

Efendiler, Edirneden gelen iş'arlardan, raporlardan, bence, yanlış bir noktai nazarı siyâsî takip edildiği anlaşılıyordu. Şimdi okunan mektupta da, bu hatalı noktai nazarin tasvip edildiğine delâlet eden cümleler vardır. Bu hatalı prensibi tashih için, ötedenberi vaki mütaleamızı, 3 Şubat 1336 tarihinde bir defa daha Cafer Tayyar Paşaya ve İstanbulda Rauf Beye tekrar ettim.

Tekrar ettiğim mütalea şu idi:

Şarkî ve Garbî Trakyanın bir vahdeti millîye altında tasavvur ve ifadesi doğru bir siyaset değildir. Şarkî Trakya gayrikabili itiraz ve münakaşa bir surette eczayı memalikiğimizden dir. Garbî Trakya ise, bir muahede ile, vaktile terkedilmiş bir kut'adır.

Olsa olsa, Şarkî Trakya, Garbî Trakyanın halâsına çalışanların bir üssülharekesi olabilir.

Şarkî ve Garbî Trakyanın vahdetini musirren iddia etmek, Şarkî Trakyada da, bazı müddeayat serdim münteç olabilir.

Bulgarların da, Adalar Denizinde bir mahreci iktisadî talep etmeleri, ayrıca muhtacı temmüldür. Bulgaristan dahilinde bu noktai nazardan sarfi mesai edilmelidir (Ves. 251).

Cafer Tayyar Paşa da, memurlardan, eşraftan, ahaliiden şikayet ediyordu. 7/8 Mart 1336 tarihli bir şifresinde, "Bizde ahali her işi hükûmetten beklemekte; rüesayi mülkiyenin vaz'ı bitarafisi yüzünden teşkilâtı millîye matlubu âli üzere taazzuv edememektedir. Vilâyet dahilinde sık sık icra etmekte olduğum teftişlerde bilhassa köylülerle sıkı temas ediyorum...

Fakat, her köye gitmek kabil olamıyor.", "... keyfiyetin, esaslı ve şümüllü olması cümlemizce şayanı arzu olup bu da mehaziri mesrudenin ref'ine çalışılmakla kabil olacağı maruzdur." diyordu (Ves. 252).

Efendiler, Cafer Tayyar Paşaya, General Milne vaz'ulceys tebdil ettirmiyor. Vali ve mutasarrıflar bitaraf kalıyor ve her işi hükûmetten bekliyen ahaliye, teşkilâtı millîye hususunda delâlet ve pişüvalık etmiyor. Bu mahzurlar kalkmadıkça, keyfiyetin, esaslı ve şümüllü olması kabil görülmüyor!

Efendiler, bilmünasebe bir Karakol Cemiyetinden ve onun men'i faaliyeti hususundaki teşebbüsümüzden bahsetmiştim. Bu cemiyetin, hâlâ İstanbulda, tevsii teşkilâta çalıştığı anlaşılıyordu. Tekrar şöyle bir ikazda bulunmak icap etti:

Tahriren

12 Mart 1336

Çanakkale Mevkii Müstahkem K. Miralay Şevket Beyefendiye

İstanbulda mevcut teşkilâtımızın, maksadı temine gayrikâfi olduğu anlaşılmaktadır. Muhtelif zamanlarda ve bilhassa bugünlerde Ankaraya gelen vâkıfı ahval bazı zevatın verdiği malûmata nazaran, bundaki ademî muvaffakiyetin sebebi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti teşkilâtı namı altında karakol nizamnamesinin tatbikına çalışılmakta olduğu anlaşılıştır.

Karakol nizamnamesi, birçoklarını teşkilâta temas etmekten tethiş eylemiştir. Bu sebeple Müdafaa Hukuk Teşkilâtı Nizamnamesi esasına göre teşkilâtı taazzuv ettirmek, İstanbul için bilhassa kâfidir. Zira İstanbulda esas kuvveti, fikir cereyanlarını tevhitte aramalıdır. İstanbulda filî harekât ve hususî teşebbüs için dahi yapılacak müsellâh teşkilâtta Müdafaa Hukuk Nizamnamesi lâhikasının tatbiki kâfidir. İstanbul heyeti merkeziyesi ve aksam tabiasındaki heyeti idarelerin meydana çıkmasında mahzur tasavvur ediliyorsa, bu heyetleri teşkil edecek olan zevat, şahıslarını hafî tutabilirler. Bu esas dairesinde yapılmış ve yapılacak olan teşkilâtın ve heyeti merkeziye ile heyeti idareleri teşkil eden zevat isimlerini, emin vasıta ile irtisaline lûtuf ve himmeti âlileri bilhassa istirham olunur Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Efendiler, Edirneden gelen yazılardan, raporlardan bence, yanlış bir siyâsal görüş izlenildiği anlaşılıyordu. Şimdi okunan mektupta da, bu yanlış görüşün uygun bulunduğunu gösteren cümleler vardır. Bu yanlış prensibi düzeltmek için, ötedenberi ileri sürdüğümüz düşüncelerimizi, 3 Şubat 1920 tarihinde bir defa daha Cafer Tayyar Paşaya ve İstanbulda Rauf Beye yineledim.

Yinelediğim düşünce şuydu:

Doğu ve Batı Trakyanın tek bir ulusal birlik halinde düşünülmesi ve böyle belirtilmesi doğru bir siyaset değildir. Doğu Trakya yadsınamaz ve tartışılmaz bir şekilde yurdumuzun bir parçasıdır. Batı Trakya ise, bir antlaşma ile, daha önce bırakılmış bir toprak parçasıdır.

Olsa olsa, Doğu Trakya, Batı Trakyanın kurtarılmasına çalışanların bir toplanma ve yönetim yeri olabilir.

Doğu ve Batı Trakyanın birliğini istemekte direnmek, Doğu Trakyanın üzerinde de birtakım istekler ileri sürülmesi sonucunu verebilir.

Bulgarların da, Ege Denizinde ekonomik bir çıkış yeri istemelerinin de, düşünülmesi gerekir. Bulgaristanda bu bakımdan çalışılmalıdır. (Belge 251).

Cafer Tayyar Paşa da, memurlardan, ileri gelenlerden, halktan yakınıyordu. 7/8 Mart 1920 tarihli bir şifresinde, "Bizde halk her işi hükûmetten beklemekte; üst düzey sivil görevlilerin tarafsız tutumları yüzünden ulusal örgütler isteklerimize uygun şekilde oluşmamaktadır. İlde sık sık yapmakta olduğum teftişlerde özellikle köylülerle sıkı ilişki kuruyorum...

Ancak, her köye gidemiyorum.", "... işin, köklü ve yaygın olması hepimizce istenmekte olup bunun da bildirilen sakıncaların kaldırılmasına çalışılmakla sağlanabileceği bilginize sunulur." diyordu (Belge 252).

Efendiler, Cafer Tayyar Paşaya, General Milne askerî düzeni değiştirmiyor. Vali ve mutasarrıflar tarafsız kalıyor ve her işi hükûmetten bekliyen halka, ulusal örgütler yönünde yardımcılık ve öncülük etmiyor. Bu sakıncalar kalkmadıkça, işin, köklü ve yaygın olamayacağı kanısında bulunuluyor.

Efendiler, sırası gelmişken bir Karakol Derneğinden ve onun çalışmalarını önlemek girişimlerimizden söz etmiştim. Bu derneğin, İstanbulda, örgütünü yaymağa çalışmayı sürdürdüğü anlaşılıyordu. Yeniden şöyle bir uyarıda bulunmak gerekli oldu:

Yazı ile

12 Mart 1920

Çanakkale Müstahkem Mevki K. Albay Şevket Beyefendiye

İstanbuldaki örgütlerimizin, amaca ulaşmaya yetmez olduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli zamanlarda ve özellikle bugünlerde Ankaraya gelen ve durumu bilen bazılarının verdiği bilgiye göre, bundaki başarısızlığın nedeninin, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği örgütü adı kullanılarak Karakol tüzüğüne uygulanmasına çalışılmakta olduğu anlaşılıştır.

Karakol tüzüğü, birçoklarını örgütlerle temas kurmaktan ürkütmüştür. Bu nedenle Hakları Savunma Örgütleri Tüzüğü prensiplerine göre örgütlenmek, İstanbul için özellikle yeter. Çünkü İstanbulda ana gücü; düşünce akımlarını birleştirmekte aramalıdır. İstanbulda edimli davranışlar ve özel girişimler için bile kurulacak silâhlı örgütlerde Hakları Savunma Tüzüğü ekinin uygulanması yeter. İstanbul merkez kurulu ve ona bağlı bölümlerdeki yönetim kurullarının açığa vurulmasında sakınca olabileceği düşünülüyorsa, bu kurulları oluşturacak olan kişiler, kişiliklerini gizli tutabilirler. Bu yolda kurulmuş ve kurulacak olan örgütlerin ve merkez kurulu ve yönetim kurullarında bulunanların isimlerinin, güvenilir araçlarla gönderilmesi pek çok rica olunur Efendim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Karakol Cemiyeti İstanbulda teşkilâtını tevsie çalışıyor

Karakol Derneği İstanbuldaki örgütünü genişletmeye çalışıyor

Şimdi arzu buyurursanız, tekrar İstanbul'a avdet edelim. 11 Mart 1336 tarihli bir telgrafta Rauf Bey şu malûmatı veriyordu: 10 Mart 1336 günü zevalden sonra, İtilâf mümessilleri içtima etmişler, Londradan gelen ve İstanbuldaki Kuvayi Milliye rüesasının tevkifi emrini havi olan bir meseleyi tezekkür etmişler ve emri infaza karar vermişler. Bu malûmat, şayanı itimat bir zâta mevsum membadan mahremane ihbar edilmiş ve bu gibi zevatın bir an evvel Dersaadetten uzaklaşmaları lüzumu bildirilmiş. Bu hususu, muhtelif ihtimalâta göre muhakeme ettikten sonra, işin sonuna kadar İstanbulda kalarak vazife namusu ifaya karar vermişler. Sadrazam Salih Paşa, bu vaziyete bilerek sebep olmaktadır. Onun için kabineyi iskata çalışacaklardır. Muvaffak da olacaklarına emin imişler (Ves. 253).

Rauf Beyin; bu telgrafını, aynı tarihte takip eden kısa bir telgrafında, "Son maruzatımıza ve kabine vaziyetleri hakkında bir gûna mütaaleatinize destres olamadığımızdan, ademi vusulünden ve sıhhatinizden bihakkın endişedeyim. Cevabınıza muntazırız" denilmekte idi.

Rauf Bey'e, ve berayi malûmat On Beşinci ve Üçüncü Kolordulara 11 Mart tarihinde şu malûmatı vermiştim:

11 Mart 1336

Dün akşam, yani 10/11 Mart 1336 Ankara'da Fransız Mümessili Yüzbaşı Boize'nun tercümanı olup bize ötedenberi ihbaratı mahremenede bulunan bir zat Ankara'da İngiliz mümessili Whitall'ın aldığı bir telgrafname üzerine bütün ahmal ve eskali ve maiyetle birlikte bugün Ankarayı terk ederek İstanbul'a hareket eyliyeceğini ve bu trenden sonra şimendifer münakalatının İngilizlerce tatil edileceğini ihbar etti. Mumaileyh Whitall, filhakika bugün ihbara mutabık olarak hareket etti. Binaenaleyh, tren münakalatının da münkati olması kaviyen memuldür. Keyfiyetin, İtilâf Devletlerince İstanbulda alınan tedabir ile alâkadar bulunduğu şüphesizdir.

Mustafa Kemal

Rauf Beyin son iş'arına da şu cevabı vermiştim:

Kabineye ademi itimat reyini vermek suretile taarruzun tarafınızdan yapılması o kadar kuvvetli bir sebebe istinat ettirilemeyecektir. Grubun, derece tesanüt ve tecellüdüne ve ahdetli hareketteki azmi kat'isine dair sarih bir fikir ve kanaat hâsil etmedikçe, Salih Paşanın grup heyeti idaresile müzakere etmesizin hareket etmesini, bir meşrutiyet meselesi yapmaktan hususundaki karar hakkında hiçbir mütaalea dermeyan edemem. İngilizlerin tevkif kararına karşı Meclisin cesurane nihayete kadar vazifesine devamı, pek nâfi ve parlaktır. Ancak zâtu âlinizle beraber vücudları teşebbüsât ve harekâtı âtiyemiz için elzem olan arkadaşların neticede, bize iltihakları esbabı behemehal müemmen olmak şarttır. Aksi takdirde, grubun vahdet ve azim dairesinde hareketini tanzim edebilecek zevatın şimdiden tavzifi ile sizlerin hemen buraya gelmeleri elzemdir. Buraya gelecek zevat meyanında memleketi temsil evsafını haiz olanlarla icabında hükümet teşkil ve idare liyakatındekilerin bulunması mühimdir. İtilâf Devletlerinin muamelei zecriye tatbik edebileceklerine şüphesizdir. İla... Mustafa Kemal (Ves. 254).

Efendiler, Rauf Beyi, ve diğer zevatı tam zamanında davet etmiş olduğumuz, vakayı ile hem de üç, dört gün geçmeden sabit oldu. Fakat maatteessüf bu davetimiz, lâyük olduğu ehemmiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate alınmak mahariyetine nail olmadı. Rauf Bey, Vasıf Bey gibi zevat, en nihayet kemali muvafakatla Maltaya gittiler. Bu cihet malûmunuzdur.

Son dakikaya kadar Anadolu'ya geçmek ve Ankaraya gelmek fırsat ve tedabirinin bazı arkadaşlar tarafından tehiye ve temin olunduğu bana hikâyeye edilmiştir. Eğer böyle idise, bu zevatın Ankaraya gelmeye muvafakat etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Maltaya gitmeyi tercih eylemelerindeki sebep ve mazeretleri şüphesizdir.

Şimdi isterseniz, yeniden İstanbul'a dönelim. 11 Mart 1920 tarihli bir telgrafta Rauf Bey şu bilgiyi veriyordu: 10 Mart 1920 günü öğleden sonra, İtilâf Devletleri temsilcileri toplanmışlar, Londradan gelen ve İstanbuldaki Ulusal Güçler ileri gelenlerinin tutuklanması emrini içeren bir konuyu görüşmüşler ve emri uygulamaya karar vermişler. Bu bilgi, güvenilir birisine sağlam kaynaktan gizlice verilmiş ve bu gibilerin bir an önce İstanbul'dan uzaklaşmaları gerekliliği bildirilmiş. Bu konuyu, çeşitli olasılıklar açısından düşündükten sonra, işin sonuna kadar İstanbulda kalarak namus ödevini yapmaya karar vermişler. Başbakan Salih Paşa, bu duruma bilerek neden olmaktadır. Onun için, hükümeti düşürmeye çalışacaklardır. Başarılı olacaklarına da güveniyorlarmış (Belge 253).

Rauf Beyin; bu telgrafını, aynı tarihte izleyen kısa bir telgrafında, "Son bildirdiklerimize karşı hükümetin durumu üzerine hiçbir düşünce bildirmedinizden, bildirdiklerimizin elinize geçmemiş olmasından ve sağlığınıza haklı olarak kaygılıyım. Yanıtınızı beklemekteyiz" denilmekte idi.

Rauf Bey'e, ve bilgi için On Beşinci ve Üçüncü Kolordulara 11 Mart tarihinde şu bilgiyi vermiştim:

11 Mart 1920

Dün akşam, yani 10/11 Mart 1920 Ankara'da Fransız Temsilcisi Yüzbaşı Boizeau'nun tercümanı olup bize ötedenberi gizli bilgiler veren birisi Ankara'da İngiliz Temsilcisi Whitall'ın aldığı bir telgraf üzerine bütün eşyası ve ağırlıkları ve emrindekilerle birlikte bugün Ankaradan ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıkacağını ve bu trenden sonra demiryolu ulaşımının İngilizlerce durdurulacağını haber verdi. Adı geçen Whitall, gerçekten bugün bildirildiği gibi yaptı. Bu nedenle, tren ulaşımının kesilmesi de kesinlikle beklenmektedir. Olayların, İtilâf Devletleri tarafından İstanbulda alınan önlemlerle ilgili bulunduğu kuşku yoktur.

Mustafa Kemal

Rauf Beyin son yazısına da şu karşılığı vermiştim:

Hükümete güvensizlik oyu vermek yoluyla sizin bir atılım yapmanız o kadar kuvvetli bir nedene dayandırılmıyacaktır. Grubun, dayanışma ve direnme gücü ile birlikte davranmaktaki kesin kararlılığına ilişkin açık düşünce ve kamı elde etmedikçe, Salih Paşanın grup yönetim kuruluşuyla görüşmeksizin hareket etmesini, bir meşrutiyet sorunu yapmak yolundaki karar hakkında hiçbir düşünce bildiremem. İngilizlerin tutuklama kararına karşı Meclisin sonuna kadar yiğitçe görevini sürdürmesi, pek yararlı ve parlaktır. Ancak sizinle birlikte varlıkları ilerdeki girişim ve davranışlarımız için çok gerekli olan arkadaşların sonunda, bize katılma yolunun ne olursa olsun güven altında açık bulundurulması şarttır. Yoksa, grubun birlik ve kararlılıkla davranmasını düzenleyebilecek kişilerin şimdiden görevlendirilmeleri ve sizlerin hemen buraya gelmeniz çok gereklidir. Buraya gelecek kişiler arasında memleketi temsil nitelikleri olanlarla gerektiğinde hükümet kurmak ve yönetmek yeteneklerine sahip olanlar bulunması önemlidir. İtilâf Devletlerinin zorlama tedbirlerine baş vura-cakları kuşku götürmez.. v.b. Mustafa Kemal (Belge 254).

Efendiler, Rauf Beyi ve öbür kişileri tam zamanında çağırılmış olduğumuz, olaylarla hem de, üç dört gün geçmeden belli oldu. Ama ne yazık ki bu çağırımız, gerektirdiği önem ve ciddiyetle dikkate alınmadı.

Rauf Bey, Vasıf Bey gibi kişiler, en sonunda büyük bir uysallıkla Malta'ya gittiler. Bunu biliyorsunuz.

Son dakikaya kadar Anadolu'ya geçmek ve Ankaraya gelmek olanak ve önlemlerinin bazı arkadaşlar tarafından hazırlanıp sağlanmış olduğu bana anlatılmıştır. Eğer böyle idiyse, bunların Ankaraya gelmeyi kabul etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Maltaya gitmeyi yeğlemelerinin neden ve özürü, gerçekten in-

ret, cidden tetkika şayan görülür. Filhakika, Türkiye vaziyetinin ve akıbetinin meşkük, muzlim, mühlik görüldüğü faraziyesine nazaran bu karanlık tehlike içine atılanların mahuf ve müthiş bir akıbetle karşılaşmaları vehmi, tahtı tesirinde en nihayet herhangi bir zindanda bir müddet kalmak üzere düşmana arzı teslimiyeti müreccah görebilecekleri istib'at olunamaz. Maahaza, ben burada böyle ağır bir muhakeme yürütmekten içtinap ederim. Bu mütaleaya binaendir ki, bu zevatı Malta zindanlarından kurtarmak için her fırsattan istifade ederek mümkün olan teşebbüsatta bulunmaktan geri durmadım.

Efendiler, İstanbulda Onuncu Fırka Kumandanından Ankarada Yirminci Kolordu Kumandanlığına 9 Mart 1336 tarih ve 465 numaralı şifre olarak 14 Mart 1336 günü bir tahrirat geldi. Mahlûlü şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: İngilizler tarafından Türkocağı binasının işgali üzerine Millî Talim ve Terbiye binasına nakleden Ocağın bu yeni işgal ettiği bina, dün zevalde İngilizler tarafından tekrar işgal edilmiştir Efendim, 9 Mart 1336 (Hamdi).

Efendiler, 1336 senesi Martının 16 ncı günü öğleyinden evvel, saat onda, makina başında şöyle bir telgraf verildi:

Ankarada: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Deraliye, 16/3/1336

Bu sabah, Şehzadebaşındaki Muzıka Karakolunu, İngilizler basıp oradaki askerlerle İngilizler musademe ederek neticede şimdi İstanbulu işgal altına alıyorlar. Berayi malûmat maruzdur.

Manastırlı Hamdi

Ben, bu telgrafın altına kurşunkalemile "serian kolordulara benim imzama M.Kemal" işaretini koyduktan sonra bu telgrafı verenden istizahata başladım. Manastırlı Hamdi Efendi mütemadiyen malûmat vermeye devam etti.

Bizim en emniyetli bir arkadaşımız var ki yalnız o değil, herkes, yani gelen söylüyor. Şimdi de Harbiyenin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askeri olduğunu fakat telgrafhaneyi işgal edip etmiyeceği meçhuldür.

Bu esnada Efendiler; Harbiye telgrafhanesinden, memur Ali malûmat vermeye başladı:

Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da mecruh oldu. Şimdi, İngiliz askerleri dolaşiyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri nezarete giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye Kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır.

Tekrar Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu.

Paşa Hazretleri.

Harbiye telgrafhanesini de İngiliz bahriye askeri işgal edip teli kat'ettiği gibi bir taraftan Tophaneyi işgal ediyorlar. Bir taraftan zırhlılardan asker ihraç olunuyor. Vaziyet vahamet kespediyor Efendim. Sabahki musademede 6 şehit, 15 mecruhumuz vardır. Paşa Hazretleri. Emri Devletlerine muntazırım. 16 Mart 1336

Hamdi

Hamdi Efendi devam etti:

Sabahki, bizim asker uykuda iken, İngiliz bahriye efradı karakola gelip işgal etmekte iken, askerimiz uykudan şaşkın kalkınca musademeye başlanılıyor. Neticede bizden altı şehit, on beş mecruh olup bunun üzerine zaten mel'anelerini tasavvur etmiş ki hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu cihetini ve Tophaneyi işgal edip bir taraftan Harbiye Nezaretini işgal etmişler, hatta şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesini bulmak kabil olmuyor. Şimdi de haber almış olduğuma nazaran Derinceye kadar tevessü ediyormuş Efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah muhafaza buyursun. Burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar. Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım Efendim.

celemeye değer görülür. Doğrusu, Türkiye'nin durumunun ve geleceğinin kuşku, karanlık, ölümcül görüldüğü var sayısına göre bu karanlık tehlike içine atılanların korkunç ve ürkütücü bir gelecekle karşılaşmaları kuruntusu, etkisi altında en sonunda herhangi bir zindanda bir süre kalmak üzere düşmana kendiliklerinden teslim olmayı yeğleyebilecekleri olmaz sayılamaz. Bununla birlikte, ben burada böyle ağır bir yargıya varmaktan çekinirim. Bu düşünceyledir ki, bunları Malta zindanlarından kurtarmak için her fırsattan yararlanarak elden gelen girişimlerde bulunmaktan geri durmadım.

Efendiler, İstanbulda Onuncu Tümen Komutanından Ankarada Yirminci Kolordu Komutanlığına 9 Mart 1920 tarih ve 465 sayılı şifre olarak 14 Mart 1920 günü bir yazı geldi. Açılmışı şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: İngilizler tarafından Türkocağı binasının işgali üzerine Ulusal Eğitim ve Öğretim binasına taşınan Ocağın bu yeni taşındığı bina, dün öğleyin İngilizler tarafından yeniden işgal edilmiştir Efendim. 9 Mart 1920 (Hamdi).

Efendiler, 1920 senesi Martının 16 ncı günü öğleden evvel, saat onda, makina başında şöyle bir telgraf verildi:

Ankarada: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine İstanbul, 16/3/1920

Bu sabah, Şehzadebaşındaki Muzıka Karakolunu, İngilizler basıp oradaki askerlerle İngilizler çarpışarak sonunda şimdi İstanbulu işgal altına alıyorlar. Bilgilerinize sunulur.

Manastırlı Hamdi

Ben, bu telgrafın altına kurşun kalemile "Tezelden kolordulara benim imzama M.Kemal" işaretini koyduktan sonra bu telgrafı verenden sormaya başladım. Manastırlı Hamdi Efendi durmadan bilgi vermeye sürdürdü.

Bizim en güvenilir bir arkadaşımız var ki yalnız o değil, herkes, yani her gelen söylüyor. Şimdi de Harbiyenin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askeri olduğunu fakat telgrafhaneyi işgal edip etmiyeceği bilinmiyor.

Bu sırada Efendiler; Harbiye telgrafhanesinde, memur Ali bilgi vermeye başladı:

Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da yaralı var. Şimdi, İngiliz askerleri dolaşiyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri bakanlığa giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye Kapısına. Teli kes İngilizler buradadır.

Yeniden Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu.

Paşa Hazretleri.

Harbiye telgrafhanesini de İngiliz deniz askeri işgal edip teli kestiği gibi bir taraftan Tophaneyi işgal ediyorlar. Bir taraftan zırhlılardan asker çıkarıyorlar. Durum çok ağırlaşıyor Efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit, 15 yaralı vardır. Paşa Hazretleri. Yüksek emirlerinizi bekliyorum. 16 Mart 1920

Hamdi

Hamdi Efendi devam etti:

Sabahki, bizim asker uykuda iken, İngiliz deniz erleri karakola gelip işgal etmekte iken, askerimiz uykudan şaşkın kalkınca çarpışmaya başlanılıyor. Sonunda bizden altı şehit, on beş yaralı olup bunun üzerine önceden kötülüğü tasarlanmış ki hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu bölgesini ve Tophaneyi işgal edip bir taraftan Savaşçileri Bakanlığını işgal etmişler, hatta şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesi bile bulunamıyor. Şimdi de haber almış olduğuma göre Derinceye kadar yayılmış Efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah korusun. Burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.

Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım Efendim.

Hayati Bey merhum, benim, ilk haber telgrafı üzerine yaptığım işaret veçhile verilen malûmatı hulâsa etmiş. Rumeli ve Anadolu'daki bilcümle kumandanlar adresine keşide ettiriyordu. Bir an evvel İstanbul üzerinden Edirneye keşide ettirilmesini söylemişim (Ves. 255). Hamdi Efendi:

Emri samileri infaz olunuyor, Edirneye yazıyorum ve hep merkezleri hazır ettirdik. Hamdi Efendiden:

Meb'usan için bir haber aldınız mı? Meb'usan telgrafhanesi muhabere ediyor mu? diye sordum. Hamdi Efendi:

Evet yapıyor. 14 üncü Kolordu Kumandanı hazır. Paşa istiyordu verelim mi?

Efendiler, bundan sonra artık Hamdi Efendinin sözünü işitemedik. İstanbul merkezinin de işgal edilmiş olduğuna hükmettik.

Bu hamiyetli ve cesur, Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul felâketinden kim bilir haber almak için ne kadar intizarlar içinde kalacaktık. İstanbul'da bulunan nâzır, meb'us, kumandan, teşkilâtımız mensupları içinden bir zât çıkıp vaktile bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki cümlesini heyecan ve halecan kaplamıştı. Bir ucu Ankarada bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yaşanamayacak kadar şaşkın bir hale gelmiş olduklarına bilmem ki hükmetmek caiz olur mu? Telgraf Memuru Hamdi Efendi bilâhare bizzat Ankaraya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu ifa etmiştir. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada alenen ifade etmeyi millî ve vatanî vazifelerimden addederim.

Efendiler, bu vaziyet üzerine her şeyden evvel vukuu melhuz bir fenalığın önüne geçmek için şu emri verdim:

Bilûmum Vali ve Mutasarrıflara

Sivasta K.O. 3, Bandırmada K.O. 14, Ankarada K.O. 20, Erzurumda K.O. 15, Konya'da K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13 Kumandanlıklarına

İzmir Cephesinde Refet Beyefendiye, Balıkesirde Fırka 61 Kumandanlığına

Bilûmum Müdafai Hukuk Heyeti Merkeziye ve Heyeti İdarelerine

Telgraf. Müstaceldir.

Ankara: 16 Mart 1336

Bugünkü vaziyete nazaran, milletimiz, cihanı medeniyetin hissiyatı insaniyetkârane ile mütehasis vicdanlarından ve bütün âlemi islâmın müşareketi ruhiyesinden emin olmakla beraber, bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün resmî âlemi haricî ile muvakkaten temas edemeyecektir.

Bugünler zarfında vatanımızda yaşayan Hıristiyan ahali hakkında göstereceğimiz muameleleri insaniyetkârane kıymeti pek büyük olduğu gibi hiçbir hükûmeti ecnebîyenin filî ve zahirî himayesini görmeyen Hıristiyan ahalinin kemali huzur ve sükûnetle imran hayat eylemeleri, ırkımızın fitraten mütehall olduğu kabiliyeti medeniyeye en kat'î bir bürhan teşkil edilecektir. Menafîi vataniyeye mugayir faaliyetleri meşhut olanlar ve huzur ve asayiş memleketi ihlâl evliyenler hakkında, din ve milliyet mensubiyetine bakılmıyarak, ahkâmı kanunîyenin seyyanen ve şiddetle tatbiki ve hükûmatı mahalliyeye itaat ve vezâifî tâbiyeti ifada kusus etmiyenler hakkında da, refet ve şefkatle muamele edilmesini, ehemmiyeti mahsusa ile arz ve bu hususatin tekmil alâkadarlara süratle tebliğini ve bütün efradı millete vesaiti münasibe ile tamimini rica ederiz. Efendim.

Müdafai Hukuk Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, Kuvayi İtilâfiye, İstanbul telgraf merkezlerini işgal ettikten sonra, memlekete telgrafla bir tebliği resmî yapmak istediler. Tarafımızdan vukubulan ikaz ve ihtar üzerine -bazı merkezler müstesna- bu tebliği resmî alınmadı. Alanlar ve cevap verenlerden bellibaşlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey (Ves. 256), Konya Valisi Suphi Bey (Ves. 257).

Hayati Bey merhum, benim, ilk haber telgrafı üzerine yaptığım işarete uyararak verilen bilgileri özetlemiş. Rumeli ve Anadolu'daki bütün komutanların adreslerine çektiriyordu. Bir an önce İstanbul üzerinden Edirneye çektirilmesini söylemişim (Belge 255). Hamdi Efendi:

Yüksek emirleriniz yerine getiriliyor. Edirneye yazıyorum ve bütün merkezleri hazır ettirdik.

Hamdi Efendiden:

Meb'uslar için bir haber aldınız mı? Meb'uslar telgrafhanesi haberleşme yapıyor mu? diye sordum. Hamdi Efendi:

Evet yapıyor. 14 üncü Kolordu Komutanı burada. Paşa istiyordu verelim mi?

Efendiler, bundan sonra artık Hamdi Efendinin sözünü işitemedik. İstanbul merkezinin de işgal edilmiş olduğu kanısına vardık.

Bu vatansever ve yiğit kişi, Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul'da geçen acı olaylardan haber almak için kim bilir ne kadar beklemek zorunda kalacaktık. İstanbul'da bulunan bakan, meb'us, komutandan, örgütlerimizdekiler içinden bir kişi çıkıp zamanında bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki tümünü şaşkınlık ve korku kaplamıştı. Bir ucu Ankarada bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yaşanamayacak kadar şaşkın bir hale gelmiş oldukları yargısına varmak bilmem ki doğru olur mu? Telgraf memuru Hamdi Efendi sonradan kendisi Ankaraya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada herkesin önünde belirtmeyi millî ve vatanî ödevlerimden sayarım.

Efendiler, bu durum üzerine her şeyden önce olabilecek bir fenalığın önüne geçmek için şu emri verdim:

Bütün Vali ve Mutasarrıflara

Sivasta K.O. 3, Bandırmada K.O. 14, Ankarada, K.O. 20, Erzurumda K.O. 15, Konya'da K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13 Komutanlıklarına

İzmir Cephesinde Refet Beyefendiye, Balıkesirde 61 inci Tümen Komutanlığına

Bütün Müdafai Hukuk Merkez Kurullarıyla Yönetim kurullarına

Telgraf- İvedidir

Ankara: 16 Mart 1920

Bugünkü duruma göre, milletimiz, uygar dünyanın insanca duygular taşıyan vicdanlarına ve bütün İslâm dünyasının ruh birliğine güvenmekle birlikte, bir süre için dost olsun, düşman olsun, bütün resmî dış dünya ile geçici olarak ilişki kuramayacaktır.

Bugünlerde vatanımızda yaşayan Hıristiyan halk hakkında göstereceğimiz insanca davranışın değeri pek büyük olduğu gibi hiçbir yabancı hükûmetten, gerçek olsun veya görünüşten ibaret bulunsun, koruma görmeyen Hıristiyan halkın tam rahatlık ve dinginlikle hayatlarını sürdürmeleri, soyumuzun yaradılıştan sahip bulunduğu uygarlık yeteneğine en kesin bir kanıt olacaktır. Ülke çıkarlarına aykırı davranışları görülenler ve ülkenin rahatını ve içdüzenini bozanlar hakkında, din ve milliyet bağlarına bakılmıyarak, yasa hükümlerinin herkese eş olarak ve sertlikle uygulanması ve yerel yönetimlerin emirlerine uymaktan ve uyrukluk görevlerini yapmaktan geri kalmayanların da korunup esirgenmesini, özel önemle bildirir ve bunların bütün ilgililere hızla bildirilmesini ve bütün ulusa uygun araçlarla duyurulmasını rica ederiz. Efendim.

Hakları Savunma Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, İtilâf Devletleri Kuvvetleri, İstanbul telgraf merkezlerini işgal ettikten sonra, memlekete telgrafla resmî bir bildiri yayımlamak istediler. Yaptığımız uyarı ve hatırlatma üzerine -bazı merkezler dışında- hiçbir yerden bu resmî bildiri alınmadı. Alanlar ve karşılık verenlerden bellibaşlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey (Belge 256), Konya Valisi Suphi Bey (Belge 257).

Manastırlı Hamdi Efendi

İtilâf kuvvetlerinin telgrafla memlekete yaymak istedikleri resmî bildiri

Tebliğî resmî:

Beş buçuk sene evvel memaliki Osmaniyenin mukadderatını her nasılsa elde etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin rüesası, Alman telkinatına kapılarak devlet ve milleti Osmaniyeyi Harbî Umumîyeye iştirak ettirdiler. Bu haksız ve meş'um siyasetin neticesi malûmdur. Devlet ve milleti Osmaniyeye bin türlü felâket geçirdikten sonra öyle bir mağlûbiyete duçar oldu ki İttihat ve Terakki Cemiyetinin rüesası bile bir mütarekename aktederek firar etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekenamenin aklini müteakıp Düvelî İtilâfiyeye bir vazife terettüp etti. İşbu vazife eski memaliki Osmaniyenin bütün ahalisinin bilâtefrikı cins ve mezhep saadeti müstakbelelerini, inkişaflarını, hayatı içtimaîye ve iktisadîyelerini temin edecek bir sulhün temellerini atmaktan ibaret idi. Sulh Konferansı, bu vazifenin ifası ile meşgul iken firarî İttihat ve Terakki erkânının mürevvici efkârı bulunan bazı eşhas, teşkilâtı millîye namı müstearı altında bir tertip teşkil ederek ve padişah ile hükûmeti merkezîyenin evamirini hiç addetmekle harbin netayici elâmesinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, anasırı muhtelifle meyanında nifak çıkarmak, ianei millîye behanesiyle ahaliyi soyamak gibi ef'ale cür'et ettiler ve bu vehile sulh değil, adeta yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs eylediler. Bu teşvikat ve tahrikâta rağmen, Sulh Konferansı, vazifesine devam etti ve nihayet İstanbulun Türk idaresinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar kulûbu Osmaniyeyi müsterih edecektir. Ancak, bu kararlarını Babıaliye tebliğ ettikleri zaman, icrasının ne gibi şeraite tâbi olduğunu da ihtara eylediler. İşbu şerait; vilâyâtı Osmaniyede bulunan Hıristiyanların hayatlarını tehlikeye maruz bırakmamak ve elyevm Düvelî İtilâfiye ile mütefikirinin kuvayı askeriyeleri aleyhinde mütemadiyen vukubulmakta olan hücumlara hitam vermekten ibaret idi. Hükûmeti merkezîye, bu ihtara karşı, bir dereceye kadar hüsniniyet göstermiş ise de, teşkilâtı millîye namı müstearı altında hareket eden eşhas, maatteessüf teşvikat ve tahrikâtlarından vazgeçmek istemediler. Bilâkis, hükûmeti kendi hareketlerine iştirak ettirmeye teşebbüs eylediler. Herkesin kemali heves ile beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı, Düvelî İtilâfiye, yakında tahtı karara alınacak ahkâmı sulhîyenin tabikını temin edebilmek üzere, tedabiri lâzimeyi teemmül etmeye mecbur oldular. Bunun için, bir tek çare buldular. Bu da, İstanbulu muvakkaten işgal etmek idi. İşbu karar, bugün mevkii icraya vazedildiğinden, efkârı umumîyeyi berayı tenvir nikatı âtiye tasrih olunur:

1- İşgal muvakkattir. 2- Düvelî İtilâfiyenin niyeti, makamı saltanatın nüfuzunu kırmak değil, bilâkis idarei Osmaniyede kalacak memalikte o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir. 3- Düvelî İtilâfiyenin niyeti, yine Türkleri Dersaadetten mahrum etmemektedir. Fakat, maazalâhutealâ laşrada içtişası umumî veya katliam gibi vukuat zuhûr ederse, bu kararın tadilî muhtemeldir. 4- Bu nazik zamanda, müslim olsun, gayrimüslim olsun herkesin vazifesi, kendi işine gücüne bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Devleti Osmaniyenin enkazından yeni bir Türkiyenin ihdası için son bir ümidi cinnetlerle mahvetmek isteyenlerin işgalâtına kapılmak ve halen makarri saltanat kalan İstanbuldan ita olunacak evâmire itaat etmektir.

Balâda zikrolunan teşvikata iştirak eden eşhasın bazıları, Dersaadette derdest olunarak, anlar tabii kendi ef'alinden ve bilâhare o ef'alın neticesi olarak vukuu melhuz ahvalden mes'ul tutulacaktır.

Kuvvei İşgaliye

Bu tebliğ münasebetile derhal şu tamimi yaptım:

Umum Vali ve Kumandanlara ve Müdafaai Hukuk Heyetlerine 16 Mart 1336

İstanbulun, İtilâf Devletleri tarafından, bilmusademe cebren işgali tahakkuk etmiştir. Bu suikastten bilistifade birçok makasıdı hyanetkârane sahiplerinin milleti işgale teşebbüsleri muhtemeldir. Nitekim tebliğatı resmîye şeklinde imzasız bazı beyannamelerin neşredilmek istenildiğine kespi utula ediyoruz. Yanlış harekâta mahal kalmamak ve hakayıkı ahvale muğayir heyecanlar tevliğine meydan verilmemek üzere bu gibi işaata kat'iyen atfı ehemmiyet edilmemesi lâzımdır. Vaziyeti hakikîyeyi takip eden Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti milleti tenvir edecektir.

Mustafa Kemal

Resmî bildiri:

Beş buçuk sene evvel Osmanlı ülkelerinin kaderini her nasılsa ele geçirmiş olan İttihat ve Terakki Derneğinin başındakiler, Almanların söylediklerine kapılarak Osmanlı devlet ve milletini Genel Savaşa soktular. Bu haksız ve uğursuz siyasetin sonucu bilinmektedir. Osmanlı devlet ve milleti bin türlü felâket geçirdikten sonra öyle bir yenilgiye uğradı ki İttihat ve Terakki Derneğinin başındakiler bile bir ateşkes anlaşması yaparak kaçmaktan başka bir çıkar yol bulamadılar. Ateşkes anlaşması yapıldıktan sonra İtilâf Devletlerine bir görev düştü. Bu görev eski Osmanlı ülkelerinin bütün halkının soy ve inanç farkına bakmaksızın ilerideki mutluluklarını, gelişmelerini, toplumsal ve iktisadî hayatlarını güven altına alacak bir barışın temellerini atmaktan ibaret idi. Barış Konferansı, bu görevi yapmaya uğraşırken İttihat ve Terakkinin kaçak başlarından yana olan bazı kişiler, Ulusal Örgütler takma adı altında bir düzen kurarak, padişah ve İstanbul Hükûmetinin emirlerini hiçe sayarak savaşın acı sonuçlarından büsbütün tükenmiş olan halkı askere almak, çeşitli unsurlar arasında geçimsizlik yaratmak, ulusal yardım diye halkı soymak gibi işlere yeltendiler ve böylece barış değil, sanki yeni bir savaş dönemini açmaya giriştiler. Bu özendirme ve kıskırtmalar yapıldığı halde, Barış Konferansı, görevini sürdürdü ve sonunda İstanbulun Türk yönetiminde kalmasına karar vermiştir. Bu karar Osmanlıların gönlünü rahatlatacaktır. Ancak, bunu İstanbul hükûmetine bildirdikleri zaman, uygulanmasının ne gibi koşullara bağlı olduğunu da hatırlattılar. Bu koşullar; Osmanlı illerinde bulunan Hıristiyanların hayatlarını tehlikeyle karşı karşıya bırakmamak ve bugün İtilâf Devletleri ile mütefikirinin askerî gücüne karşı durmadan yapılmakta olan saldırılara son vermekten ibaret idi. İstanbul hükûmeti, bu hatırlatmaya karşı, bir dereceye kadar iyi niyet göstermiş ise de, Ulusal Güçler takma adı altında hareket eden kişiler, ne yazık ki özendirme ve kıskırtmalardan vazgeçmek istemediler. Tersine, hükûmeti kendi güçleriyle işbirliği yaptırmaya çalıştılar. Herkesin sonsuz bir istekle beklediği barış için büyük bir tehlike oluşturan bu davranışa karşı, İtilâf Devletleri, yakında kararlaştırılacak barış hükümlerinin uygulanmasını sağlama alabilmek için, gerekli önlemleri almayı düşünmek zorunda kaldılar. Bunun için, bir tek çıkar yol buldular. Bu da, İstanbulu geçici olarak işgal etmek idi. Bu karar, bugün uygulanmış olduğundan, kamu oyunu aydınlatmak için aşağıdaki noktalar açıklanır:

1- İşgal geçicidir. 2- İtilâf Devletlerinin düşüncesi, padişahlığın erkini kırmak değil, tersine, Osmanlı yönetiminde kalacak ülkelerde o erki destekleme ve kuvvetlendirmektir. 3- İtilâf Devletlerinin düşündüğü, Türkleri İstanbuldan yoksun bırakmamaktır. Ama Allah korusun taşrada genel karışıklık veya kırım gibi olaylar çıkarsa, bu karar değiştirilebilir. 4- Bu kritik zamanda, müslim olsun, gayrimüslim olsun herkesin görevi, kendi işine gücüne bakmak, iç düzenin korunmasına çalışmak, Osmanlı Devletinin yıkıntılarında yeni bir Türkiye yaratmak için son bir umudu delilikleri yüzünden yok etmek isteyenlerin aldatmalarına kapılmamak ve şimdi padişahlık başkenti olarak kalan İstanbuldan verilecek emirlerle uymaktır.

Yukarıda bildirilen kıskırtmalara katılanlardan bazıları, İstanbulda ele geçirilmişlerdi, elbette kendi yaptıklarından ve ayrıca o yaptıklarının sonucu çıkabilecek olaylardan sorumlu tutulacaklardır.

İşgal Kuvvetleri

Bu bildiri üzerine hemen şu genelgeyi yayımladım:

Bütün Vali ve Komutanlarla Hakları Savunma Kurullarına 16 Mart 1920

İstanbulun işgali, İtilâf Devletleri tarafından, çarpışma sonucu zor kullanılarak gerçekleşmiştir. Bu suikastten yararlanarak haince amaç güden bir çokları milleti aldatmaya kalkışabilirler. Nitekim resmî bildiri şeklinde imzasız bazı bildiriler yayımlanmak istenildiğini öğreniyoruz. Yanlış davranışlara yer vermemek ve durumun gerçeklerine aykırı tepkiler yaratılmamak üzere bu gibi söylentilere hiç önem verilmemesi gereklidir. Gerçek durumu izleyen Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği, milleti aydınlatacaktır.

Mustafa Kemal

Efendiler, aynı günde muhtelif vesaitle şu protestoyu gönderdim:

Protesto 16/3/1336

İstanbulda İngiliz, Fransız, İtalya Mümessili Siyasilerine, Amerika Mümessili Siyasısına

Bilûmum Bitaraf Devletler Hariciye Nezaretlerine ve Fransa, İngiltere, İtalya Meclisi Meb'uslarına verilmek üzere Antalyada İtalyan Mümessilliğine

İstanbulda bilûmum devairi resmîye, istiklâlî millîmize temsil eden Meclisi Meb'usan dahi dahil olmak üzere, Mütelifin kuvayi askerîyesi tarafından, resmen ve cebren işgal edilmiş ve amali millîye dairesinde hareket eden, birçok vatanperver eşhasın tevkifine de teşebbüs olunmuştur. Milleti Osmaniyenin hakimiyet ve hürriyeti siyasîyesine havale edilen bu son darbe, hayat ve mevcudiyetini, ne bahasına olursa olsun, müdafaa etmeye azmetmiş olan biz Osmanlılardan ziyade, yirminci asrı medeniyet ve insanîyetinin mukaddes addettiği bütün esasata, hürriyet, millîyet vatan hissiyatı gibi bugünün cemiyatı beşerîyesine esas olan bütün umdelere ve bu umdeleri vücuda getiren vicdanı umumî beşeri râcîdir.

Biz, hukukumuzu ve istiklâlimizi müdafaa için giriştiğimiz mücaedenin kutsiyetine kal ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine kaniiz. Tarihin bugüne kadar kaydetmediği bir suikast teşkil eden ve Wilson prensiplerine müstenit bir mütarekenin, milleti esbabı müdafaaından tecrit etmiş olmasından mütevellit bir hileye de müpteni bulunmak hesabına ait oldukları milletlerin şeref ve haysiyetle dahi kabili imtizaç olmuştur. Bu hareketin takdiri mahiyetini **resmî Avrupa ve Amerikanın değil, ilmî irfan ve medeniyet Avrupa ve Amerikanın*** vicdanına tevdi ile iktifa ve bu hâdiseden tevellüt edecek mes'uliyeti azimeî tarihîyeye son defa bir daha nazarı dikkati umumîyi celbederiz. Davamızın meşruiyet ve kutsiyeti, bu müşkül zamanlarda, Cenabı Haktan sonra en büyük zahirimizdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Heyeti Temsilîyesi
Mustafa Kemal

Aynı günün gecesi bu talimatı tamimden tebliğ ettim:

Şifre Bilûmum Vali ve Kumandanlara 16/17, 3/1336

İstanbulun ve makamata resmîyenin, hususile Meclisi Meb'usanın, İtilâf Devletleri tarafından resmen ve cebren işgal edilmiş olmasından ve bu hareketin, mütareke ile milleti silâhından tecrit ettikten sonra vukua getirilmesinden bahsile İtilâf Devletleri mümessillerine ve bilûmum bitaraf devletler hariciye nezaretleriyle İtilâf Devletlerinin meclisi meb'usan riyasetlerine protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler akti muktazi görülmektedir. Protesto telgraflarında bilhassa tecavüzü vâkiin, Osmanlı hakimiyetinden ziyade, yirmi asırlık bir medeniyet ve insanîyetin mevlûdu olan hürriyet, millîyet ve vatanperverlik esasatına bir darbe teşkil edeceği ve milleti Osmaniyenin müdafaaî beka ve istiklâl hususundaki azim ve imanına, bu hâdisenin hiçbir tesir vücuda getiremeyeceği, yalnız medenî milletlerin bu tecavüzü kabul etmekle; azim bir mes'uliyeti tarihîye altına girmiş olmaları tasrih edilmelidir, bitaraf devletler hariciye nezaretleriyle Meclisi Meb'usan riyasetlerine keşide edilecek telgraflar, İstanbulda ait oldukları makamata verilmekle beraber Antalyada İtalyan Mümessilinin vesatitile de verilmelidir. Protesto telgraflarının birer suretinin de buraya irsal buyurulmasını rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

* Amerikaya, bold yazılan kısım yazılmamıştır. Yalnız "Amerikanın" yazılmıştır

Efendiler, aynı günde değişik araçlarla şu protestoyu gönderdim:

Protesto 16/3/1920

İstanbulda İngiliz, Fransız, İtalya Temsilcilerine, Amerika Siyasî Temsilcisine Tarafsız Devletler Dışişleri Bakanlarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Meb'uslar Meclislerine verilmek üzere Antalyada İtalyan Temsilciliğine

İstanbulda bütün resmî daireler, ulusal bağımsızlığımızı temsil eden Meb'uslar Meclisi ile birlikte, İtilâf Devletlerinin askerî güçleri tarafından, resmî olarak ve zor kullanılarak işgal edilmiş ve ulusal emeller doğrultusunda davranan, birçok yurtseverin tutuklanmasına da girişilmiştir. Osmanlı ulusunun egemenliğine ve siyasal özgürlüğüne indirilen bu son yumruk, hayat ve varlığımızı, ne bahasına olursa olsun, savunmaya kararlı olan biz Osmanlılardan çok, yirminci uygarlık ve insanlık yüzyılına kutsal saydığı bütün ilkelere, özgürlük, millîyet, vatan duyguları gibi bugünün insan topluluklarına temel olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiş demektir.

Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz savaşımın kutsallığına ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından yoksun edemeyeceğine inanıyoruz. Tarihin bugüne kadar yazmadığı nitelikte bir suikast olan ve Wilson prensiplerine dayanan bir ateşkesin, milleti savunma araçlarından yoksun etmesinden doğan bir hileyle yapılmış olmak nedeniyle ilgili milletlerin onur ve haysiyetle de bağdaşmayan bu davranış üzerine bir yargıya varmayı **resmî Avrupa ve Amerikanın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerikanın*** vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa son defa bir daha kamunun dikkatini çekeriz. Davamızın meşruluğu ve kutsallığı, bu zor zamanlarda, Allahtan sonra en büyük desteğimizdir.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Temsilci Kurulu
Mustafa Kemal

Aynı günün gecesi bu direktifi genelge olarak verdim:

Şifre Bütün Vali ve Komutanlara 16/17, 3/1920

İstanbulun ve resmî dairelerin, özellikle Meb'uslar Meclisinin, İtilâf Devletleri tarafından açıkça ve zor kullanılarak işgal edilmiş olmasından ve bu işin, ateşkes anlaşmasıyla milletin silâhı alındıktan sonra yapılmasından söz edilerek İtilâf Devletleri temsilcilerine ve bütün tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarıyla İtilâf Devletlerinin meb'uslar meclislerinin başkanlıklarına protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler yapılması gerekli görülmektedir. Protesto telgraflarında özellikle yapılan saldırının Osmanlı egemenliğinden çok, yirmi yüzyıllık bir uygarlık ve insanlığın doğurduğu özgürlük, millîyet ve yurtseverlik ilkelerini vurmak olacağı ve Osmanlı milletinin varlığı ve bağımsızlığı konusundaki kararlılık ve imanına, bu olayın hiçbir etki yapamayacağı, ancak uygar milletlerin bu saldırıyı kabullenmekle; büyük bir tarihsel sorumluluk altına girmiş olmaları belirtilmelidir, tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarıyla Meb'uslar Meclisleri başkanlıklarına çekilecek telgraflar, İstanbulda ilgili yerlere verilmekle birlikte Antalyada İtalyan Temsilcisi aracılığıyla da verilmelidir. Protesto telgraflarının birer örneğinin de buraya gönderilmesini rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

* Amerikaya, bold yazılan kısım yazılmamıştır. Yalnız "Amerikanın" denilmiştir

Şifre

Miralay Refet Beye

16/3/1336

Hâdisei ahire münasebetile, her tarafta yapılan mitingler neticesinde çekilecek protesto telgraflarının birer suretlerini de İtilâf Devletlerinin hali in'ikatta bulunan Meclisi Meb'us-anları riyasetine ve bitaraf devletlerin de Hariciye Nezaretlerine tebliğ edilmesini faydalı ad-dediyoruz. Antalyadaki İtalyan Mümessilinin bu husustaki muavenetini temin etmenizi rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Efendiler, aynı günde millete şu beyannameyi neşrettim:

Beyanname

Bilûmum Kumandanlara, Vali ve mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Riyasetlerine, Matbuat Cemiyetine

İtilâf Devletlerinin şimdiye kadar memleketimizi taksime yol bulmak için tevessül ettikleri muhtelif tedabir malûmdur. Evvelâ; Ferit Paşa ile biltilâf milleti müdafaa-sız bir halde ecnebî idaresine esir etmek ve memleketin muhtelif aksamı mühimmesini galip devletler müstemlekâtına ilâve eylemek düşünülmüştü. Kuvayi Milliyenin muzaheretini umumîyeyi millîye ile müdafaa-i istiklâl hususunda gösterdiği azim ve metanet, bu tasavvuru altüst etti. Saniyen; Kuvayi Millîyeyi işgal ve onun müsaadesile şarkta bir rüçhan siyaseti takip etmek için Heyeti Temsilîyeye müracaat edildi. Heyet, milletin istiklâlini ve mülkün tamamîyetini temin etmedikçe ve hususile işgal sahalarının tahliyesine teşebbüs olunmadıkça, hiçbir nevi müzakereye yanaşmadı. Salisen; Kuvayi Millîye ile tevhibi harekât eden hükûmetlerin icraatına müdahale etmek suretile vahdeti millîyeyi sarsmak ve hainane muhalefetleri teşvik ve tezyidi cür'ete sevkilemek tariki takip olundu. Vahdeti millîyenin teşkil ettiği metanet ve tesanüt karşısında bu savletler de eridi. Rabian; mukarredatı memleket hakkında endişeaver kararlar verildiğinden bahs olunmak suretile efkârı umumîyenin tazyikına başlandı. Müdafaa-i namus ve memleket uğrunda her fedakârlığı göze almış olan milleti Osmanîyenin azim ve iradesi önünde, bu tehdidat dahi fayda vermedi. Nihayet bugün İstanbulu cebren işgal etmek suretile Devleti Osmanîyenin yedi yüz senelik hayat ve hakimiyetine hitam verildi. Yani, bugün Türk milleti, kabiliyeti medenîyesinin, hakkı hayat ve istiklâlinin ve bütün istikbalinin müdafaa-sına davet edildi. Cihanı insanîyetin enzârı istihsanı ve âlemi islâmın amali istihlâsı, makamı hilâfetin tesirâtı ecnebîyeden tahlisine ve istiklâlî millînin mazî şevketimize lâyük bir iman ile müdafaa ve teminine mütevakıftır. Giriştiğimiz istiklâl ve vatan mücadehesinde Cenabı Hakkın avnû inayeti bizimledir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, aynı zamanda bütün âlemi de tevcihi hitap edilerek tecavüzü vâki bir beyanname tafsil ve vesaiti muhtelifle ile ilân edildi.

Efendiler, hâdise hakkında fazla malûmata intizar etmeksizin, telgrafçı, Manastırlı Hamdi Efendinin verdiği malûmattan ve bu malûmatı teyit eden, kuvvei işgaliye namına olan tebliğ muhteviyatından, vaziyetin mahiyetini anlayarak lüzumlu ve müstacel gördüğüm tedbirleri, izah olunduğu veçhile hemen işgal günü ittihaz ve tatbik ettim. İstanbulun sureti işgali ve tevkifat icrasına hakkında muhtelif membalardan mütebayin ve mubalâğalı surette malûmat gelmeye başladı. Biz de, muhtelif vesaitle tahkikat icrasına devam ettik. İfayı vazîfeye teşrîfiye imkân göreriyerek dağılan meb'usların ve bazı zevatın İstanbuldan firar ederek Ankara'ya teveccüh ettikleri anlaşıldı. Seyahatlerini teshil için güzergâhlarında icab edenlere iktiza eden emirleri verdim.

Efendiler, 16 Martta İstanbulun işgali tahakkuk eder etmez, ittihaz ettiğim tedabir meyanında, daha birtakım tedbirler vardır ki onları Büyük Millet Meclisinin ilk küşadında beyan etmiş olduğum için burada tekrar tafsil etmedim. Meselâ; Eskişehir ve Afyon Karahisarındaki ecnebî kıtaatının silâhtan tecridi veya

Şifre

Albay Refet Beye

16/3/1920

Son olay dolayısıyla, her tarafta yapılan mitingler sonunda çekilecek protesto telgraflarının birer örneğini de İtilâf Devletlerinin toplantı halinde bulunan Meb'uslar Meclisleri başkanlıklarına ve tarafsız devletlerin de dışişleri bakanlıklarına iletilmesini yararlı sayıyoruz. Antalyadaki İtalyan Temsilcisinin bu işe yardımcı olmasını sağlamanızı rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, aynı günde millete şu bildirgeyi yayımladım:

Bildirge

Bütün Komutanlara, Vali ve Mutasarrıflara ve Hakları Savunma Derneklerine, Belediye Başkanlıklarına, Basın Derneğine

İtilâf Devletlerinin şimdiye kadar memleketimizi bölüşmeye yol bulmak için başvurdukları çeşitli girişimler biliniyor. İlkın; Ferit Paşa ile anlaşarak milleti savunmasız bir durumda yabancı yönetime tutsak etmek ve memleketin çeşitli önemli bölümlerini galip devletlerin sömürgelerine eklemek düşünülmüştü. Ulusal Güçlerin bütün milletin desteğiyle bağımsızlığını savunmak yolunda gösterdiği kararlılık ve direniş, bu düşünceyi altüst etti. İkincisi; Ulusal Güçleri aldatmak ve onun izni ile doğuda bir öncelik siyaseti izlemek için Temsilci Kurula başvuruldu. Kurul, ulusun bağımsızlığını ve ülkenin bütünlüğünü sağlamadıkça ve özellikle işgal alanlarının boşaltılmasına girişilmedikçe, hiçbir türden görüşmeye yanaşmadı. Üçüncüsü; Ulusal Güçlerle işbirliği yapan hükûmetlerin yaptıklarına karışmak suretile ulusal birliği sarsmak ve haince karıştırlıkları özendirmek ve cür'etlerini arttırmak yolu tutuldu. Ulusal birliğin oluşturduğu direnç ve dayanışın karşısında bu saldırılar da eridi. Dördüncüsü; ülke kaderi üzerinde kaygı verici kararlar verildiğinden sözetmek yoluyla kamu oyuna baskı yapılmaya başlandı. Namusunu ve memleketi savunmak için her özveriyi göze almış olan Osmanlı milletin kararlılığı ve iradesi önünde, bu gözdağları da yaramadı. Sonunda bugün İstanbul zor kullanarak işgal edilip, Osmanlı Devletinin yedi yüz yıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Yani, bugün Türk milleti, uygarlık yeteneğinin, hayat hakkının ve bağımsızlığının ve bütün geleceğinin savunulmasına çağırıldı. İnsanlık dünyasının beğeni bakışları ve İslâm dünyasının kurtuluş emellerinin, halifelîğin yabancı etkisinden kurtarılmasına ve ulusal bağımsızlığımızın geçmişteki büyüklüğümüze yaraşır bir inançla savunulup güven altına alınmasına bağlıdır. Giriştiğimiz bağımsızlık ve vatan savaşında Büyük Allanın yardım ve koruyuculuğu bizimledir.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, aynı zamanda bütün İslâm dünyasına da dönüp yapılan saldırı bir bildirgede ayrıntılarıyla anlatılarak çeşitli araçlarla bütün İslâm dünyasına da duyuruldu.

Efendiler, olaylar hakkında başkaca bilgi gelmesini beklemeksizin, telgrafçı, Manastırlı Hamdi Efendinin verdiği bilgilerden ve bu bilgileri doğrulayan, işgal kuvvetleri bildirisi içerdiğinden, durumun niteliğini anlayarak gerekli ve ivedi gördüğüm önlemleri, açıkladığı gibi hemen işgal günü aldım ve uyguladım. İstanbulun işgal şekli ve yapılan tutuklamalar hakkında değişik kaynaklardan birbirini tutmaz ve abartılmış bilgiler gelmeye başladı. Biz de, çeşitli araçlarla soruşturmalar yapmayı sürdürdük. Yasama görevini yapma olanağı bulamıyarak dağılan meb'usların ve bazı kişilerin İstanbuldan kaçarak Ankara'ya yönelindikleri anlaşıldı. Yolculuklarını kolaylaştırmak için geçecekleri yerlerde gerekenlere gereken emirleri verdim.

Efendiler, 16 Martta İstanbulun işgali gerçekleşir gerçekleşmez, aldığım önlemler arasında, daha birtakım önlemler vardır ki onları Büyük Millet Meclisinin ilk açılışında bildirmiş olduğumdan burada yeniden anlatmadım. Örneğin; Eskişehir ve Afyondaki yabancı birliklerin silâhlarının alınması ya da oradan

Millete yayımladığım bildirge

Millete neşrettığım beyanname

teb'idi ve Geyve, Ulukışla civarlarında şimendifer hatlarının tahribi ve Anadoluda bulunan ecnebî zabitanının tevkifi ve saire gibi tedabiri ait tafsilâtı, Büyük Millet Meclisinin ilk zabıtnamesinde mütalea buyurmuşsunuzdur. Bu tedabir meyanında en mühimmini; salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclisin Ankarada içtimai temin hususundaki vazifei millîye ve vatanîyemize ait karar ve bu kararın tatbiki teşkil eder.

Efendiler, bu husustaki kararımızı ve bu kararın sureti tatbikini gösteren bir tebliği 19 Mart 1336 da yani İstanbul işgalinden üç gün sonra tamim ettim.

Efendiler, bu mesele hakkında iki gün kadar kumandanlarla makina başında müdavelei efkâr ederek mütalealarımı aldım. Ben, ilk yazdığım müsveddede "meclisi müessisan" tabirini kullanmıştım. Maksadım da toplanacak meclisin "rejimi" değiştirmek salâhiyetile ilk anda mücehhez bulunmasını temin etmek idi. Fakat bu tabirin kullanılmasındaki maksadı lüzumu gibi izah edemediğim için veyahut izah etmek istemediğim için halkın ünsiyet etmediği bir tabirdir, diye, Erzurum ve Sivastan ikaz edildim. Bunun üzerine "salâhiyeti fevkalâdeyi malik bir meclis" tabirini kullanmakla iktifa ettim.

Vilâyetlere ve müstakil Livalara ve Kolordu Kumandanlarına

Merkezi devletin dahi, Düveli İtilâfiye tarafından resmen işgali, kuvvei teşriiye ve adliye ve icrâiyeden ibaret olan kuvayi millîyei devleti muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında ifaiye vazifeye imkân göremediğini hükûmete resmen tebliğ ederek, Meclisi Meb'usan dağılmıştır. Şuhalde, makarrı devletin masuniyetini, milletin istiklâlîni ve devletin tahlisini temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından, salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclisin, Ankarada içtimaa daveti ve dağılmış olan meb'usandan Ankaraya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür. Binaenaleyh, zirde dercedilen talimat mucibince, intihabatın icrası, hamiyet ve reviyeti vatanperveranelerinden muntazardır:

1- Ankarada, salâhiyeti fevkalâdeyi malik bir meclis, umuru milleti tedvir ve murakebe etmek üzere içtima edecek.

2- Bu meclise âza olarak intihap olunacak zevat, meb'usan hakkındaki şeraiti manunî veve tâbidir.

3- İntihabatta livalar esas itihaz edilecektir.

4- Her livada, beş aza intihap olunacaktır.

5- Her liva kazalarından celbedeceği müntehibi sanîlerinden ve merkezi liva müntehibi sanîlerinden ve liva idare ve belediye meclislerle liva Müdafaa-i Hukuk Heyeti İdarelerinin ve vilâyetlerde merkezi vilâyet heyeti merkezîyelerinden ve vilâyet idare meclisile merkezi vilâyet belediye meclisinden ve merkezi vilâyet ile merkez kazası ve merkeze merbut kaza müntehibi sanîlerinden mürekkep bir meclis tarafından aynı günde ve aynı celsede icra edilecektir.

6- Bu meclis azalığına, her fırka, zümre ve cemiyet tarafından namzet gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin de bu mücahedeyi mukaddeyeseye filen iştiraki için müstakilleri namzetliğini istediği mahalde ilâna hakkı vardır.

7- İntihabata, her mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve selâmeti intihaptan mes'ul olacaktır.

8- İntihap, reyî hafî ve ekseriyeti mutlaka ile icra ve tasnifi âra, meclisin içlerinden intihap edeceği iki zat tarafından, fakat huzuru mecliste ifa edilecektir.

9- İntihap neticesinde, bilûmum azanın imza veya zât mühürlerini muhtevi üç nüsha mazbata tanzim olunacak. Bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer iki nüshasının biri intihap olunan zâta tevdi ve diğeri meclise irsal olunacaktır.

10- Azaların alacakları tahsisat, bilâhare meclisçe takarrür ettirilecektir. Ancak azimet harcırahları intihap meclislerinin masarifi zaruriye hesabına takdir edeceği miktar üzerinden, mahalleri hükûmetlerince temin olunacaktır.

uzaklaştırılmaları ve Geyve, Ulukışla yakınlarında demiryolu hatlarının bozulması ve Anadoluda bulunan yabancı subaylarının tutuklanması v.b. gibi önlemlere ilişkin ayrıntılı bilgileri, Büyük Millet Meclisinin ilk tutanağında okumuşsunuzdur. Bu önlemler arasında en önemlisi; olağan üstü yetkide bir meclisin Ankarada toplanmasını sağlamak yolundaki millet ve vatan görevimize ilişkin karar ve bu kararın uygulanmasıdır.

Efendiler, bu konudaki kararımızı ve bu kararın uygulama şeklini gösteren bir bildiriği 19 Mart 1920 de yani İstanbul işgalinden üç gün sonra yayımladım.

Efendiler, bu konu üzerinde iki gün kadar komutanlarla makina başında görüşerek düşüncelerini öğrendim. Ben, ilk yazdığım müsveddede "kurucu meclis" deyimini kullanmıştım. Amacım da toplanacak meclisin "rejimi" değiştirmek yetkisine ilk anda sahip bulunmasını sağlamaktı. Fakat bu deyim kullanılmasındaki amacı gerektiği gibi anlatamadığımdan ya da açıklamak istemediğim için halkın alışık olmadığı bir deyimdir, diye, Erzurum ve Sivastan uyarıldım. Bunun üzerine "olağan üstü yetki sahibi bir meclis" deyimini kullanmakla yetindim.

İllere ve Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına

Devlet Başkentinin de, İtilâf Devletleri tarafından resmî olarak işgali, yasama ve yargı ve yürütme gücünden ibaret olan devletin ulusal erkini kırmış ve bu durum karşısında Meb'uslar Meclisi görev yapmaya olanak bulamadığını hükûmete resmî olarak bildirerek, dağılmıştır. Duruma göre, devlet başkentinin dokunulmazlığını, bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak önlemleri düşünüp uygulamak üzere millet tarafından, olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin, Ankarada toplantıya çağırılması ve dağılmış olan meb'uslardan Ankaraya gelebileceklerin de bu meclise alınması zorunlu görülmüştür. Bunun için, aşağıda bildirilen direktif uyarınca, seçimlerin yapılması, yurtseverliğinizden anlayışlılığımızdan beklenir:

1 - Ankarada, olağanüstü yetkiye sahip bir meclis, ulus işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır.

2 - Bu meclise üye seçilecekler, meb'uslar hakkındaki yasa hükümlerine uyacaklardır.

3 - Seçimlerde sancaklar seçim bölgesi olacaktır.

4 - Her sancaktan, beş üye seçilecektir.

5 - Her sancak ilçelerinden getirileceği ikinci seçmenlerden ve sancak merkezi ikinci seçmenlerinden ve sancak yönetim ve belediye meclislerle sancak Hakları Savunma Yönetim Kurullarının ve illerde il merkezi merkez kurullarından ve il genel meclisiyle il merkezi belediye meclisinden ve il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçe ikinci seçmenlerinden oluşan bir kurul tarafından aynı günde ve aynı toplantıda yapılacaktır.

6- Bu kurul üyeliğine, her parti, topluluk ve dernek tarafından aday gösterilebileceği gibi her kişinin de bu kutsal savaşa edimli olarak katılmak için bağımsız olarak adaylığını istediği yerde ilâna hakkı vardır.

7- Seçimlere, her yerin en büyük sivil memuru başkanlık edecek ve seçimin doğru ve yolunda yapılmasından sorumlu olacaktır.

8- Seçim, gizli oy ve salt çoğunlukla yapılacak ve oyları, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi, kurul önünde sayacaktır.

9- Seçim sonunda, bütün üyelerin imza edeceği ya da kendi mühürlerini basacakları üç nüsha tutanak düzenlenecek. Bunların biri yerinde alıkonularak diğer ikisinden biri seçilene verilecek ve öteki de meclise gönderilecektir.

10- Meclise seçilenlere verilecek ödenekler, sonradan meclis tarafından kararlaştırılacaktır. Ancak geliş yollukları seçim kurullarının zorunlu gider olarak hesaplayıp uygun göreceği miktar üzerinden, o yerlerin hükûmetlerince sağlanacaktır.

11- İntihabat, nihayet on beş gün zarfında ekseriyetle Ankarada içtimai temin edilmek üzere imam olunarak azalar tahrik ve netice azanın isimleriyle birlikte derhal iş'ar edilecektir.

12- Telgrafın saati vusulü bildirilecektir.

Haşiye: Kolordu kumandanlarına, vilâyata, müstakil livalara tebliğ olunmuştur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Efendiler, bir hafta zarfında, muhtelif istikametlerde Ankaraya gelmekte olan meb'uslarla, telgraf muhaberatı bizzat temasa gelindi. Kendilerine, elemelerinin tadiline, kuvvei manevîyelerinin tarsinine medar olacak malûmat verildi. İstanbulda noktai nazarımızı takip edecek kimse kalmamıştı. Aylarca ve muhtelif tarz ve suretlerle vukubulan ikazlarımıza rağmen bizim dediğimiz tarzda teşkilât yapmayıp, Karakol Cemiyetinin vücut bulmasına çalışanların başları, Maltaya gitmiş ve İstanbulda, efradının hayat ve faaliyetlerinden eser kalmamıştı. Orada yeniden teşkilât yapmak için çok zahmetli mesai ve o zamanki halimize göre haddimizden fazla para sarfetmeye mecbur oldum.

Muhterem Efendiler, beyanatı umumîyem meyanında bir iki noktada, benim İstanbuldaki Meclisi Meb'usana reis intihabım hususuna ait meseleden ve bundaki maksattan bahsetmiştim. Bunun temin edilmemiş olmasından, küçük bir müşkül ile karşılaştığımı da arz etmiştim. Filhakika, İstanbulda Meclis duçarı tecavüz olup dağılınca meb'usları toplamaya ve bahusus izah ettiğim veçhile bir meclis tesisine tevessül edebilmek için bir an tereddüt ettim. Meclisi Meb'usan Reisi bulunan Celâlettin Arif Beyin Ankaraya gelip gelmeyeceğini bittabi bilemiyordum. Gelmeye halinde, onun muvasalatına intizar ve daveti onun vasıtasıyla yaptırmayı düşündüm. Fakat vaziyet pek çok sürat ve isticvalî âmir bulunuyordu. Meçhul bir ihtimale intizaren izaaı vakit etmeyi muvafıkı ihtiyat bulmadım. Fakat vereceğim kararın temini tatbikatı için de, bir iki gün telgraf başında bütün kumandanların mütaalealarını dinlemek ile vakit geçirmeye mecburiyet hissettim. Celâlettin Arif Beyle Martın 27/28 inci gecesi Düzceye muvasalatında irtibat hâsıl olmuştu. Kendisine şu telgrafı yazdım:

34

Ankara, 27/28, 3/1336

Düzcede Meclisi Meb'usan Reisi Muhterem Celâlettin Arif Beyefendiye

İstanbulun resmen ve filen İngilizler tarafından işgalile kuvayi devletin tazyik ve esaret altına alınması ve Meclisi Meb'usana taarruz olunarak milletin istiklâline ve namusu millîye tecavüz edilmiş olması ve bu yüzden millet vekillerinin mukadderatı memleket hakkındaki vazifelerini ifaya muvaffak olamayacaklarına kanaatle sinei millete ilticaya mecbur olmaları, devlet ve milletin kuvayı umumîyesini hüküm ve murakebesi altında bulunduracak bir meclisi fevkalâdeye şiddetle ihtiyaç tevhit etmiş olduğundan fevkalâde salâhiyetle Ankarada bir meclis içtimana Heyeti Temsilîyenin karar verdiği ve icrayı icabının tamimen tebliğ edildiği malûmu âlileridir. Bu baptaki 19/3/1336 tarihli tebliğnameyi badelmütalea, ahkâmı mündericesini teyid ve intihabatın tesriile içtimam bir an evvel temini için bu noktai nazarımızın tarafî âlilerinden dahi, kısa bir beyanname şeklinde efkârı umumîyeye şimdiden tebliğ ve ilânını faydalı addediyoruz. Cevabı âlilerine muntazırım Efendim.

Mustafa Kemal

Celâlettin Arif Beyin verdiği cevap şudur:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Düzce, 27/3/1336

İş'ar buyurulan 19/3/1336 tarihli beyannameyi görmedim. Bir meclisi fevkalâden içtimai nekadar musip ise de böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna temas eylemesi lâzumdur. Vakti, bizim Kanunu Esasımızda böyle fevkalâde bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret mevcut değilse de kavanini esasıyei saireda mevcut desatirden istifade olunabilir. Meselâ, Fransız

11- Seçimler, en çok on beş gün içinde çoğunlukla Ankarada toplanmayı sağlayabilmek üzere tamamlanacak seçilenler yola çıkarılıp ve sonuçlar seçilenlerin isimleriyle birlikte derhal bildirilecektir.

12- Telgrafın alındığı saat bildirilecektir.

Çıkma: Kolordu Komutanlarına, illere, bağımsız sancaklara bildirilmiştir.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, bir hafta içinde, çeşitli yönlerden Ankaraya gelmekte olan meb'uslarla, telgraf haberleşmelerile ilişki kuruldu. Kendilerine, acılarını azaltmaya, morallerini yükseltmeye yarayacak bilgiler verildi. İstanbulda görüşümüzü savunacak kimse kalmamıştı. Aylarca ve çeşitli şekil ve yönlerde yaptığımız uyarılara karşın bizim dediğimiz gibi örgüt kurmayıp, Karakol Derneğinin doğmasına çalışanların ileri gelenleri, Maltaya gitmiş ve İstanbulda, üyelerinin varlıklarından ve çalışmalarından iz kalmamıştı. Orada yeniden örgüt kurmak için çok sıkıntılı çalışmalar yapmak ve o zamanki durumumuza göre gücümüzün üstünde para harcamak zorunda kaldım.

Muhterem Efendiler, genel konular üzerinde konuşurken bir iki noktadan, benim İstanbuldaki Meb'uslar Meclisine başkan seçilmem ile ilgili sorundan ve bununla güdülen amaçlardan söz etmiştim. Bunun sağlanamamış olmasından, küçük bir zorlukla karşılaştığımı da bildirmiştim. Gerçekten, İstanbulda Meclis saldırıya uğrayıp dağılınca meb'usları toplamaya ve özellikle anlattığım gibi bir meclis kurmaya girişebilmek için bir an duraksadım. Mebuslar Meclisi Başkanı bulunan Celâlettin Arif Beyin Ankaraya gelip gelmeyeceğini elbette bilemiyordum. Gelirse, onu bekleyip ve çağırımı ona yaptırmayı düşündüm. Ama durum pek çabuk ve acele davranmayı gerektiriyordu. Bilinmeyen bir olasılığı bekleyerek zaman kaybetmeyi uygun bulmadım. Ama vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için de, bir iki gün telgraf başındaki bütün komutanların düşüncelerini dinlemek ile vakit geçirmeye zorunluk duydum. Celâlettin Arif Beyle Martın 27/28 inci gecesi Düzceye gelişinde ilişki kurulmuştu. Kendisine şu telgrafı yazdım:

34

Ankara, 27/28, 3/1920

Düzcede Meb'uslar Meclisinin Sayın Başkanı Celâlettin Arif Beyefendiye

İstanbulun resmî ve edimli olarak İngilizler tarafından işgalile devlet gücünün baskı ve tutsaklık altına alınması ve Meb'uslar Meclisine saldırılarak milletin bağımsızlığına ve ulusun namusuna sataşılması ve bu yüzden millet vekillerinin memleket kaderi konusundaki görevlerini yapmayı başaramayacakları kanısıyla ulusun bağrına sığınmak zorunda kalmaları, devlet ve milletin bütün güçlerini egemenliği ve denetimi altında bulunduracak olağan üstü bir meclise çok gereksinme olduğundan olağanüstü yetkiyle Ankarada bir meclis toplamaya Temsilci Kurulun karar verdiği ve gerekenin yapılmasının genelgeyle bildirildiğini bilirsiniz. Bu konudaki 19/3/1920 tarihli genelgeyle okuduktan sonra, içerdiği hükümleri pekiştirerek ve seçimlerin çabuklaştırılmasıyla toplantının bir an evvel gerçekleşmesi için bu görüşümüzün sizin tarafınızdan da, kısa bir bildiri halinde kamu oyununa şimdiden duyurulup ilân edilmesini yararlı sayıyoruz. Yüksek yanıtınızı bekliyorum Efendim.

Mustafa Kemal

Celâlettin Arif Beyin verdiği yanıt şudur:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Düzce, 27/3/1920

Haber verdiğiniz 19/3/1920 tarihli bildiriyi görmedim. Olağanüstü meclisin toplanması ne kadar yerinde ise de böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna dayanması gereklidir. Bizim Anayasamızda böyle olağanüstü bir meclisin toplanabilmesiyle ilgili bir işaret yoksa da başka anayasalarda bulunan genel kurallardan yararlanılabilir. Örneğin; Fransız Anayasasına göre, meclis,

Kanunu Esasîsine göre, meclis, gayrıkânunî bir surette fesholunur veya bir taarruza duçar olursa duçarı taarruz olan meclis azalarından kurtulabilenler, vilâyat ve elviye mecalisi idaresinde intihap olunan ikişer aza ile birlikte bir mahalli münasipte içtima ederler ve meclisin yeniden küşadı veya taarruzun ref'i için ittihazı mukarrerat ederler. Bu meclisin mukarreratı mutâdır. Ve bu meclisin mukarreratını işga etmiyenler hıyaneti vatanîye ile itham olunurlar. Bendeniz de bu esas düşünmekte idim.

19/3/1336 tarihli beyannamenin ne gibi esasat üzerine müpteni olduğu anlaşıldıktan sonra Ankara'ya muvasalatımda badelistişare bir beyanname yazmak mütealeasındayım. Yine görüşürüz. Makina başında birlikte bulunan İsmail Fazıl Paşa ile Saruhan Meb'usu Reşit Bey arzı ihtiram ederek veda eyeriz. Rûfekamdan Kırşehir Meb'usu Rıza Bey de arzı ihtiram eyliyor ve kendisinin de Boluda bulunduğu Keskindeki pederine haber verilmesini istirham ediyorum Efendim.

Celâlettin Arif

Bu cevabî telgrafname muhteviyatına dikkatle atfı nazar buyurulursa, Celâlettin Arif Beyle noktai nazarlarımız arasında büyük ihtilâf olduğu sühuletle fark olunur. Ben, fevkalâde salâhiyeti haiz bir meclisin, Ankarada içtimama karar verirken bizim Kanunu Esasimizde böyle bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Fakat kararımı verebilmek için böyle bir işaretin mevcudiyet ve ademi mevcudiyetini düşünmek, asla hatırıma gelmedi. Bundan başka duçarı taarruz olan meclis azalarından kurtulabilenler ile vilâyat ve elviye mecalisi idaresinden intihap olunacak ikişer âza ile birlikte meclisi meb'usanın yeniden, eski şekil ve mahiyetinde toplanmasını temin için çalışmasını asla hatırıma getirmedim. Bilâkis büsbütün başka mahiyet ve salâhiyette, daimî bir meclis teşkil etmeyi ve bu meclisle tasavvur ettiğim inkılâp safahatını beraber geçirmeyi düşündüm. Buna nazaran, mütebayın olduklarına şüphe etmediğim noktai nazarlarımızın, badelistişare tevhidine imkân buluncağından naümit oldum. Maahaza, 19 Mart 1336 tarihli beyannamemi telgrafla Celâlettin Arif Beye verdirdim. Ertesi gün aldığım cevap şu idi:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Düzce, 28 Mart 1336

Heyeti Celilei Temsilîyenin 19/3/1336 tarihli tebligatı umumîyesi mütealea olundu. Mevaddi mündericesi bendenizin düşündüğü esaslara sureti umumîyede mutabıktır. Binaenaleyh Ankaraya muvasalatı âcizanemi müteakıp bilistişare ayrıca bir beyannamenin ilânı tabîfidir. Yarın bizzarure Boluda kalınarak 29 Mart 1336 da Ankaraya müteveccihen hareket olunacağı maalihtiram arz olunur.

Meclisi Meb'usan Reisi Celâlettin Arif

Celâlettin Arif Bey, beyannamemizi mütealea ettikten sonra, mündericatının düşündüğü esaslara sureti umumîyede mutabık olduğunu söylemekle beraber bu mündericatı teyiden hemen bir beyanname yazıp ilân etmiyor. Bunu Ankaraya geldikten ve istişare ettikten sonraya talik ediyor.

Efendiler; Celâlettin Arif Bey, Ankaraya geldikten sonra, kendisile ve diğer bazı kanunşinâsan ile bu meseleye mütedair, oldukça uzun süren müzakereler ve münakaşalar cereyan etti. Fakat aldanmıyorsam Celâlettin Arif Bey, hiçbir vakit benim Büyük Millet Meclisinin mahiyet ve salâhiyeti hakkındaki noktai nazarıma iştirak etmemiştir. O, daima, toplanmış olan heyetin vazifei esasiyesini, İstanbul Meclisi Meb'usanının temini in'ikadından ibaret ve kendisini daima İstanbul Meclisi Meb'usanının reisi telâkki eylemiştir. Bunu teyid eder ufak bir hatıramı müsaade ederseniz arz edeyim:

kanuna aykırı bir yoldan dağıtılır veya bir saldırıya uğrarsa saldırıya uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler, iller ve sancaklar yönetim kurullarınca seçilecek ikişer üye ile birlikte uygun bir yerde toplanırlar ve meclisin yeniden açılması veya saldırının kaldırılması için kararlar alırlar. Bu meclisin kararlarına uyulmak zorunludur. Ve bu meclisin kararlarını dinlemiyenler vatan hainliği ile suçlanırlar. Ben de bu yolu düşünmekte idim.

19/3/1920 tarihli bildirimim ne gibi ilkelere dayandığı anlaşıldıktan sonra Ankara'ya geldiğimde danışarak bir bildiri yazmayı düşünmekteyim. Yine görüşürüz. Makina başında birlikte bulunan İsmail Fazıl Paşa ile Manisa Meb'usu Reşit Bey saygılar sunuyor ve kendisinin de Boluda bulunduğu Keskindeki babasına haber bildirilmesini rica ediyor Efendim.

Celâlettin Arif

Bu cevabî telgrafda yazılanlara dikkatle bakılırsa, Celâlettin Arif Beyle görüşlerimiz arasında büyük ayrılık olduğu kolayca anlaşılır. Ben, olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin, Ankarada toplanmasına karar verirken bizim Anayasamızda böyle bir meclisin toplanabilmesine ilişkin bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Ama kararımı verebilmek için böyle bir işaretin var olup olmadığını düşünmek, hiç aklıma gelmedi. Bundan başka saldırıya uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler ile il ve sancak yönetim kurullarından seçilecek ikişer üye ile birlikte meb'uslar meclisinin, eski şekil ve nitelikte toplanmasını sağlamak için çalışmasını hiç aklıma getirmedim. Tersine büsbütün başka nitelikte ve yetkilerle, devamlı bir meclis oluşturmayı ve bu meclisle tasarladığım devrim evrelerini birlikte geçirmeyi düşündüm. Buna göre, uyuşmazlığından kuşku etmediğim görüşlerimizin, danışma yoluyla birleştirilmesine olanak bulunacağından umutsuzdum. Bununla birlikte, 19 Mart 1920 tarihli bildirimim telgrafla Celâlettin Arif Beye verdirdim. Ertesi gün aldığım karşılık şu idi:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Düzce, 28 Mart 1920

Yüksek Temsilci Kurulun 19/3/1920 tarihli bildiri incelendi. İçinde yazılı olanlar benim düşündüğüm ilkelere genellikle uygundur. Buna göre Ankaraya geldikten sonra danışarak ayrıca bir bildirim yayımlanacağı doğaldır. Yarın zorunlu olarak Boluda kalınarak 29 Mart 1920 de Ankaraya doğru yola çıkılacağı saygılarıyla bilginize sunulur.

Meb'uslar Meclisi Başkanı Celâlettin Arif

Celâlettin Arif Bey, bildirimimizi inceledikten sonra, içinde yazılı olanların kendi düşündüğü ilkelere genelde uygun olduğunu söylemekle birlikte bunları perçinleyecek şekilde hemen bir bildirge yazıp ilân etmiyor. Bunu Ankaraya geldikten ve danıştıktan sonraya erteliyor.

Efendiler; Celâlettin Arif Bey, Ankaraya geldikten sonra kendisile ve kandan anlayan başka bâzı kimselerle bu konu üzerinde, oldukça uzun süren görüşme ve tartışmalar oldu. Fakat aldanmıyorsam Celâlettin Arif Bey, hiçbir vakit benim Büyük Millet Meclisinin nitelik ve yetkisi konusundaki görüşüme katılmamıştır. O, hep, toplanmış olan kurulun ana görevinin, İstanbul Meb'uslar Meclisinin toplanmasını sağlamaktan ibaret ve kendisini daima İstanbul Meb'uslar Meclisinin başkanı saymıştır. Bunu doğrulayan ufak bir anımı izin verirseniz bilginize sunayım:

Celâlettin Arif Bey Meb'uslar Meclisi Başkanlığını bırakmıyor

Celâlettin Arif Bey Meclisi Meb'usan Reisiğini bırakmıyor

Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve kendisi reisi sani bulunduğu sırada, bir gün, Divanı Riyaset içtimaında, Celâlettin Arif Beyin muhassasat melesinden bahsettiğini ve kendisinin Meclisi Meb'usan Reisi olması dolayısıyla o makama ait muhassasat talebinde bulunduğunu o tarihte Meclis Başkâtibi bulunan Recep Bey beyan etti. Malûmu âlinizdir ki, o devirde Meclis reisi ve reisi sanisi ve diğer reisler ile Meclis azası muhassasatları arasında fark yoktu. Celâlettin Arif Bey, yalnız kendisini Meclisi Meb'usan Reisi sıfatile istisna ederek fazla tahsisat almak hakkı kanunîsinden bahsediyordu. Ben, bu meselenin halline Divanı Riyasetin salâhiyetar olmadığını ve talebü iddiasında ısrar ederse meseleyi Meclis heyeti umumîyesine arz ederek istihsal olunacak karara göre hareket olunabileceğini dermeyan ettim. Celâlettin Arif Bey, Meclis huzuruna çıkmayı muvafık görmiyerek talebinden sarfınazar eyledi.

Muhterem Efendiler, 19 Mart 1336 tarihli talimat mucibince memleketin her tarafında intihabat, sûrat ve ciddiyetle yapılmaya başlandı. Yalnız, bazı yerlerde tereddüt ve mümanaat izhar ettiler ve bunlardan bazıları az, bazıları uzunca müddet tereddüt ve mukavelemelerinde ısrar gösterdiler. Nihayet, bilâistisna, teknil devairi intihabîyenin meb'usları, Büyük Millet Meclisinde bütün milletin, memleketin mümessili olarak ispatı vücut eylediler. Bu müstesna yerler şunlardı:

Dersim, Malatya, Elâziz, Konya, Diyarbakır, Trabzon...; Efendiler, hakikat hali ifade etmiş olmak için şunu da tasrih etmeliyim ki, tereddüt izhar eden, mukavemet gösteren, bu devair halkı değildir, belki o tarihte o dairelerde bulunan rüesayi memurîni müllkiyedir. Halk, hakikati anlar anlamaz, derhal müşterek arzuyu millîye iltihakta asla tereddüt göstermemişlerdir.

Şimdi Efendiler, tekrar inkulâbın muktaziyatı tabîîyesinden olan vak'alarından bazılarına temas edelim:

29 Mart 1336 tarihli olup Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyden aldığım bir şifrede, "Samsunda bulunan On Beşinci Fırkanın ruhiyatının bozuk olduğundan ve gûya, zabitan arasında padişahperestlik hissiyatı bulunduğundan" bahsolunuyordu. "Zabitler, padişah aleyhinde verilecek emirleri icra etmeyeceklerine dair âmirlerine müracaat etmişler. Tazyik olunurlarsa terki vazife etmeleri mahsus imiş. İstanbuldan gelen yolculardan ve gazetelerden, işgalin ikinci günü işgal edilen mebaninin kâmilten tahliye edildiği ve Salih Paşa Kabinesinin yerinde olduğu, Meclisi Ayanın ifayı vazife eylediği, son Cuma selâmlığında harbiye ve bahriye nâzırı bulunarak sabıkı misillû merasimi lâzime ifa olduğu anlaşılmış...". "Şu halde Dersaadette bir kabine mevcut iken kabinenin malûmatı olmaksızın yapılan işler nedir?" diyorlarmış. Zabitanın bu efkâr ve etvarını ilâm eden On Beşinci Fırka Kumandanı şu yolda mütaleat serdediyordu: "Burada bir zabiti hapsetmekten bir fevkalâdelik mutasavver değildir, ancak bundan bilistifade Anadolu üzerine yürümek gibi ahval zuhûr edecektir. İzmir cephesinde Kuvayi Millîye ne suretle istihdam edildiğini bilemiyorum. Zannedersem bunlar para ile istihdam olunmakta imiş. Bir muharebe zuhûrunda, bütün ahaliye maaş verilmeyeceği derkâr bulunduğundan Kuvayi Millîye namı altında mevcut kuvvetten, harbin ikinci günü meydanda hiçbir kuvvet kalmayacağına eminim. Nizamiye kutaatına gelince, şimdiden firar vukuatı başlamıştır.

Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve kendisi ikinci başkan bulunduğu sırada, bir gün, Başkanlık Divanı toplantısında, Celâlettin Arif Beyin ödenekler konusundan sözettiğini ve kendisinin Meb'uslar Meclisinin Başkanı olması nedeniyle o göreve özgü ödeneği istediğini o tarihte Meclis Genel Sekreteri bulunan Recep Bey söyledi. Bilirsiniz ki, o zaman meclis başkanı ve ikinci başkanı ve öteki başkanlar ile meclis üyelerinin ödenekleri arasında fark yoktu. Celâlettin Arif Bey, yalnız kendisini Meb'uslar Meclisi Başkanı kimliğiyle ayrı tutarak daha çok ödenek almak yolunda yasal hakkı olduğunu söylüyordu. Ben, bu sorunu çözmeye Başkanlık Divanının yetkili olmadığını ve isteğinde direnirse konuyu Meclis genel kuruluna sunarak alınacak karara göre davranılacağını ileri sürdüm. Celâlettin Arif Bey, Meclisin önüne çıkmayı uygun görmiyerek isteğinden vazgeçti.

Muhterem Efendiler, 19 Mart 1920 tarihli direktif gereğince memleketin her tarafında seçimler, hızla ve dürüst olarak yapılmaya başlandı. Yalnız bazı yerlerde duraksamalar ve engellemeler görüldü ve bunlardan bazıları kısa, bazıları uzunca süre duraksama ve direnmelerini sürdürdüler. Sonunda, ayrıntısız, bütün seçim bölgelerinin meb'usları, Büyük Millet Meclisinde bütün milletin, memleketin temsilcisi olarak hazır bulundular. Duraksama ve engelleme görülen yerler şunlardı:

Dersim, Malatya, Elazığ, Konya, Diyarbakır, Trabzon...; Efendiler, gerçek durumu söylemiş olmak için şunu da açıklamalıyım ki, duraksayan, direnen, bu bölgeler halkı değildir, belki o tarihte o dairelerde bulunan üst düzey sivil görevlilerdir. Halk, gerçeği anlar anlamaz, ortak ulusal isteğe hemen katılmakta hiç duraksamamıştır.

Şimdi Efendiler, yeniden devrimin doğal gereklerinden olan olaylardan bazılarına değinelim:

29 Mart 1920 tarihli olup Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Beyden aldığım bir şifrede, "Samsunda bulunan On Beşinci Tümenin moralinin bozuk olduğundan ve sözde, subaylar arasında padişaha aşırı bağlılık duyguları bulunduğu" söz ediliyordu. "Subaylar, padişaha karşı olarak verilecek emirleri yapmayız diye üstlerine başvurmuşlar. Baskı yapılırsa görevlerinden ayrılacakları hissediliyor imiş. İstanbuldan gelen yolculardan ve gazetelerden, işgalin ikinci günü işgal edilen binaların tümüyle boşaltıldığı ve Salih Paşa Hükûmetinin görevi başında olduğu, Senatonun görev yaptığı, son Cuma selâmlığında savaşırları ve denizşirları bakamı bulunarak eskiden olduğu gibi gerekli tören yapıldığı anlaşılmış...". "Şu duruma göre İstanbulda bir hükûmet varken hükûmetin bilgisi olmaksızın yapılan işler nedir?" diyorlarmış. Subayların bu düşünce ve davranışlarını duyuran On Beşinci Tümen Komutanı şu yolda bir düşünce ileri sürüyordu: "Burada bir subayı tutuklamanın olağanüstü bir durum yaratması akla gelmez, ancak bundan yararlanarak Anadolu üzerine yürümek gibi olaylar ortaya çıkacaktır. İzmir cephesinde Ulusal Güçlerin nasıl çalıştırıldığını bilemiyorum. Sanırım bunlar parayla çalıştırılmış. Bir savaş çıktığında, bütün halka maaş verilemeyeceği açık bir gerçek olduğundan Ulusal Güçler adı altında var olan güçlerden, savaşın ikinci günü meydanda hiçbir kuvvet kalmayacağına kuşku yoktur. Ordu birliklerine gelince, şimdiden kaçmalar başlamıştır. Parasızlık böyle

Seçimler sırasında bazı yerlerdeki büyük hükûmet memurlarının çıkarıldıkları güçlükler

Samsundaki subaylar arasında sözde padişaha taparlık duyguları varmış

İntihabat esnasında bazı yerlerdeki büyük hükûmet memurlarının çıkarıldıkları müşkülât

Samsundaki zabitan arasında gûya padişahperestlik hissiyatı varmış

Parasızlık böyle devam ettikçe ve Dersaadette hükûmeti merkezîye bulundukça zabıtanandan dahi şüphem vardır." Bundan başka Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey, vermiş olduğumuz talimat mucibince, Amasyaya gelen Kontrol Memuru Forbes namında bir yüzbaşığı tevkif etmiş. Samsuna bir İngiliz mümessili yüzbaşı gelmiş. Salâhattin Beye Yüzbaşı Forbesin bir dakika tehir edilmiyerek Samsuna gönderilmesini yazmış ve aksi takdirde Salâhattin Beyin mes'ul olacağını ilâve etmiş. Bu baptaki istizah üzerine Salâhattin Beye vereceği cevap hakkında şu tavsiyede bulundum: "Forbesi tevkif eden ben değilim, payitahtları, mütarekeye, insaniyete mugayir olarak işgal olunan millettir. Binaenaleyh tahliyesini de ancak millet yapabilir." Maahaza bu Forbes memleketten çıkarılmakla iktifa edilmiş, tevkif edilmemiştir.

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyin 9 Nisan 1336 tarihli kısa bir şifresinden Adapazarı ile Hendek arasında kâin Çatalköprü nam mahaldeki köprülerin ve Mudurnusuyu köprüsünün Kuvayi Millîye aleyhtarları tarafından tahrip edildiği anlaşıldı.

Bolu ve Havalisi Kumandanı Mahmud Nedim Beyin, Düzceden yazdığı 9 Nisan 1336 tarihli şifresinden de, 8 Nisanda Adapazarında Kuvayi Millîye aleyhine tezahürat yapıldığı, Hendek ile Adapazarı arasında telgraf ve telefon hatlarının kat'edildiği ve Düzce Abazalarından bitaraf kalanların da muhaliflere iltihak etmek üzere hareket ettikleri anlaşıldı. Hendek ile Adapazarı arasında, Mudurnu suyu üzerindeki büyük köprüünün tahribi dolayısıyla muvasalanın munkati olduğu da anlaşılıyordu. Bu malûmat üzerine, Geyvede bulunan Yirmi Dördüncü Fırka Kumandanı Mahmut beyin nazarı dikkati celbolundu. Nevşehirde de, Nevşehir Kaymakamı Nedim Beyin tahtı riyasetinde Tealii İslâm Cemiyetinin bir şubesi teşekkül etmiş, verilen raporda, cemiyetin en müfsit azalarından sekiz kişinin Niğdeye celbedildiği bildiriliyordu. Bu cemiyetin azası, padişahın gayri hiçbir kuvvet tanımayız, Kuvayi Millîyeyi dağıtmak için mâlen, beden bütünü kuvvetlerimizi sarfetmeye ahtî peyman etik diyorlarmış. Her gece içtima ediyorlarmış, ileri gelenleri, Niğdedeki fırka kumandanının gönderdiği bir müfreze ile tevkif olunmuş.

Efendiler, bu nevi vakayie bundan sonra vâsi mikyasta tesadüf edeceğiz. Büyük Millet Meclisinin içtimanı ve küşadını temin için çalıştığımız günlerde, bizi en çok işgal eden Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu muntkasına dahil mevakiden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerlerinden Ankaraya takarriip istidadını gösteren irtica ve isyan dalgaları olmuştur. Ben, bir taraftan bu dalgaların tevkifine çalışırken, bir taraftan da, Ankarada toplanmakta olan ve vaziyeti umumîyeye henüz lâyıkıyla vâkıf bulunmayan meb'usları, tedehhiş edecek manzaralar karşısında bırakmamak ve bu gibi vaziyetlerin hudusile Meclisin içtimaa muvaffak olamaması gibi meş'um ihtimalâta meydan vermemek çarelerini düşünüyordum. Bunun için, Meclisin küşadında pek çok istical ediyordum. Nihayet, gelebilmiş meb'uslarla iktifa ederek Meclisin, Nisanın 23 üncü Cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerine, 21 Nisan 1336 tarihinde tamamen yaptığım tebligat muhteviyatı, o günün hissiyat ve telâkkiyatına ne derece tetabuk mecburiyetinde bulunulduğunu gösterir bir vesika olmak itibarile, aynen nazarı utulanıza arz etmeyi muvafık görüyorum.

sürdükçe ve İstanbulda hükûmet buldukça subaylardan bile kuşku vardır." Bundan başka Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Bey, vermiş olduğumuz direktif uyarınca, Amasyaya gelen Kontrol Memuru Forbes adında bir yüzbaşığı tutuklamış. Samsuna bir İngiliz temsilcisi yüzbaşı gelmiş. Salâhattin Beye Yüzbaşı Forbes'in bir dakika geciktirilmeden Samsuna gönderilmesini yazmış ve yoksa Salâhattin Beyin sorumlu olacağını eklemiş. Konunun sorulması üzerine Salâhattin Beye vereceği yanıt için şu öğütlemeye bulundum: "Forbesi tutuklayan ben değilim, başkentleri, ateşkese ve insanlığa aykırı olarak işgal olunan millettir. Bunun için salıverilmesini de ancak millet yapabilecektir." Bununla birlikte bu Forbes memleketten çıkarılmakla yetinilmiş, tutuklanmamıştır.

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyin 9 Nisan 1920 tarihli kısa bir şifresinden Adapazarı ile Hendek arasındaki Çatalköprü adındaki yerde bulunan köprülerin ve Mudurnu Suyu köprüsünün Ulusal Güçlere karşı olanlarca yıkıldığı anlaşıldı.

Bolu ve Çevresi Komutanı Mahmud Nedim Beyin, Düzceden yazdığı 9 Nisan 1920 tarihli şifresinden de, 8 Nisanda Adapazarında Ulusal Güçlere karşı gösteriler yapıldığı, Hendek ile Adapazarı arasında telgraf ve telefon hatlarının kesildiği ve Düzce Abazalarından tarafsız kalanların da karşı olanlara katılmak için yola çıktıkları anlaşıldı. Hendek ile Adapazarı arasında, Mudurnu Suyu üzerindeki büyük köprü yıkıldığından gidiş gelişin kesildiği de anlaşılıyordu. Bu haber üzerine, Geyvede bulunan Yirmi dördüncü Tümen Komutanı Mahmut Beyin dikkati çekildi. Nevşehirde de, Nevşehir Kaymakamı Nedim Beyin başkanlığında İslâm Yükselme Derneğinin bir şubesi kurulmuş, verilen raporda, derneğin en karıştırıcı üyelerinden sekiz kişinin Niğdeye getirildiği bildiriliyordu. Bu derneğin üyeleri, padişahın başka hiçbir kuvvet tanımayız, Ulusal Güçleri dağıtmak için malca, bedence bütün gücümüzü harcamaya yemin ettik diyorlarmış. Her gece toplanıyorlarmış, ileri gelenleri, Niğdedeki Tümen Komutanının gönderdiği bir birlik tarafından tutuklanmış.

Efendiler, bu türden olaylara bundan sonra çok rastlayacağız. Büyük Millet Meclisinin toplanmasını ve açılmasını sağlamak için çalıştığımız günlerde, bizi en çok uğraştıran Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesi içindeki yerlerden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerlerinden Ankaraya yaklaşacak gibi görünen gericilik ve ayaklanma dalgaları olmuştur. Ben, bir yandan bu dalgaları durdurmaya çalışırken, bir yandan da, Ankarada toplanmakta olan ve genel durumu daha gerektiği gibi bilmeyen meb'usları, korkulacak görünüm karşısında bırakmamak ve bu gibi olaylar yüzünden Meclisin toplanmayı başaramaması gibi uğursuz durumları önlemenin yollarını arıyordum. Bunun için, Meclisin açılması işinde çok ivedi davranıyordum. Sonunda, gelebilmiş olan meb'uslarla yetinerek Meclisin, Nisanın 23 üncü Cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerine 21 Nisan 1920 tarihinde genelge olarak yayımladığım bildiride yazılanları, o günün duygu ve düşüncelerine ne denli uymak zorunluluğunda bulunulduğunu gösterir bir belge olması bakımından, olduğu gibi bilginize sunmayı uygun görüyorum.

Tel: Gayet müstaceldir
Ankaraya acele tezkere

Ankara, 21/4/1336

Kolordulara (K.O. 14 Vekâletine)
Fırka 61 Kumandanlığına, Refet Beyefendiye
Bilûmum Vllâyata, Müstakil Livalara, Müdafaaî Hukuk Heyeti Merkeziyelerine,
Belediye Riyasetlerine

1- Bimennihilerim Nisanın 23 üncü cuma günü, Cuma namazını müteakip Ankarada Büyük Millet Meclisi küşad edilecektir.

2- Vatanın istiklâli, makamı refîî hilâfet ve saltanatın istihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezaifî ifa edecek olan bu Büyük Millet Meclisinin yevmi küşadını Cumaya tesadüf ettirmekle yevmi mezkûrun mebrukiyetinden istifade ve bilûmum meb'usini kiram hazaratı ile Hacıbayramı Veli camii şerifinde cuma namazı eda olunarak envan Kur'an ve salâtın da istifaza olunacaktır. Badessalât liheyi saadet ve sancakı şerifi hamilen dairei mahsusaya gidilecektir. Dairei mahsusaya dahil olmazdan evvel bir dua kiraatle kurbanlar zepholanacaktır. İşbu merasimde camii şeriften bed'ile dairei mahsusaya kadar Kolordu Kumandanlığınca kıtaati askerîye ile tertibatı mahsusaya alınacaktır.

3- Yevmi mezkûrun teyidi kutsiyeti için bugünden itibaren merkezi vilâyette vali Beyefendi hazretlerinin tertibile hatim ve buharî şerif tilâvetine bed' olunacak ve hatmi şerifin son aksanı tebarrükten Cuma günü namazdan sonra dairei mahsusaya önünde ikmal edilecektir.

4- Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren buharî ve hatematî şerife kiraatine şuru edilerek Cuma günü ezandan evvel minarelerde salâvâtı şerife okunacak ve esnayı hutpede hilâfetmaabımız padişahımız efendimiz hazretlerinin nam namii humayunu zikredilirken zatı şevketsimatı padişahlarının ve memaliki şahanelerile bilûmum tebaai mülûkânelerinin bir an evvel naili halâs ve saadet olmaları duası ilâveten tezkâr olunacak ve Cuma namazının edasından sonra da ikmalî hatmedilerek makamı muallâyî hilâfet ve saltanatın ve bilcümle aksanı vatanın halâsı maksadile vukubulan mesai millîyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferdî milletin kendi vekillerinden mürekkep olan bu Büyük Millet Meclisinin tevdi eyliyeceği vazaifî vatanîyeyi ifaya mecburiyeti hakkında mev'izeler irat olunacaktır. Badehu halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu merasimi dinîye ve vatanîyenin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra bilâdi Osmanîyenin her tarafında, makamı hükûmete gelinerek Meclisin küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta Cuma namazından evvel münasip surette mevlidi şerif okunacaktır.

5- İşbu tebliğin hemen neşrî tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en ucra köylere, en küçük kıtaati askerîyeye, memleketin bilûmum teşkilât ve müessesatına ibrâğı temin edilecektir. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa talik ve mümkün olan mahallerde tab ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.

6- Cenabı haktan muvafaakıyeti kâmile tazarru olunur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

22 Nisan 1336 tarihinde de şu küçük tebliği tamim ettim:

Telgraf Dakika tehir edilmeyecektir.

22/4/1336

Umum Vilâyetlerle Elviyei Müstakilleye
Kolordulara, Nazillide Miralay Refet Beyefendiye
Bursada K.O. 20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
Bursada 56 ncı Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Beyefendiye
Bahkesirde 61 inci Fırka Kumandanı Miralay Kâzım Beyefendiye

Bimennihilerim Nisanın 23 üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi küşad edilerek ifa vâzîfeye mübaşeret eyliyeceğinden yevmi mezkûrdan itibaren bilûmum makamı mülkiye ve askerîyenin ve umum milletin mercii Meclisi mezkûr olacağı tamimen arz olunur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler;

Şimdiye kadar, vukubulan maruzatım, şahsan ve Heyeti Temsilîye namına, temas ettiğim vakayı ve hadisatın izahına matuf idi. Bundan sonraki beyanatım,

Tel: Çok ivedidir
Ankaraya ivedi yazı

Ankara, 21/4/1920

Kolordulara (K.O. 14 Komutan Vekillîğine)
Tümen 61 Komutanlığına, Refet Beyefendiye,
Bütün illere, Bağımsız Sancaklara, Hakları Savunma Merkez Kurullarına,
Belediye Başkanlıklarına

1- Yüce Allahın yardımıyla Nisanın 23 üncü Cuma günü, Cuma namazından sonra Ankarada Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2- Vatanın bağımsızlığı, yüce halifelik ve padişahlığın kurtarılması gibi en önemli ve ölüm kalımla ilgili görevleri yapacak olan bu Büyük Millet Meclisinin açılış gününü Cumaya rastlatmakla o günün kutsallığından yararlanacak ve bütün sayın meb'us hazretleri ile kutsal Hacıbayram Veli camiinde Cuma namazı kılınarak Kuranın ve namazın nurlarından ışık alınacaktır. Namazdan sonra Peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal sancak alınarak özel toplantı yerine gidilecektir. Özel yere (Meclise) girmeden bir dua okunacak kurbanlar kesilecektir. Bu törende kutsal camiden meclise kadar Kolordu Komutanlığınca askerî birliklerle özel düzen alınacaktır.

3- O günün kutsallığını pekiştirmek için bugündün itibaren il merkezinde vali Beyefendi hazretlerinin düzenleyeceği gibi hatim indirmeye kutsal buharî okunmayla başlanacak ve kutsal hatmin son bölümleri uğurlu olsun diye Cuma günü namazdan sonra meclis önünde okunup bitirilecektir.

4- Kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde yukarıda belirtildiği gibi bugünden başlamak üzere buharî okumaya ve kutsal hatim indirmeye başlanarak Cuma günü ezandan önce minarelerde salâvat verilecek ve hutbe okunurken halifemiz ve padişahımız efendimiz hazretlerinin kutsal yüce adı anılırken ulu padişahımızın kendisi ve ülkelerile bütün uyruklarının bir an önce kurtulması ve mutluluğa kavuşmaları için ayrıca dua edilecek ve Cuma namazı kılındıktan sonra da hatim indirilmesi tamamlanarak yüce halifelik ve padişahlığın ve bütün ülke bölümlerinin kurtulması amacıyla yapılan ulusal çalışmaların önemi ve kutsallığı ve her yurtdaşın kendi vekillerinden oluşan bu Büyük Millet Meclisinin vereceği yurt görevlerini yapmaya zorunlu bulunduğu hakkında va'azlar okunacaktır. Daha sonra halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal tören yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra Osmanlı ülkelerinin her yerinde, hükümet konağına gelinerek Meclisin açılışından dolayı resmî kutlamalarda bulunulacaktır. Her tarafta Cuma namazından önce uygun şekilde kutsal mevlid okunacaktır.

5- Bu bildirinın hemen yayımlanıp dağıtılması için her araca başvurulacak ve hızla en uzak köylere, en küçük askerî birliklere, memleketin bütün örgüt ve kurumlarına bildirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa asılacak ve yapılabilen yerlerde bastırılıp çoğaltılarak para karşılığı olmadan dağıtılacaktır.

6- Tam başarı için büyük Allaha yakarılacaktır.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

22 Nisan 1920 tarihinde de şu küçük bildiri yaydım:

Telgraf Dakika geciktirilmeyecektir

22/4/1920

Bütün İllerle Bağımsız Sancaklara
Kolordulara, Nazillide Albay Refet Beyefendiye,
Bursada K.O. 20 Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine,
Bursada 56 ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Beyefendiye,
Bahkesirde 61 inci Tümen Komutanı Albay Kâzım Beyefendiye

Yüce Allahın yardımıyla Nisanın 23 üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak göreve başlayacağından o günden sonra bütün sivil ve askerî makamların ve bütün milletin bağlı olacağı yer o meclis olacaktır, duyurulur.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler;

Şimdiye kadar, bilginize sunduğlarım, kişisel olarak ve Temsilci Kurul adına, değindiğim olayların ve durumların açıklanmasına yönelik idi. Bundan sonra

Türkiye Büyük Millet Meclisinin küşadından ve aelûsul hükûmet teşekkül et-tikten bugüne kadar, vukua gelmiş olan hadisat ve inkulâbata şamil olacaktır. Bu beyanatım, esasen herkesçe vazıhan malûm olan veyahut sühuletle malûm olması mümkün bulunan vakayi safhalarına aittir. Filhakika, Meclisin zabına-melerinde, vekâletlerin dosyalarında, matbuat koleksiyonlarında, bu vakayi ve hadisatın vesaikı mazbut ve mahfuz bulunmaktadır. Binaenaleyh, ben, bütün bu vakayîin yalnız istikameti umumîyesini işaret ve tespit etmekle iktifa edeceğim. Maksadım, inkulâbımızın tetkikinde, tarihe medarı sühulet olmaktır. Bütün bu vakayi ve hadisatın cereyanında, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti Reisi Başkumandan ve Reisicümhur sıfatlarını haiz bulunmuş olmanın ziyade, teşkilâtımızın reisi umumisi sıfatile bu vazifeyi ifaya kendimi mec-bur addederim.

Efendiler, Meclisin küşat olunduğu ilk günlerde; Meclise, içinde bulunduğumuz vaziyet ve şeraiti izah ve takip ve tatbikını muvafık mütalea ettiğim nok-tai nazarlarımı arzettim. Bu noktai nazarların başlıcası, Türkiyenin, Türk mil-letinin takip etmesi lâzımgelen siyasî prensipe müteallik idi.

Malûmdur ki, Osmanlılar devrinde, muhtelif mesleki siyasiler takip olun-muştu ve olunuyordu. Ben, bu siyasî mesleklerin hiçbirinin, yeni Türkiye teşek-külü siyasîsinin mesleki olamayacağına kani olmuşum. Bunu, Meclise anlat-maya çalıştım. Bu nokta üzerinde bilâhare de çalışmaya devam olunmuştur. Bu hususa dair, evvel ve âhir, vukubulmuş olan beyanatımın esas noktalarını, burada hep beraber hatırlamayı faydalı bulurum.

Efendiler, bilirsiniz ki, hayat demek, mücadele, musademe demektir. Ha-yatta muvaffakiyet, mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da, manen ve maddeden kuvvete, kudrete istinat eder bir keyfiyettir. Bir de; insan-ların meşgul olduğu bütün mesail, maruz kaldığı bilcümle mehalik, istihsal etti-ği muvaffakiyetler, maşerî, umumî bir mücadelenin dalgaları içinden tevelliüt edegelmiştir. Akvamı şarkîyenin, akvamı garbîyeye taarruz ve hücumu, tarihin bellibaşlı bir safhasıdır. Akvamı şarkîye meyanında, Türk unsurunun başta ve en kavi olduğu malûmdur. Filhakika Türkler, kablelislâm ve badelislâm, Av-rupa içerisine girmişler, taarruzlar, istilâlar yapmışlardır. Garba taarruz eden ve istilâlarını İspanyada Fransa hudutlarına kadar temdit eden Araplar da var-dır. Fakat, Efendiler, her taarruza karşı daima, mukabil taarruz düşünmek lâ-zımdır. Mukabil taarruz ihtimalini düşünmeden ve ona karşı emniyete şayan tedbir bulmadan hareket edenlerin akıbeti, mağlûp ve münhezim olmaktır, mümkariz olmaktır.

Garbın, Araplara mukabil taarruzu, Endülüste acı ve şayanı ibret bir felâke-ti tarihîye ile başladı. Fakat, orada bitmedi. Takip, Afrika şimalinde devam etti.

Attilânın, Fransa ve Garbî Roma topraklarına kadar teşmil edilmiş olan im-paratorluğunu hatırladıktan sonra, Selçuk Devleti enkazı üzerinde teşekkül eden Osmanlı Devletinin, İstanbulda Şarkî Roma İmparatorluğunun taç ve tahtına sa-hip olduğu devirlere ırcı nazar edelim. Osmanlı tacdarları içinde, Almanyayı, Garbî Romayı zaptü istilâ ederek muazzam bir imparatorluk kurmak teşebbü-sünde bulunmuş olan vardı. Yine, bu hükümdarlardan biri, bütün islâm âlemi-ni bir noktaya raptederek sevk ve idare etmeyi düşündü. Bu emelin sevkıyla Su-riyeyi, Mısır zaptetti. Halife unvanını takındı. Diğer bir sultan da, hem Avru-

söyleyeceklerim, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan ve yöntemince hükûmet kurulduktan bugüne kadarki, durumlarla olayları ve devrimleri kapsayacaktır. Bu söyleyeceklerim, aslında herkesçe açıkça bilinen ya da kolaylıkla öğrenilebilecek olan olayların evrelerine ilişkindir. Gerçekten, Meclis tutanaklarında, bakanlıkların dosyalarında, basın koleksiyonların-da, bu olay ve durumların belgeleri saptanmış ve saklanmış bulunmaktadır. Bunun için, ben, bütün bu olayların sadece genel yönlerini gösterip sapta-makla yetineceğim. Amacım, devrimimizin incelenmesinde, tarihe kolaylık sağlamaktır. Bütün bu olaylar olurken, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti Başkanı, Başkomutan ve Cumhurbaşkanı olmaktan çok, örgütü-müzün genel başkanı olarak bu görevi yapmayı kendim için zorunlu saya-rım.

Efendiler, Meclisin açıldığı ilk günlerde; Meclise, içinde bulunduğumuz durum ve koşulları açıklayıp izlenilmesini ve uygulanmasını doğru bulduğum düşüncelerimi bildirdim. Bu düşüncelerimin başlıcası, Türkiyenin, Türk mil-letinin izlemesi gereken siyasî ilkeyle ilgiliydi.

Bilirsiniz ki, Osmanlılar zamanında, çeşitli siyasî yöntemler izlenmiş ve izleniyordu. Ben, bu siyasî yöntemlerden hiçbirinin, yeni Türkiye topluluğu-nun siyasî yöntemi olamayacağı kanısına varmışım. Bunu, Meclise anlatmaya çalıştım. Bu nokta üzerinde, sonra da çalışmalar sürdürülmüştür. Bu konuda, er geç, söylediklerimin ana noktalarını, burada hep beraber anımsamayı ya-rarlı bulurum.

Efendiler, bilirsiniz ki, hayat demek, uğraşma, çatışma demektir. Hayat-ta başarı, kesinlikle uğraşmada başarı ile olabilir. Bu da, tinsel ve nesnel kuv-vete, güce dayanır bir şeydir. Bir de; insanların uğraştığı bütün sorunlar, kar-şılaştığı tüm tehlikeler, elde ettiği başarılar, toplumsal, genel bir uğraşımın dalgaları içinden doğagelmiştir. Doğu kavimlerinin, batı kavimlerine saldırı ve akınları, tarihin bellibaşlı bir evresidir. Doğu kavimleri arasında, Türklerin başta gelen güçlü unsur olduğu bilinir. Gerçekten Türkler, müslümanlıktan evvel ve müslümanlıktan sonra, Avrupa içerisine girmişler, saldırılar, akınlar yapmışlardır. Batıya saldıran ve yayılmalarını İspanyada Fransa sınırlarına vardırıran Araplar da vardır. Fakat Efendiler, her saldırıya karşı, her zaman, karşısaldırı düşünmek gerekir. Karşısaldırı olasılığını düşünmeden ve ona karşı güvenilir önlem bulmadan saldırıya geçenlerin sonu, yenilgidir, bozgun-dur, yok olmaktır.

Batının, Araplara karşısaldırısı, Endülüste acı ve ders almaya değer bir tarihsel yıkım ile başladı. Ama, orada bitmedi. Kovalama, Afrikanın kuzeyin-de sürüp gitti.

Attilânın, Fransa ve Batı Roma topraklarına kadar yayılmış olan impar-atorluğunu anımsadıktan sonra, Selçuk Devleti yıkıntıları üzerinde kurulmuş olan Osmanlı Devletinin, İstanbulda Doğu Roma İmparatorluğunun taç ve tah-tına sahip olduğu çağlara bakalım. Osmanlı padişahları içinde, Almanyayı, Batı Romayı ele geçirerek kocaman bir imparatorluk kurmak girişiminde bulunmuş olanı vardı. Yine, bu hükümdarlardan biri, bütün müslüman dünyasını bir mer-keze bağlayarak yönetmeyi ve yürütmeyi düşündü. Bu amaçtan yola çıkarak Suriyeyi, Mısır ele geçirdi. Halifelîği üstlendi. Başka bir sultan da, hem Avru-

payı zaptetmek, hem âlemi islâmî hükmü ve idaresi altına almak gayesini takip etti. Garbın mütemadi mukabil taarruzu, islâm âleminin hoşnutsuzluğu ve isyanı ve böyle cihangirane tasavvurlar ve emellerin aynı hudut içine aldığı muhtelif unsurların ademi imtizaçları, binnetice emsali gibi Osmanlı İmparatorluğunu da, tarihin sinesine tevdi etti.

Efendiler, haricî siyasetin, en çok alâkadar olduğu ve istinat ettiği husus, devletin dahilî teşkilâtıdır. Haricî siyaset, dahilî teşkilâtla mütenasip olmak lâzımdır. Garpta ve şarkta başka, başka tabayi ve harse ve emele malik mütehalif unsurları cemedden bir devletin dahilî teşkilâtı, elbette asılsız ve çürük olur. O halde haricî siyaseti de esaslı ve metin olamaz. Böyle bir devletin teşkilâtı dahiliyesi, bilhassa millî olmaktan uzak olduğu gibi, mesleki siyasîsi de millî olamaz. Buna nazaran, Osmanlı Devletinin siyaseti millî değil, fakat, şahsî, gayrıvazuh ve gayrimüstakar idi.

Muhtelif milletleri, müsterek ve umumî bir unvan altında cem etmek ve bu muhtelif unsur kütlelerini aynı hukuk ve şerait altında bulundurarak kavi bir devlet tesis etmek parlak ve cazip bir noktai nazarı siyasîdir. Fakat aldaticıdır. Hatta, hiçbir hudut tanımayarak, dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayrikabili istihsal bir hedeftir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hadisat ile meydana koyduğu bir hakikattir.

Pan islâmizm.. pan turanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı sahai tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk farkı gözetmek-sizin, bütün beşeriyete şamil, cihangirane devlet teşkili hırslarının netayici de tarihte mazbuttur. Müstevli olmak hevesleri, mevzuubahsimizin haricindedir. İnsanlara her türlü hissiyat ve revabıtı mahsusalarını unutturup, onları uhuvvet ve müsavatu tamme dairesinde birleştirerek, insanî bir devlet kurmak nazariyesi de kendine mahsus şeraite malikdir.

Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz mesleki siyasî, millî siyaset'tir. Dünyanın bugünkü umumî şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

Milletimizin, kavi, mes'ut ve müstakir yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin, teşkilâtı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenit olması lâzımdır. Millî siyaset dediğim zaman, kastettiğim mana ve medlül, şudur: Hududu millîyemiz dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafazai mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakikî saadet ve ümrânına çalışmak.. Alelülak tülü emeller peşinde milleti işgal ve ızzar etmemek... Medenî cihandan, medenî ve insanî muameleye ve mütekelil dostluğa intizar etmektir.

Efendiler, Meclise teklif ettiğim mühim bir husus da, hükûmet, teşkili meselesidir. Bu meselenin ve buna dair teklifte bulunmanın, o devir için ne kadar nazik olduğunu takdir buyurursunuz.

Hakikat, Osmanlı saltanatının ve hilâfetinin münkariz ve mülga olduğunu düşünerek yeni esaslara müstenit, yeni bir devlet kurmaktan ibaret idi. Fakat vaziveti olduğu gibi telâffuz etmek, maksadın büsbütün zıyanı mucin olabilir-di.

payı almak, hem İslâm dünyasını egemenliği ve yönetimi altına almak amacını güttü. Batının sürüp giden karşısaldırısı, İslâm dünyasının tedirginliği ve ayaklanması ve böyle dünyayı ele geçirme düşünce ve emellerinin aynı sınırlar içine aldığı değişik unsurların bağdaşmazlığı, sonuçta Osmanlı İmparatorluğunu da, benzerleri gibi tarihin bağrına gömdü.

Efendiler, dış siyasetin, en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı şey, devletin iç örgütleridir. Dış siyaset, iç örgütle uyumlu olmak gerekir. Batıda ve doğuda başka, başka yaradılıştı ve değişik kültürde değişik emelleri olan dağınık unsurları bir araya getiren devletin iç örgütü, elbette temelsiz ve çürük olur. Bu durumda dış siyaseti de köklü ve dayanıklı olamaz. Böyle bir devletin iç örgütü, özellikle ulusal olmaktan uzak olduğu gibi, siyasî yöntemi de ulusal olamaz. Buna göre, Osmanlı Devletinin siyaseti ulusal değil, fakat, kişisel, belirsiz ve kararsızdı.

Değişik milletleri, ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu değişik unsur topluluklarını aynı haklar ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak parlak ve çekici bir siyasî düşüncedir. Ama aldaticıdır. Hatta, hiçbir sınır tanımayarak, dünyada var olan bütün Türkleri de bir devlet halinde birleştirmek, ulaşılamaz bir hedefdir. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla ortaya koyduğu bir gerçektir.

Pan-islâmizm.. pan-turanizm politikasının başarılı olduğuna ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanamayacaktır. Irk farkı gözetmek-sizin, bütün insanları kapsayan, bir tek dünya devleti kurmak hırslarının sonuçları da tarihte yazılıdır. Yayılmacı olmak hevesleri, konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygu ve bağlılıklarını unutturup, onları tam kardeşlik ve tam eşitlik içinde birleştirerek, insanî bir devlet kurmak kuramının da kendine özgü koşulları vardır.

Bizim aydınlık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasî yöntem, ulusal siyasettir. Dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük yanılğı olamaz. Tarihin dediği budur, bilim, akıl, mantık da böyle söyler.

Milletimizin, güçlü, mutlu ve kararlı bir düzen içinde yaşayabilmesi için, devletin tümüyle ulusal bir siyaset izlemesi ve bu siyasetin, iç örgütümüzle tam uygunluk halinde olması ve buna dayanması gerekir. Millî siyaset dediğim zaman, anlatmak istediğim, şudur: ulusal sınırlarımız içinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize dayanarak varlığımızı koruyarak millet ve memleketin gerçek mutluluk ve bayındırlığına çalışmak.. Gelişigüzel uzun emeller ardında milleti uğraştırmamak ve zarara sokmamak.. Uygur dünyadan, uygarca ve insanca davranışlar ve karşılıklı dostluk beklemektir.

Efendiler, Meclise önerdiğim önemli bir konu da, hükûmet kurma işiydi. Bu işin ve bunu önermenin, o zaman dönem için ne kadar önemli olduğunu anlarsınız.

Yapılacak gerçekçi iş, Osmanlı saltanatının ve halifeliğin çökmüş ve ortadan kalkmış olduğunu düşünerek yeni temellere dayalı, yeni bir devlet kurmaktan ibaret idi. Ama durumu olduğu gibi söylemek, amacın büsbütün yitirilmesine yol açabilirdi.

Çünkü efkâr ve temayülâtı umumîye, henüz padişah ve halifenin mazur mevkîinde bulunduğu merkezinde idi. Hatta Mecliste, ilk anda makamı hilâfet ve saltanatla irtibat ve hükûmeti merkeziye ile itilâf aramak cereyanı baş göstermişti.

İstanbul şeraitinin halife ve padişah ile, ne alenî ve ne de hususî ve mahrem temasa müsaait olmadığını izaha çalıştım. Böyle bir temasla ne anlamak istediğimizi sordum ve "milletin; istiklâl ve tamamiyeti mülkiyenin temini için çalışmakta olduğunu haber vermek için ise, buna hacet yoktur. Çünkü padişah, halife olan zatın da bundan başka bir şey düşünmesine ve arzu etmesine imkân var mıdır? Bundan aksini ağzından işitem inanamam, mutlaka bunun icbar ve tazyik altında söyletildiğini kabul ederim" dedim. Aleyhimizde çıkarılmış olan fetvanın sania ve hükûmeti merkeziye evamir ve tebligatının muhtacı tefsir olduğunu söyleyerek, bazı zayıf kalpli ve zayıf muhakemeli insanların saik olmak istedikleri teenniye lüzum görmediğimizi izah ettim.

Arzetmek istiyorum ki, hükûmet teşkili hakkında teklif dermeyeran etmeden evvel, hissiyat ve telâkkiyatı derpiş etmek zarureti vardı. Bu zarurete tâbi olmakla beraber maksadı mahfuz bulunduran teklifimi bir takrir halinde takdim ettim. Kısa bir münakaşa ile ve bazı itirazlara rağmen kabul olundu.

Bu takriri, bugün gözden geçirecek olursak, orada esaslî umdelerin tespit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz.

Bu umdeleri, müsaade buyurursanız, burada tebarüz ettirerek sayacağım:

1) Hükûmet teşkili zarurîdir.

2) Muvakkat kaydile bir hükûmet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek kabili tecviz değildir.

3) Mecliste mütekâsif iradei millîyeyi, bilfiil mukadderadı vatana vazıyvet tanımak umdei esasıyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.

4) Türkiye Büyük Millet Meclisi teşrî ve icraî salâhiyetleri camidir.

Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyet umuru hükûmeti rü'yet eder. Meclis reisi, bu heyetin de reisidir.

Hatıra: Padişah ve halife, cebir ve ikrahtan azade olduğu zaman, Meclisin tanzim edeceği esasatı kanuniye dairesinde vaziyetini ahzeder.

Efendiler, bu esaslara müstenit olan bir hükûmetin mahiyeti, sühuletle anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, hakimiyeti millîye esasına müstenit halk hükûmetidir. Cumhuriyettir.

Böyle bir hükûmetin teşekkülünde esas, vahdeti kuva nazariyesidir. Zaman geçtikçe, bu esasların şamil olduğu manalar anlaşılmaya başladı. İşte o zaman münakaşalar ve vakialar teakup etti.

Muhterem Efendiler, alenî ve hafî celselerde bir, iki gün devam eden izahat ve beyanatımdan ve işaret ettiğim esasları ihtiva eden teklifi dermeyeran eyledikten sonra, Meclisi Ali, beni riyasete intihap etmekle hakkında umumî itimadını izhar eyledi.

Burada, ufak bir noktayı da izah etmeliyim:

Hatırlarsınız ki, hâsıl olmaya başlayan vahdeti millîyeyi, milletın galeyan ve intibahı neticesine atfetmekten ziyade şahsî teşebbüs semeresi telâkki ediyorlardı. Bu meyanda benim teşebbüsten menedilmemi mühim görüyorlardı: Beni

Çünkü genel düşünce ve eğilimler, henüz, padişah ve halifenin özürü (hoş görülmesi gereken), durumda bulunduğu yolunda idi. Dahası Mecliste, ilk önce halife ve padişah makamı ile bağlantı kurmak ve İstanbul hükûmeti ile uzlaşma aramak akımı baş göstermişti,

İstanbuldaki koşulların halife ve padişah ile, ne açıktan açığa ve ne de özel ve gizli görüşmelere elverişli olmadığını anlatmaya çalıştım. Böyle bir ilişki kurmaktan ne anlamak istediğimizi sordum ve "milletin; bağımsızlığını ve ülkenin bütünlüğünü sağlamak için çalışmakta olduğunu haber vermek için ise, buna gerek yoktur. Çünkü padişah, halife olan kişinin de bundan başka bir şey düşünmesine ve istemesine olanak var mıdır? Bunun aksini ağzından işitem inanamam, mutlaka bunun zor ve baskı altında söyletildiğini kabul ederim" dedim. Bize karşı çıkarılmış olan fetvanın uydurma olduğunu ve İstanbul hükûmetinin emirlerle bildirimlerinin de doğru yorumlanması gerektiğini söyleyerek, birtakım yüreği ve kafası güçsüz insanların açmak istedikleri aşırı dikkatli davranma yoluna gerek görmediğimizi anlattım,

Şunu bilginize sunmak istiyorum ki, hükûmet kurmakla ilgili öneride bulunmadan evvel, duygu ve görüşleri göz önünde bulundurmamak zorunluğu vardı. Bu zorunluğa uymakla birlikte amacı saklı tutan önerimi yazılı olarak verdim. Kısa bir tartışma ile ve birtakım karşı çıkmalara karşın kabul edildi.

Bu öneri yazısını, bugün gözden geçirecek olursak, orada temel ilkelerin saptanmış ve belirtilmiş olduğunu görürüz.

Bu ilkeleri, izin verirsiniz, burada belirterek sayacağım:

1) Hükûmet kurmak zorunludur.

2) Geçici olarak bir hükûmet başkanı tanımak ya da bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun görülemez.

3) Mecliste yoğun olarak belirmiş olan millî iradeyi, yurdun kaderine doğrudan doğruya el koymuş olarak tanımak temel ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir güç yoktur.

4) Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükûmet işlerine bakar. Meclis başkanı, bu kurulun da başkanıdır.

Not: Padişah ve halife, baskı ve zordan kurtarıldığı zaman, Meclisin koyacağı yasal kurallar uyarınca durumunu alır.

Efendiler, bu ilkelere dayalı bulunan bir hükûmetin niteliği, kolayca anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, ulusal egemenlik temeline dayalı halk hükûmetidir. Cumhuriyettir.

Böyle bir hükûmetin kuruluşunda ilke, kuvvetler birliği kuramıdır. Zaman geçtikçe, bu ilkelerin kapsadığı kavramlar anlaşılmaya başladı. İşte o zaman ard arda tartışmalar ve olaylar sökün etti.

Muhterem Efendiler, açık ve gizli oturumlarda bir, iki gün süren açıklama ve sözlerimden ve belirttiğim ilkeleri içeren öneriyi yaptıktan sonra, yüksek Meclis, beni başkanlığa seçmekle hakkımda genel güvenini gösterdi.

Burada, ufak bir noktayı da açıklamalıyım:

Anımsarsınız ki, oluşmaya başlayan ulusal birliği, milletın coşup uyanışına yormaktan çok kişisel çaba sonucu olarak görüyorlardı. Bu arada benim girişimlerimin önlenmesini önemli sayıyorlardı: Beni millete, hükûmete istenmez ve

**Hakimiyeti
Millîye esasa
müstenit Halk
Hükûmeti:
Cumhuriyet**

**Türkiye
Büyük Millet
Meclisi,
reisiğine
beni seçti**

**Ulusal Ege-
menlik il-
kesine da-
yalı Halk
Hükûmeti:
Cumhuriyet**

**Türkiye
Büyük Mil-
let Meclisi,
başkanlığı-
na beni seç-
ti**

millete, hükûmete reddü tel'in ettirmekten fayda memul ediyorlardı. Yapılan propagandada, ben reddü tel'in olduğum takdirde, millet ve devlet aleyhinde hiçbir harekette bulunulmayacak.. bütün fenalığın müsebbibi benim şahsımdır. Bir adam için, bir milletin birçok mehaliki göze aldırması makul değildir tarzında idi. Hükûmet ve düşmanlar, benim şahsımı, millete karşı bir silâh gibi kullanıyordu, binaenaleyh, 24 Nisan 1336 günü hafî bir celsede, Meclise bu ciheti izah ettim. Riyaset intihabında, bunun da bir mahzur olarak nazarı dikkate alınmasını ve yalnız millet ve memleketin selâmeti düşünülerek rey ve kararlarının isabetle verilmesini rica ettim.

*
* *

İcra Vekilleri Heyeti teşkili

Efendiler, Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin intihabına dair 2 Mayıs 1336 tarihli kanun ile Erkânıharbiyei Umumiye işleri de dahil olmak üzere Büyük Millet Meclisinde, 11 vekilden mürekkep bir "İcra Vekilleri Heyeti" vücutta geldi.

Görülüyor ki, Meclisin tarihi küşadı olan 23 Nisandan beri bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu müddet zarfında, bittabi memleket ve millet işleri ve bilhassa menfi cereyan ve faaliyete karşı tedbir almak hususu bir an bile tevakuf edemedi ve etmemiştir. Yalnız, İcra Vekilleri intihabına dair olan kanun çıktığı zaman Meclisçe vekâlete intihap olunan zevattan bazıları daha evvel filen vazifeye başlamışlar ve bana muavenet ediyorlardı. Bu meyanda İsmet Paşa Hazretleri de, Erkânıharbiyei Umumiye umurunu deruhde etmiş bulunuyordu.

Efendiler, bu münasebetle bir noktayı kaydetmeye lüzum görüyorum: O günlerde, mevcut arkadaşların ne suretle tavziflerinin münasip olacağı düşünülürken, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti için İsmet Paşayı tercih etmiştim. Ankarada bulunan Refet Paşa, beni sureti hususîyede görerek istizahatta bulundu. Anlamak istediği; Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin en büyük askerî makam olup olmadığı noktası idi. Benden, mevzuubahs makamın en büyük askerî makamı olduğu ve ondan daha büyük makamın Millet Meclisi olacağı cevabını alınca buna itiraz etti. İsmet Paşanın, Başkomutanlık demek olan bu vaziyetine razı olamayacağını söyledi. Vazifenin çok mühim ve nazik olduğunu ve benim bütün arkadaşlar hakkındaki vukufuma ve bitaraflığıma emniyet etmek muvafık olacağını söyledim. Kendisinin böyle bir iddiada bulunması münasip olmadığını da ilâve ettim.

Efendiler, bilâhare Garp Cephesi Karargâhında görüştüğüm Fuat Paşa da, İsmet Paşanın Erkânıharbiyei Umumiye Reisliğine sureti kat'iyede muarız oldu. Fuat Paşayı da, halin en muvafık icabı olan tarzı hallin kabulündeki zarurete iknaa çalıştım. Refet ve Fuat Paşaların kendilerine mahsus bazı mülâhazalarına ilâve ettikleri itiraz şu idi: Kendileri daha evvel Anadoluda benimle teşriki mesai etmişler ve fakat İsmet Paşa bilâhare iltihak etmiş. Halbuki bundan evvelki beyanatımda sıra ve münasebet düşüğü için arzetmiştim ki, İsmet Paşa, benim İstanbuldan hareketimden evvel benimle teşriki mesai etmişti. Bilâhare Anadoluya gelip beraber çalışmıştı. Fakat, Fevzi Paşa Hazretlerinin Harbiye Nezaretine gelmesi üzerine mütealeatı mühimmeye binaen vazifei mahsusa ile tekrar İstanbulla gönderilmişti. Binaenaleyh, ittihadı efkâr ve müşareketi ef'alde kıdem mevzuubahs olamazdı.

lânetlenmiş saydırmaktan yarar umuyorlardı. Yapılan propagandada, ben istenmez kılınır ve lânetlenirsem, millet ve devlete karşı hiçbir şey yapılamıyacak.. bütün fenalığın nedeni benim kişiliğimdir. Bir adam için, bir milletin birçok tehlikeleri göze alması akla yakın değildir yolunda idi. Hükûmet ve düşmanlar, beni, millete karşı bir silâh gibi kullanıyordu, bunun için, 24 Nisan 1920 günü gizli bir oturumda, Meclise işin bu yönünü anlattım. Başkanlık seçiminde, bunun da bir sakınca olarak göz önünde bulundurulmasını ve yalnız millet ve memleketin esenliği düşünülerek oy ve kararlarının uygun ve doğru olarak verilmesini rica ettim.

*
* *

Efendiler, Büyük Millet Meclisi İcra Bakanlarının seçimi hakkında 2 Mayıs 1920 tarihli kanun ile Genelkurmay Başkanlığı da içinde olmak üzere Büyük Millet Meclisinde, 11 bakandan oluşan bir "Bakanlar Kurulu" oluşturuldu.

Görülüyor ki, Meclisin açılış tarihi olan 23 Nisandanberi bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu süre içinde, elbette memleket ve millet işleri ve özellikle olumsuz akımlar ve çalışmalara karşı önlem almak çalışmaları bir an bile duramazdı ve durmamıştır. Yalnız, Bakanların seçimine ilişkin olan kanun çıktığı zaman Meclisçe bakan seçilenlerden bir kısmı daha önce göreve başlamışlar ve bana yardım ediyorlardı. Bu arada İsmet Paşa Hazretleri de, Genelkurmay işlerini üstüne almış bulunuyordu.

Efendiler, bununla ilgili olarak bir noktayı bildirmeyi gerekli görüyorum: O günlerde, orada bulunan arkadaşların ne yoldan görevlendirilmelerinin uygun olacağı düşünülürken, Genelkurmay Başkanlığı için İsmet Paşayı yeğlemiştim. Ankarada bulunan Refet Paşa, beni özel olarak görerek bilgi istedi. Anlamak istediği, Genelkurmay Başkanlığının en büyük askerî makam olup olmadığı noktası idi. Benden, sözü edilen makamın en büyük askerî makam olduğu ve ondan daha büyük makamın Millet Meclisi olacağı cevabını alınca buna karşı çıktı. İsmet Paşanın, Başkomutanlık demek olan bu durumunu kabul edemeyeceğini söyledi. Görevin çok önemli ve ağır olduğunu ve benim bütün arkadaşlar hakkındaki bilgime ve tarafsızlığıma güvenmenin uygun olacağını söyledim. Kendisinin böyle bir iddiada bulunmasının uygun olmadığını da ekledim.

Efendiler, daha sonra Batı Cephesi karargâhında görüştüğüm Fuat Paşa da, İsmet Paşanın Genelkurmay Başkanlığına kesinlikle karşı çıktı. Fuat Paşayı da, durumun gerektirdiği en uygun çözüm yolunun kabulünün zorunlu olduğuna inandırmaya çalıştım. Refet ve Fuat Paşaların kendilerine özgü bir takım düşüncelerine ekledikleri şu idi: Kendileri daha önce Anadoluda benimle işbirliği yapmışlar ve İsmet Paşa ise daha sonra katılmış. Oysa bundan önceki sözlerim arasında sırası ve yeri geldiği için söylemiştim ki, İsmet Paşa, ben İstanbuldan ayrılmadan evvel benimle işbirliği yapmıştı. Daha sonra Anadoluya gelip beraber çalışmıştı. Fakat, Fevzi Paşa Hazretleri Savaşşleri Bakanlığına gelince bazı önemli düşünceler üzerine özel bir görevle yeniden İstanbulla gönderilmişti. Bunun için, görüş ve işbirliğinde öncelik sözkonusu olamazdı.

Hükûmetin kuruluşu

Erkânıharbiyei Umumiye vazifesinin ilk defa, İsmet Paşaya tevcihinde isabetsizlik olsaydı, bu hususta Fevzi Paşa Hazretlerinin de beni ikaz etmeleri vatanî bir vazife hükmünde idi. Halbuki müşarileyh, bilâkis bu tarzı tavzifi pek münasip bulmuş ve kendileri teklif olunan Müdafaa-i Millîye Vekâletini pek samimî bir hisle derhal kabul buyurmuştur. İsmet Paşanın, gerek Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinde ve gerek bilâhare bilfiil Cephe Kumandanlığında gösterdiği liyakat ve fartı gayret kendisine tevcihi vazifede isabetimi filen ispat etmiş bulunduğu için millete karşı, orduya karşı ve tarihe karşı tamamen müsterihim.

Efendiler, Meclis, 29 Nisan 1336 tarihinde Hıyaneti Vataniye Kanununu ve müteakıp aylarda İstiklâl Mahkemi Kanunlarını da vazetmekle inkılâbın icabatı tabiiyesine tevessül eylemiş oldu.

Efendiler, İstanbulun işgalini müteakıp başlayan birtakım menfi cereyanlara, vak'alara, isyanlara temas etmiştik. Bunlar, serî bir surette memleketin her tarafında tezahür ve tevali etti.

İstanbulda Damat Ferit Paşa, derhal yeniden mevkii iktidara getirildi. Damat Ferit Paşa Kabinesi ve İstanbulda bütün menfi ve hain teşekkülâtın vücudunda getirdiği blok ve bu blokun Anadolu dahilindeki tek mil isyan teşkilâtı ve bilcümle düşmanlar ve Yunan ordusu, müştereken aleyhimize faaliyete geçtiler. Bu müşterek tecavüz politikasının talimatı da, padişah ve halifenin, düşman tayyareleri de dahil olduğu halde, her türlü vasıtalarla memlekete yağdırdığı "huruç alessultan" fetvası idi.

Bu umumî, mütenevvi ve hainane savletlere karşı, biz de, daha Meclis açılmadan evvel, Afyon Karahisarında, Eskişehirde ve bütün hat boyunda bulunan ecnebî kıtaatını Anadolu'dan çıkarmakla Geyve, Lefke, Cerablus köprülerini tahrip etmekle ve Meclis içtima eder etmez Anadolu ulemayı kırımının fetvasını almakla mukabil tedabire geçtik.

Efendiler, 1335 senesi içinde, teşebbüsâtı milliyemiz aleyhine başlayan dahilî isyanlar, süratle memleketin her tarafına sirayet etti.

Bandırma, Gönen, Susıgırlık, Kirmastı, Karacabey, Biga ve havalisinde; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı havalesinde; Bozkrda; Konya, Iğın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar havalisinde; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum havalisinde; Ümraniye, Refahiye, Zara, Hafik havalisinde; Viranşehir havalisinde alevlenen şuriş ateşleri, bütün memleketi yakıyor, hıyanet, cehalet, kin ve taassup dumanları, bütün vatan semasını kesif karanlıklar içinde bırakıyordu. İsyân dalgaları, Ankarada karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan akurane kastler karşısında kaldık. Garbî Anadolu'nun, İzmirden sonra, yeniden mühim mıntıkları da, Yunan ordusunun taarruzlarla çiğnenmeye başladı.

Şayanı dikkattir ki, sekiz ay evvel, millet Heyeti Temsilîye etrafında toplanarak, Damat Ferit hükümetile münasebet ve muhaberatını kat'etmiş iken, Ali Galip teşebbüsü gibi münferit vak'alarından başka böyle umumî kıyam olmamış idi. Bu seferki müstevli ve umumî kıyâmlar, sekiz ay zarfında, memleket içinde çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Feridi takip eden hükümetlerle millî şuurun muhafaza ve tarsinine matuf mücadelâtımızın, nekadar haklı sebep-

Genelkurmay görevini ilkin İsmet Paşaya vermek yerinde olmasaydı, bu konuda Fevzi Paşa Hazretlerinin de beni uyarmaları vatanî ödevi niteliğinde idi. Oysa Paşa Hazretleri, tam aksine bu görevlendirmeyi pek uygun bulmuş ve kendileri önerilen Millî Savunma Bakanlığını büyük içtenlikle hemen kabul etmiştir. İsmet Paşanın, gerek Genel Kurmay Başkanlığında ve gerek sonraki Cephe Komutanlığında gösterdiği yararlılığı ve üstün çabaları kendisine görev vermekle yanılmadığını yaptıklarıyla kanıtlamış bulunduğu için millete karşı, orduya karşı ve tarihe karşı içim adamakıllı rahattır.

Efendiler, Meclis, 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyaneti Vataniye Kanunu ve sonraki aylarda İstiklâl Mahkemeleri Kanunlarını da çıkarmakla devrimin doğal gereklerini yerine getirmiş oldu.*

Efendiler, İstanbulun işgalinden sonra başlayan birtakım yıkıcı akımlara, olaylara, ayaklanmalara değinmiştik. Bunlar, hızla memleketin her tarafında ortaya çıktı ve sürdü gitti.

İstanbulda Damat Ferit Paşa, hemen yeniden işbaşına getirildi. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İstanbulda bütün yıkıcı ve hain örgütlerin oluşturduğu blok ve bu blokun Anadolu içindeki bütün ayaklanma örgütleriyle tüm düşmanlar ve Yunan ordusu, elbirliği halinde bize karşı çalışmaya başladılar. Bu ortaklaşa saldırı politikasının direktifi de, padişah ve halifenin, düşman uçakları da dahil, her türlü araçlarla memlekete yağdırdığı "padişaha karşı ayaklanma" fetvası idi.

Bu genel, çeşitli ve haince saldırılara karşı, biz de, daha Meclis açılmadan evvel, Afyon Karahisarında, Eskişehirde ve demiryolu boyunda bulunan bütün yabancı asker birliklerini Anadolu'dan çıkarmakla Geyve, Lefke, Cerablus köprülerini yıkarak ve Meclis toplanır toplanmaz Anadolu'nun yüksek din bilginlerinden fetvalar alarak karşı önlemlere başvurduk.

Efendiler, 1919 senesi içinde, ulusal girişimlerimize karşı başlayan iç ayaklanmalar, hızla memleketin her tarafına yayıldı.

Bandırma, Gönen, Susurluk, Mustafa Kemal Paşa, Karacabey, Biga ve dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı dolaylarında; Bozkrda; Konya, Iğın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum dolaylarında; Ümraniye, Refahiye, Zara, Hafik dolaylarında; Viranşehir dolaylarında alevlenen kargaşa ateşleri bütün memleketi yakıyor, hainlik, cahillik, kin ve bağınazlık dumanları, bütün yurt göklerini yoğun karanlıklar içinde bırakıyordu. Ayaklanma dalgaları, Ankarada karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan kudurmuşçasına saldırılar karşısında kaldık. İzmirden sonra, Batı Anadolu'nun, önemli bölgeleri de, Yunan ordusunun saldırılarıyla çiğnenmeye başladı.

Dikkate değer ki, sekiz ay önce, millet Temsilci Kurul etrafında toplanarak, Damat Ferit Hükümetile ilişki ve haberleşmelerini kesmiş iken, Ali Galip girişi gibi tek tük olaylardan başka böyle genel bir ayaklanma olmamış idi. Bu seferki yaygın ve genel ayaklanmalar, sekiz ay içinde, memleket içinde çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Feritten sonra iş başına gelen hükümetlerle millî şuurun korunup güçlendirilmesine yönelik savaşlarımızın, nekadar

* Vatan Hainliği

lere müstenit olduğu acı bir surette bir daha anlaşılmiş oluyordu. Millî mücadeleye kuvvet vermek için, cephelerle ve ordu ile iştilig etmekte, İstanbuldaki hükümetlerin gösterdiği diğer nevi ihmallerin, acı netayici de ayrıca görülecektir.

Efendiler, evvelâ, dahilî isyanlar hakkında sarîh bir fikir edinmek için müsaade buyursanız bu isyan harekâtına bilmünasebe temas ettikçe, temas olunan safhaları hulasaten arz edeyim:

21 Eylül 1335 senesinde Balıkesir şimal muntkasında başlayan birinci Anzavur isyanı; 16 Şubat 1336 da yine aynı muntkada ikinci defa olarak vukubuldu. Bu iki isyan, kıtaatı askeriyemiz ve millî müfrezelerimizle bastırıldı. 13 Nisan 1336 tarihlerinde Bolu, Düzce havalisi de isyan etti. Bu isyan, 19 Nisan 1336 tarihinde Beypazarına kadar sirayet etti. Bu esnada Anzavur, 11 Mayıs 1336 tarihlerinde top ve mîtralyözlerle mücehhez beş yüz kişilik bir kuvvetle, üçüncü defa olarak Adapazarı ve Geyve havalisinde zayıf bir millî müfrezemize taarruz etmek suretile meydana çıktı. Anzavur, gönderdiğimiz millî müfrezelerimize, nizamiye kıtaatımıza mütemadiyen saldırdı. 20 Mayıs 1336 tarihinde Geyve Boğazı civarında mağlûp ve firara mecbur edildi.

Düzce havalisindeki isyan hâdisesi mühim idi. Abaza ve Çerkezlerden mürekkep dört bin kişilik bir cemmi gafir, Düzceyi basarak hapishaneleri tahliye ettiler ve musademe ile oradaki süvari müfrezemizin silâhlarını aldılar. Hükümet memurlarile zabitanı hapsedtiler.

Her taraftan, asiler üzerine kuvvet şevkettik. Bu meyanda, Geyvede bulunan Yirmi Dördüncü Fırka da, Kumandanı Kaymakam Mahmut Bey başta olduğu halde Düzceye hareket etti. Mahmut Bey, Meclisin açıldığı gün yani 23 Nisan 1336 da Hendekten Düzceye geçerken, Hendek de isyan etti. Adapazarı da asiler tarafından elde edildi. Mahmut Bey, 25 Nisan 1336 da Hendek-Düzce yolu üzerinde asiler tarafından işgal edilerek pusuya düşürülmüş ve ilk ateşte şehit edilmiştir. Erkânıharbi Sami Bey, yaveri ve daha birkaç zabıt de aynı zamanda şehit düştüler. Bunun üzerine, Yirmi Dördüncü Fırka muhabere edemeksizin, kâmilen asiler tarafından esir edildi. Tekmil tüfekleri, topları alındı. Ağırıkları yağma edildi. Bu esnada, İstanbuldan İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim Adapazarına geldi. Ahaliye selâmı şahaneyi tebliğ etti ve yüz elli lira maaşla gönüllü kaydına başladı. Toplanan asi kuvvetler, bütün o havalide hâkim olduktan sonra Geyve Boğazındaki kuvvetlerimize taarruza başladılar.

Bizim, bu isyan sahasına tevcih ettiğimiz kuvvetler şunlardı:

1- Salihli ve Balıkesir Kuvayi Millîyesinden müteşekkil Çerkez Etem Bey müfrezesi;

2- İki tabur nizamiye, dört cebel topu ve beş makinalı tüfek ve üç yüz efe süvarisinden mürekkep Binbaşı Nazım Bey müfrezesi;

3- İki tabur piyade, sekiz makinalı tüfek, iki sahra ve iki cebel topundan mürekkep Kaymakam Arif Bey müfrezesi;

4- Üç yüz kişilik millî kuvvet ve iki makinalı ve iki bomba topundan ibaret Binbaşı İbrahim Bey müfrezesi (Çolak İbrahim Bey).

Kumandan olarak da Ali Fuat Paşa Geyve Boğazı civarından Adapazarı istikametinde ve Refet Paşa da Ankaradan Beypazarı tarikiyle Bolu istikametinde memur edildiler.

haklı nedenlere dayandığı acı olarak bir daha anlaşılmiş oluyordu. Ulusal savaşıma güç katmak için, cephelerle ve ordu ile ilgilenmekte, İstanbuldaki hükümetlerin gösterdiği başka türden savsaklamaların, acı sonuçları da ayrıca görülecektir.

Efendiler, önce, iç ayaklanmalar hakkında açık bir fikir edinmek için izin verirsiniz bu ayaklanma olaylarında yeri ve zamanı geldikçe değinilen evrelerini özetle bilginize sunayım:

21 Eylül 1919 senesinde Balıkesirin kuzey bölgesinde başlayan birinci Anzavur ayaklanması; 16 Şubat 1920 de yine o bölgede ikinci kez yineleni. Bu iki ayaklanma ordu birliklerimiz ve ulusal birliklerimizle bastırıldı. 13 Nisan 1920 tarihlerinde Bolu, Düzce dolayları da isyan etti. Bu ayaklanma, 19 Nisan 1920 tarihinde Beypazarına kadar yayıldı. Bu sırada Anzavur, 11 Mayıs 1920 tarihlerinde top ve ağır makinalı tüfeklerle donatılmış beş yüz kişilik bir kuvvetle, üçüncü defa olarak Adapazarı ve Geyve dolaylarında güçsüz bir millî birliklerimize saldırarak gene ortaya çıktı. Anzavur, gönderdiğimiz ulusal birliklerimize, ordu birliklerimize durmadan saldırdı. 20 Mayıs 1920 tarihinde Geyve Boğazı yakınlarında yenildi ve kaçmak zorunda kaldı.

Düzce dolaylarındaki ayaklanma olayı önemli idi. Abaza ve Çerkezlerden oluşan dört bin kişilik bir insan kalabalığı, Düzceyi basarak hapishaneleri boşalttı ve çatışarak oradaki atlı birliğimizin silâhlarını aldılar. Hükümet memurlarile subayları tutukladılar.

Ayaklananlar üzerine her taraftan, kuvvet gönderdik. Bu arada, Geyvede bulunan Yirmi Dördüncü Tümen de, Komutan Yarbay Mahmut Bey başta olarak Düzceye doğru yola çıktı. Mahmut Bey, Meclisin açıldığı gün yani 23 Nisan 1920 de Hendekten Düzceye geçerken, Hendek de ayaklandı. Adapazarı da ayaklananlar tarafından elde edildi. Mahmut Bey, 25 Nisan 1920 de Hendek-Düzce yolu üzerinde ayaklananlar tarafından aldatılarak pusuya düşürülmüş ve ilk ateşte şehit edilmiştir. Kurmayı Sami Bey, yaveri ve daha birkaç subay da aynı zamanda şehit düştüler. Bunun üzerine, Yirmi Dördüncü Tümen savaşmaksızın tümüyle ayaklananlar tarafından tutsak edildi. Tekmil tüfekleri, topları alındı. Ağırıkları yağma edildi. Bu sırada, İstanbuldan İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim Adapazarına geldi. Halka padişahın selâmını bildirdi ve yüz elli lira aylıkla gönüllü yazmaya başladı. Toplanan asi kuvvetler, bütün o dolaylara egemen olduktan sonra Geyve Boğazındaki kuvvetlerimize saldırmaya başladılar.

Bizim, bu ayaklanma alanına gönderdiğimiz kuvvetler şunlardı:

1- Salihli ve Balıkesir Ulusal Güçlerinden kurulu Çerkez Etem Bey birliği;

2- İki tabur piyade, dört dağ topu ve beş makinalı tüfek ve üç yüz atlı efen oluşan Binbaşı Nazım Bey birliği;

3- İki tabur piyade, sekiz makinalı tüfek, iki sahra ve iki dağ topundan oluşan Yarbay Arif Bey birliği;

4- Üç yüz kişilik millî kuvvet ve iki makinalı ve iki bomba topundan ibaret Binbaşı İbrahim Bey birliği (Çolak İbrahim Bey).

Komutan olarak da Ali Fuat Paşa Geyve Boğazı yakınlarından Adapazarı doğrultusunda ve Refet Paşa da Ankaradan Beypazarı üzerinden Bolu doğrultusunda görevlendirildiler.

Efendiler, İzmitte de Süleyman Şefik Paşa kumandasında, Hilâfet Ordusu unvanını taşıyan bir hain kuvvet tahaşşüt ediyordu. Bunun bir kısım kuvveti de, Bolu civarlarında Erkânıharp Binbaşısı Hayri Bey kumandasında asileri takviye etmişti. Bu kuvvetle beraber İstanbuldan gönderilmiş birçok zabitan da vardı.

Hilâfet Ordusunun, Süleyman Şefik Paşadan sonra, bellibaşlı kumandanları Süvari Mirlivası Suphi Paşa ve Topçu Kaymakamlarından Senai Beydi. İstanbulda da sureti mahsusada teşkil edilmiş bir erkânıharbiye heyeti vardı. Bu heyetin bellibaşlı rüesası da, Erkânıharp Miralay Refik ve Erkânıharp Kaymakamı Hayrettin Beylerdi.

Suphi Paşa hakkında küçük bir hatıramı nakledeyim: Suphi Paşayı Selânikten tanırdım. Ben kolağası, o daha o zaman mirliva ve süvari fırkası kumandanı idi. Aradaki rütbe farkına rağmen çok samimî arkadaşlığımız vardı. İlâni meşrutiyette, ilk defa İştîp havalisinde Cumalı namında bir yerde süvari manevraları yaptırmıştı. Diğer bazı erkânıharpler meyanında beni de tatbikat ve manevrada bulunmak üzere davet etmişti. Kendisi Almanyada tahsil görmüş, çok mahir bir binici idi. Fakat san'ati askeriyeyi anlamış bir kumandan değildi. Manevranın hitamında, ben, salâhiyetim ve rütbem müsaait olmadığım halde, Paşayı, umum zabitan muvacehesinde acı bir tarzda tenkit etmişim ve müteakiben "Cumalı Ordugâhı" isminde küçük bir eser de yazmışım. Suphi Paşa, gerek alenî tenkidatımdan ve gerek intişar eden bu eserimden pek meyyus oldu. Kendi itiraftı ve hile kuvvei maneviyesi kırıldı. Fakat, şahsan bana gücenmedi. Arkadaşlığımız temadi etti. İşte Hilâfet Ordusuna buldukları kumandan bu Suphi Paşadır. Paşa, bilâhare Ankaraya geldi. Seyahate çıkıyordum. İstasyonda çok kalabalık içinde birbirimize tesadüf ettik. Kendisine ilk sualim şu oldu: "Paşam, niçin Hilâfet Ordusu kumandanlığını kabul ettin?" Suphi Paşa bir an tereddüt etmeksizin: "Size mağlûp olmak için." cevabını verdi.

Bu cevabile, anlatmak istiyordu ki, bu vazifeyi bililtizam kabul etmişti. Suphi Paşa böyle bir histe bulunabilir. Fakat hakikatte kumandayı deruhde ettiği zaman kuvvetleri zaten mağlûp edilmiş bulunuyordu.

Bolu, Düzce, Adapazarı ve İzmit havalisindeki bu isyan, bu defa 4 Haziran 1336 tarihine kadar üç aydan fazla devam etti. Fakat bundan sonra, 29 Temmuzda tekrar bir isyan oldu. Bundan sonra dahi, bu havalide tamamen sakin kalınmış değildir. Maamafih, ussat, binnetice, kâmil münhezim edilmiş ve rüesası, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanunlarına tevdi olunmuştur. Hilâfet Ordusunun, Bolu civarında bulunan kısmı da münhezim edildi. Kumandanı Binbaşısı Hayri ve zabıtları Yüzbaşısı Ali, Mülâzimievvel Şerafettin, Mülâzimievvel Hayrettin, Makinalı Tüfek Zabiti Mehmet Hayri, Tabur Kâtibi Hasan Lûtfi, Cerrah İbrahim Etem Efendiler diğer rüesayı ussat gibi muamele gördüler. Hilâfet Ordusu da, İzmitten İstanbula firara mecbur edildi.

Efendiler, memleketin şimaligarbî mintikasında asilerle uğraşırken, memleketin ortasında Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan havalisinde de isyan başlıyor. Bu isyan hareketleri de şayanı tezkârdir.

14 Mayıs 1336 tarihinde Postacı Nâzım ve Çerkez Kara Mustafa namında birtakım adamlar, otuz, kırk kişi ile Yenihana tâbi Kaman karyesinde isyan ettiler. Bu hareket, mütezayit bir şiddetle tevessü etti. Asiler, 27/28 Mayıs 1336

Efendiler, İzmitte de Süleyman Şefik Paşa komutasında, halifelik ordusu adını taşıyan bir hain kuvvet yığınak yapıyordu. Bunun bir kısım kuvveti de, Bolu yakınlarında Kurmay Binbaşısı Hayri Bey komutasında asileri desteklemişti. Bu kuvvetle birlikte İstanbuldan gönderilmiş birçok subaylar da vardı.

Halifelik ordusunun, Süleyman Şefik Paşadan sonra, bellibaşlı komutanları atlı Tuğgeneral Suphi Paşa ve Topçu Yarbaylarından Senai Beydi. İstanbulda da özel olarak oluşturulmuş bir kurmay kurulu vardı. Bu kurulun bellibaşlı başları da, Kurmay Albay Refik ve Kurmay Yarbay Hayrettin Beylerdi.

Suphi Paşa ile ilgili küçük bir anımı söyleyeyim: Suphi Paşayı Selânikten tanırdım. Ben önyüzbaşı, o daha o zaman tuğgeneral ve atlı tümeni komutanı idi. Aradaki rütbe farkına karşın çok yakın arkadaşlığımız vardı. Meşrutiyetin ilânında, ilk defa İştîp dolaylarında Cumalı adında bir yerde atlı manevraları yaptırmıştı. Birtakım başka kurmaylar arasında beni de uygulamalara ve manevraya katılmak için çağırılmıştı. Kendisi Almanyada okumuş, çok becerikli bir binici idi. Fakat askerlik san'atını anlamış bir komutan değildi. Manevranın sonunda, ben, yetkim ve rütbem uygun olmamasına karşın, Paşayı, bütün subayların önünde acı bir şekilde eleştirmiş ve daha sonra da "Cumalı Ordugâhı" isminde küçük bir yapıt da yazmışım. Suphi Paşa, gerek açık eleştirilere ve gerek yayımlanan bu yapıtıma çok üzüldü. Kendi kabullenip söylediği gibi morali bozuldu. Ama, bana gücenmedi. Arkadaşlığımız devam etti. İşte halifelik ordusuna buldukları komutan bu Suphi Paşadır. Paşa, sonradan Ankaraya geldi. Yolculuğa çıkıyordum. İstasyonda çok kalabalık içinde birbirimize rastladık. Kendisine ilk sorum şu oldu: "Paşam, niçin halifelik ordusu komutanlığını kabul ettin?" Suphi Paşa bir an duraksamaksızın: "Size yenilmek için." yanıtını verdi.

Bu yanıtıyla, görevi bilerek isteyerek üstlendiğini anlatmak istiyordu. Suphi Paşanın böyle bir duygusu olabilir. Ama gerçekte komutayı üstlendiği zaman kuvvetleri zaten yenilmiş bulunuyordu.

Bolu, Düzce, Adapazarı ve İzmit dolaylarındaki bu ayaklanma, bu defa 4 Haziran 1920 tarihine kadar üç aydan fazla sürdü. Ama bundan sonra, 29 Temmuzda yeniden bir ayaklanma daha oldu. Bundan sonra da, bu dolaylarda bütünüyle dingin kalınmış değildir. Bununla beraber, ayaklananlar, sonunda, tümünden bozguna uğramış ve başları, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanunlarına göre cezalandırılmıştır. Halifelik ordusunun, Bolu yakınlarında bulunan bölümü de çökertildi. Komutanı Binbaşısı Hayri ve subayları Yüzbaşısı Ali, Üsteğmen Şerafettin, Üsteğmen Hayrettin, Makinalı Tüfek Subayı Mehmet Hayri, Tabur Kâtibi Hasan Lûtfi, Cerrah İbrahim Etem Efendiler için ayaklananların öbür başları gibi işlem yapıldı. Halifelik ordusu da, İzmitten İstanbula kaçmak zorunda bırakıldı.

Efendiler, memleketin kuzeybatı bölgesinde asilerle uğraşırken, memleketin ortasında Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan dolaylarında da ayaklanmalar başlıyor. Bu ayaklanma olayları da anlatılmaya değer.

14 Mayıs 1920 tarihinde Postacı Nâzım ve Çerkez Kara Mustafa adında birtakım adamlar, otuz, kırk kişi ile Yenihana bağlı Kaman köyünde ayaklandılar. Bu ayaklanma, artan bir sertlikle yayıldı. Ayaklananlar, 27/28 Mayıs 1920

gecesi Çamlıbelde bulunan bir müfrezemizi basarak esir ettiler. 28 Mayıs 1336 da diğer bir kısım ussat ta Tokat civarında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza hücum ederek dağıttılar ve kısmen esir ettiler. Cür'etlerini arttıran asiler, 6/7 Haziran 1336 gecesi Zileyi işgal ettiler. Oralandaki askerlerimiz Zile kalesine çekilerek müdafaa ettiler. Askerin erzak ve cepanesi tükendikten üç gün sonra ussata teslim oldular. Ussat 23/24 Haziran 1336 da da Boğazlıyana baskın yaptılar. Orada bulunan bir müfrezemizi dağıttılar. Amasyada bulunan Beşinci Kafkas Fırkası, başında Cemil Cahit Bey olduğu halde, ussat aleyhine tahrik edildi. Ayıntap mıntikasında bulunan Kılıç Ali Bey de, bir millî müfrezeye ile bu havalide celbedildi. Erzurumdan Ankaraya gelmekte olan bir Erzurum millî müfrezesi de, o havalide terkolundu. 1336 senesi Temmuzunun evasıtına kadar, bu ussalın takip ve tenkili ile uğraşıldı. Yenihan isyanı, Orta Anadolu'nun diğer yerlerindeki erbabi fesadı da harekete getirdi. Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih, Halit Beyler; Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım eşkıyayı başlarına toplayarak 13 Haziranda Yozgat civarında Köhne nahiye merkezini işgal etmek suretile isyan ettiler ve 14 Haziranda da Yozgat şehrini işgal ederek büyük bir mıntıkaya hâkim oldular. Merkezi Sivasta olan Üçüncü Kolordu kuvvetleri ve o mıntıkada bıraktığımız millî kuvvetler gayrıkâfi geldi. Eskişehirden Etem Bey müfrezesi ve Bolu havalisinden İbrahim Bey müfrezesi de Yozgat mıntikasına sevkoldular.

Yozgat ve havalisinde ussat tenkil olunduktan sonra, oraya gönderilen müfzerelere, diğer mıntikalarda vazife verildi. Fakat bu havalide umumiyetle sükân teessüs edemedi.

7 Eylül 1336 da Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları denilen birtakım serseriler, Zile civarlarında; Kara Nâzım, Çopur Yusuf namında birtakım adamlar da, Erbaa cihetlerinde tekrar faaliyete geçtiler. Bunlardan Aynacıoğulları üç yüz atlı kadar kuvvet toplayabilmişlerdi. Bu vaziyet üzerine İkinci Kuvveyi Seyyare namını alan İbrahim Bey müfrezesi, tekrar, bulunduğu Eskişehir mıntikasından Yozgata vararak mahallî millî müfrezeler ve jandarma kuvvetleriyle müştereken Maden, Alaca, Karamağara, Mecidözü mıntikalarında, muhtelif gruplar halinde, icrayı mefsedet ve şekavet eden asileri takip ve tenkil etti. İbrahim Bey, asilerin tenkiline ancak üç aydan fazla bir zamanda muvaffak olabildi.

Efendiler, bu tarihlerde cenup mıntıklarımızda da bizi ciddi bir surette meşgul eden mühim isyanlar vukua geldi:

Milli Aşireti rüesası Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdürrahman Beyler, cenupta düşmanlarla gizli temas ve irtibat tesis ettikten sonra, Siirtten, Dersim havalisine kadar, tek mil aşairin reisi sıfatını takınarak o havalide tahakküm ve riyaset daiyesine kalkıştılar.

Fransızlar, 1336 senesi Haziranının bidayesinde, Urfayı ikinci defa zaptetmek maksadile, hareket ettikleri zaman Milli Aşireti de Siverek istikametinde ilerledi. Buna karşı, o havalide bulunan Beşinci Fırkamız memur edildi. Bu fırka, o havalideki millî kuvvetlerimizle de takviye olundu. 19 Haziran 1336 tarihinde, kutaatımızın takibi altında cenubuşarkî istikametinde düşman mıntikasına firara mecbur edildi. Bu aşiret, bir müddet düşman mıntikasında hazırlandıktan

gecesi Çamlıbelde bulunan bir birliğimizi basarak tutsak ettiler. 28 Mayıs 1920 de başka bir bölüm asiler de Tokat yakınlarında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza saldırarak dağıttılar ve bir bölümünü tutsak ettiler. Asiler ataklarını artırarak, 6/7 Haziran 1920 gecesi Zileyi ele geçirdiler. Oralandaki askerlerimiz Zile kalesine çekilerek savunma yaptılar. Askerin erzak ve cepanesi tükendikten üç gün sonra asilere teslim oldular. Asiler 23/24 Haziran 1920 de de Boğazlıyana baskın yaptılar. Orada bulunan bir birliğimizi dağıttılar. Amasyada bulunan Beşinci Kafkas Tümeni, başında Cemil Cahit Bey olarak, asiler üzerine gönderildi. Gaziantep bölgesinde bulunan Kılıç Ali Bey de, bir millî birlik ile bu dolaylara getirildi. Erzurumdan Ankaraya gelmekte olan bir Erzurum millî birliği de, o dolaylarda alikonuldu. 1920 senesi Temmuzunun ortalarına kadar, bu asilerin kovalanması ve yok edilmesi ile uğraşıldı. Yenihan ayaklanması, Orta Anadolu'nun öbür yerlerindeki kıskırtıcıların da başkaldırmalarına yol açtı. Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih, Halit Beyler; Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım eşkıyayı başlarına toplayarak 13 Haziranda Yozgat yakınlarında Köhne bucak merkezini ele geçirerek ayaklandılar ve 14 Haziranda da Yozgat şehrini ele geçirerek büyük bir bölgeye egemen oldular. Merkezi Sivasta olan Üçüncü Kolordu kuvvetleri ve o bölgede bıraktığımız millî kuvvetler yetmedi. Eskişehirden Etem Bey birliği ve Bolu dolaylarından İbrahim Bey birliği de Yozgat bölgesine gönderildi.

Yozgat ve dolaylarındaki ayaklananlar yok edildikten sonra, oraya gönderilen birliklere, öbür bölgelerde görev verildi. Ama bu dolaylarda genellikle dinginlik oluşmadı.

7 Eylül 1920 de Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları denilen birtakım serseriler, Zile yakınlarında; Kara Nâzım, Çopur Yusuf adında birtakım adamlar da, Erbaa yönlerinde yeniden ayaklanmaya kalkıştılar. Bunlardan Aynacıoğulları üç yüz atlı kadar kuvvet toplayabilmişlerdi. Bu durum üzerine İkinci Gezginci Güçler adı alan İbrahim Bey birliği, bulunduğu Eskişehir bölgesinden yeniden Yozgada giderek oradaki ulusal birlikler ve jandarma kuvvetleriyle ortaklaşa Maden, Alaca, Karamağara, Mecidözü bölgelerinde, değişik gruplar halinde, karıştırmacılık ve soygunculuk yapan asileri kovaladı ve yok etti. İbrahim Bey, asileri tepelemeyi ancak üç aydan uzun bir sürede başara bildi.

Efendiler, bu tarihlerde güney bölgelerimizde de bizi esaslı bir şekilde uğraştıran önemli ayaklanmalar oldu:

Milli Aşireti başkanları Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdürrahman Beyler, güneyde düşmanlarla gizli ilişki ve bağlantı kurduktan sonra, Siirtten, Dersim dolaylarına kadar, bütün aşiretlerin başkanı adını takınarak o bölgeye egemen ve baş olmaya kalkıştılar.

Fransızlar, 1920 senesi Haziranının başlarında, Urfayı ikinci kez ele geçirmek amacıyla, yürüyüşe geçtikleri zaman Milli Aşireti de Siverek yönünde ilerledi. Buna karşı, o çevrede bulunan Beşinci Tümenimiz görevlendirildi. Bu Tümen, oralandaki ulusal güçlerimizle de desteklendi. 19 Haziran 1920 tarihinde, birliklerimizin kovalaması altında güneydoğu yönünde düşman bölgesine kaçmak zorunda bırakıldı. Bu aşiret, bir süre düşman bölgesinde hazırlandıktan

sonra, 24 Ağustos 1336 da üç bin atlı ve develi ve bin kadar piyadeden ibaret bir kuvvetle tekrar arazimize geçti. Viranşehir civarına geldi. Asiler, istiman etmek maksadile geldiklerini söyleyerek mahallî kumandanlarımızı iğfal ve tedbir almakta ihmale sevkettiler. Bu sırada, o civarda müteferrik bulunan müfrezelerimize hücum ederek, onları mağlûp ve 26 Ağustos 1336 da Viranşehri işgal ettiler. Muhabere ve irtibatımıza mâni olmak üzere de, o muntıkadaki tek mil telgraf hatlarını kestiler.

Ancak, on beş gün sonra, Beşinci Fırkanın Siverek, Urfa, Resülâyn ve Diyarbakırda bulunan kıtaattan gönderilen aksam ve sadık aşiret kuvvetleri, asileri mağlûp edebilmişlerdir. Takip olunan Milli Aşireti tekrar cenuba, çöle firar eyledi.

Efendiler, cenupta Milli Aşireti isyanını itfaya çalışırken, Afyon Karahisar muntkasında Çopur Musa namında bir adam da, başına topladığı kuvvetle askerleri firara teşvik ve millete askere gitmemeyi telkin ediyor. Çopur Musa 21 Haziran 1336 tarihinde Çivri'ni bastı. Gönderilen kuvvetler karşısında firar ve Yunan ordusuna iltihak etti.

Efendiler, Çopur Musa hâdisesine takaddüm eden bir fesat hareketi de Konyada oldu. 5 Mayıs 1336 tarihinde, Konyada bir fesat cemiyeti keşfolundu. Bu cemiyete mensup olanların ileri gelenleri tevkife başlandı. Bir gün sonra, tevkif edilmekte bulunan bu ileri gelenler, halkı da ifsat ederek Konya içinde müsellâh bir içtimaa teşebbüs ettiler. Bir kısım ahali de müsellâhan hariçten gelerek hep beraber isyan ettiler. Konyada bulunan kumandan, malik olduğu kuvvetlerle cesurane hareket ederek ussatı dağıtmaya ve önyak olanları tevkif ve takibe muvaffak oldu.

*
* *

Efendiler, meclisin açıldığı ilk günlerde, muhtelif cephelerin ne halde olduklarını da hep beraber bir defa daha tahattur edelim:

1) İzmir Yunan cephesi:

Malûmu âlinizdir ki, Yunanlılar İzmire çıktıkları zaman, orada, On Yedinci Kolordu Kumandanı olarak, karargâhile bizzat Nadir Paşa bulunuyordu. Kuvvet olarak, Kaymakam Hürrem Bey kumandasında Elli Altıncı Fırkanın iki alayı vardı. Bu kuvvet, bilhassa, Kolordu Kumandanının emrile, mukavemet ettirilmeksizin, büyük hakaretler altında, Yunanlılara teslim edilmiştir. Bu fırkanın bir alayı (172 nci Alay) Ayvalıkta bulunuyordu. Kumandanı Kaymakam Ali Bey idi (Afyon Karahisar Meb'usu Miralay Ali Beydir).

Yunan ordusu dairei işgalini tevsî ederken, Ayvalığa da asker çıkardı. Ali Bey, bu Yunan kuvvetine karşı, 28 Mayıs 1336 da muharebeye girdi. Bu tarihe kadar, Yunan kıtaatı hiçbir tarafta ateşle mukabele görmemişti. Bilâkis, bazı şehir ve kasabaların ahalisi, tethiş edilmiş, hükûmeti merkeziyenin emirlerine tevfiyan, rüesayi memurîn başta olmak üzere, Yunan kıtaatını heyeti mahsusalarla istikbal eylemişlerdi. Ali Beyin, Ayvalık muntkasında muharebe cephesi teşkil etmesi üzerine, tedricen Somada, Akhisarda, Salihlide millî cepheler teşekküle başlamıştı.

5 Haziran 1335 senesi bidayetinden itibaren, Miralay Kâzım Bey (Meclis Reisi Kâzım Paşa Hazretleri) Balıkesirdeki Altmış Birinci Fırkanın kumandasını,

sonra, 24 Ağustos 1920 de üç bin atlı ve develi ve bin kadar piyadeden oluşan bir kuvvetle yeniden topraklarımıza geçti. Viranşehir yakınlarına geldi. Ayaklananlar, aman dilemek için geldiklerini söyleyerek oradaki komutanlarımızı aldattılar tedbirsiz davrandırdılar. Bu sırada, o taraflarda dağılmış bulunan birliklerimize saldırarak, onları yendiler ve 26 Ağustos 1920 de Viranşehri aldılar. Haberleşme ve bağlantılarımızı engellemek için de, o bölgedeki bütün telgraf hatlarını kestiler.

Ancak, on beş gün sonra, Beşinci Tümenin Siverek, Urfa, Resülâyn ve Diyarbakırda bulunan birliklerden gönderilen kuvvetler ve bize bağlı aşiret güçleri, ayaklananları yenebilmişlerdir. Kovalanan Milli Aşireti yeniden güneye, çöle kaçtı.

Efendiler, güneyde Milli Aşireti ayaklanmasını bastırmaya çalışırken, Afyon bölgesinde Çopur Musa adında bir adam da, başına topladığı kuvvetle askerleri kaçırmaya özendiriyor ve millete askere gitmemek düşüncesini aşıyor. Çopur Musa 21 Haziran 1920 tarihinde Çivri'ni bastı. Gönderilen kuvvetler karşısında kaçtı ve Yunan ordusuna katıldı.

Efendiler, Çopur Musa olayından önce bir karışıklık çıkartma girişimi de Konyada oldu. 5 Mayıs 1920 tarihinde, Konyada karışıklık çıkartma amacıyla kurulmuş bir dernek ortaya çıkarıldı. Bu dernek üyelerinin ileri gelenlerinin tutuklanmasına başlandı. Bir gün sonra, tutuklanmakta olan bu ileri gelenler, halkı da kışkırtarak Konya içinde silâhlı bir toplantı yapmaya giriştiler. Bir kısım halk da silâhlı olarak dışarıdan gelerek hep birlikte ayaklandılar. Konyada bulunan komutan, elindeki kuvvetlerle yürekli davranarak ayaklananları dağıtmayı ve önyak olanları tutuklamayı ve kovalamayı başardı.

*
* *

Efendiler, Meclisin açıldığı ilk günlerde, değişik cephelerin ne durumda olduklarını da hep birlikte bir defa daha anımsayalım:

1) İzmir Yunan cephesi:

Biliyorsunuz ki, Yunanlılar İzmire çıktıkları zaman, orada, On Yedinci Kolordu Komutanı olarak, Karargâhile Nadir Paşa bulunuyordu. Kuvvet olarak, Kaymakam Hürrem Bey komutasında Ellialtıncı Tümenin iki alayı vardı. Bu kuvvet, özellikle, Kolordu Komutanının emrile, karşı koydurulmaksızın, büyük aşâğılamalar altında, Yunanlılara teslim edilmiştir. Bu tümenin bir alayı (172 nci Alay) Ayvalıkta bulunuyordu. Komutanı Yarbey Ali Bey idi (Afyon Meb'usu Albay Ali Beydir).

Yunan ordusu elindeki bölgeyi genişletirken, Ayvalığa da asker çıkardı. Ali Bey, bu Yunan kuvvetine karşı, 28 Mayıs 1919 da savaşa girdi. Bu tarihe kadar, Yunan birlikleri hiçbir yerde ateşle karşılaşmamıştı. Aksine, bazı şehir ve kasabaların halkı, korkutulmuş, İstanbul hükûmetinin emirlerine uyarak, üst düzey görevliler başta olmak üzere, Yunan birliklerini özel hey'etlerle karşılamışlardı. Ali Beyin, Ayvalık bölgesinde savaş cephesi açması üzerine, yavaş yavaş Somada, Akhisarda, Salihlide millî cepheler oluşmaya başlamıştı.

5 Haziran 1919 senesi başlarından sonra, Albay Kâzım Bey (Meclis Başkanı Kâzım Paşa Hazretleri), Balıkesirdeki Altmış Birinci Tümenin komutasını,

Konya
isyanı

Harp cep-
helerinin
vaziyeti

Konya
ayaklan-
ması

Savaş
cepheler
durumu

vekâleten deruhde eylemişti. Muahharen Ayvalık, Soma, Akhisar aksamundan mürekkep Şimal Cephesi Kumandanlığını ifa eylemişti. Fuat Paşanın garp cephesi kumandanlığına tayinini müteakıp Kâzım Beye, Şimal Kolordusu Kumandanlığı makam ve salâhiyeti verildi. Aydın havalisinde, İzmirin işgalini müteakıp, asker ve ahaliden bazı vatanperveran, Yunanlılara karşı müdâüfaa ve ahaliyi teşvik ve müsellâh millî teşkilât tesis etmek için çalışıyorlardı. Bu meyanda, İzmirden tebdili nam ve kıyafet ederek o havaliye gitmiş olan Celâl Beyin (İzmir Meb'usu Celâl Beydir), gayret ve fedekârlığı şayanı tezkârdır. 15/16 Haziran 1335 gecesi, Ali Beyin Ayvalıktan gönderdiği kuvvetler, Bergamadaki Yunan kuvayı işgaliesini bir baskınla bertaraf etmişlerdi. Bu baskına, Balıkesir ve Bandırmadan gönderilen kuvvetler de, kısmen iştirak etmişti. Bu vak'a üzerine, Yunanlılar, müteferrik ve zayıf müfrezelerini geri çekip toplamak lüzumunu hissettiler. Bu meyanda Nazilliyi de tahliye eylediler. Bu sebeple, Aydında da hazırlıkta bulunurken, etraftan toplanan ahali kuvvetleri bunları taz-yika başladı. Yunanlılarla ahali beyninde şiddetli bir musademe vuku buldu. Neticede, Yunanlılar, Aydını da tahliye edip çekildiler.

Bu suretle, 1335 senesi Haziran evasında, Aydın cephesi de teşekkül etti. Bu muntıkada bulunan Elli Yedinci Furkanın Kumandanı Miralay Mehmet Şefik Bey ve Furka Topçu Kumandanı Binbaşı Hakkı Bey, Alay Kumandanlarından Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve millî kuvvetlerin başında Yürük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe vardı. Binnetice, Demirci Mehmet Efe, vaziyete hâkim olarak Aydın Cephesi Kumandanlığını şahsında takarrür ettirdi, bilmünasebe arzetmiştim ki, bilâhare oraya gönderdiğim Miralay Refet Bey (Refet Paşa) dahi, Demirci Mehmet Efenin kumandanlığını kabul eylemişti.

Efendiler, İzmirin muhtelif cephelerinde teessüs eden ve tedricen zabitan ve kıtaatı askeriye ile takviyeye çalışılan, millî cephelerin işeleri, esaslı olarak doğrudan doğruya o manatik ahalisi tarafından temin olunuyordu. Bunun için de, geri muntikalarda, millî teşkilât yapılmıştı. Bu vazifenin, ahaliden hükûmete intikali, Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin teşekkülünden sonra temin olunabilmiştir.

2) Cenup Fransız cephesi:

a) Doğrudan doğruya Adana muntkasında, Fransız kıtaatına karşı, Mersin, Tarsus, İslahiye muntkalarında ve Silifke havalisinde millî kuvvetler teşekkül etmiş ve çok cesurane faaliyete geçmişlerdi. Şarkî Adana muntkasında, Tufan Bey unvanile hareket eden Yüzbaşı Osman Beyin kahramanlıkları kayde şayandır. Millî müfrezeler; Mersin, Tarsus, Adana şehirlerinin methallerine kadar tesisi hakimiyet ettiler. Pozantide Fransızları muhasara ve ricale mecbur ettiler.

b) Maraşta, Ayıntapta, Urfada ciddî muhaberata ve musademat oldu. Neticede işgal kuvvetleri, buralardan çekilmeye mecbur edildiler. Bu muvaffakiyetlerin ihrazında başlıca amil olan Kılıç Ali ve Ali Saip Beylerin isimlerini yad-etmeyi vazife addederim.

Fransız işgal muntkalarında ve cephelerinde millî kuvvetler, hergün daha esaslı bir surette taazzuv ediyorlardı. Millî kuvvetler, nizamiye kıtaatle de takviye olunmaya başlanmıştı. İşgal kuvvetleri, her taraftan sıkı ve şedit bir surette taz-yik ediliyordu.

vekil olarak üstlenmişti. Daha sonra Ayvalık, Soma, Akhisar bölümlerinden oluşan Kuzey Cephesi Komutanlığı yapmıştı. Fuat Paşanın, Batı Cephesi Komutanlığına atanmasından sonra Kâzım Beye, Kuzey Kolordusu Komutanlığı görev ve yetkisi verildi. Aydın dolaylarında, İzmirin Yunanlıların eline geçmesinden sonra, asker ve halktan birtakım yurtseverler, Yunanlılara karşı savunmak ve halkı özendirmek ve silâhlı ulusal örgütler kurmak için çalışıyorlardı. Bu arada, adını ve kimliğini değiştirerek, İzmirden o dolaylara gitmiş olan Celâl Beyin (İzmir Meb'usu Celâl Beydir), çaba ve özverisi anılmaya değer. 15/16 Haziran 1919 gecesi, Ali Beyin Ayvalıktan gönderdiği kuvvetler, Bergamadaki Yunan işgalci kuvvetlerini bir baskınla ortadan kaldırmışlardı. Bu baskına, Balıkesir ve Bandırmadan gönderilen kuvvetler de, az çok katılmıştı. Bu olay üzerine, Yunanlılar, dağılık ve güçsüz birliklerini geri çekip toplamak gereğini duydular. Bu arada Nazilliyi de boşalttılar. Bu nedenle, Aydında da hazırlık yaparken, etraftan toplanan halk kuvvetleri bunları bastırmaya başladı. Yunanlılarla halk arasında sert bir çatışma oldu. Sonunda, Yunanlılar, Aydını da boşaltıp çekildiler.

Böylece, 1919 senesi Haziran ortalarında, Aydın cephesi de kuruldu. Bu bölgede bulunan Elli Yedinci Tümenin Komutanı Albay Mehmet Şefik Bey ve Tümen Topçu Komutanı Binbaşı Hakkı Bey, Alay Komutanlarından Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve ulusal güçlerin başında Yürük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe vardı. Sonunda, Demirci Mehmet Efe, üstünlük sağlayarak Aydın Cephesi Komutanlığını ele geçirdi, yeri gelmişken söylemişim ki, sonradan oraya gönderdiğim Albay Refet Bey (Refet Paşa) de, Demirci Mehmet Efenin komutanlığını kabul etmiştir.

Efendiler, İzmirin çeşitli cephelerinde oluşan ve yavaş yavaş subaylar ve askerî birliklerle güçlendirilmeye çalışılan, ulusal cephelerin beslenmeleri, esaslı olarak doğrudan doğruya o bölgeler halkı tarafından sağlanıyordu. Bunun için de, geri bölgelerde, ulusal örgütler kurulmuştu. Bu görevin, halkdan hükûmete geçmesi, Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kurulmasından sonra sağlanabilmiştir.

2) Güney Fransız cephesi:

a) Doğrudan doğruya Adana bölgesinde, Fransız birliklerine karşı, Mersin, Tarsus, İslahiye bölgelerinde ve Silifke dolaylarında ulusal güçler oluşmuş ve çok yiğitçe eylemlere başlamışlardı. Doğu Adana bölgesinde, Tufan Bey adıyla çalışan Yüzbaşı Osman Beyin kahramanlıkları anlatılmaya değer. Ulusal Birlikler; Mersin, Tarsus, Adana şehirlerinin kapılarına kadar egemenlik kurdular. Pozantıda Fransızları kuşattılar ve çekilmek zorunda bırakıldılar.

b) Maraşta, Gaziantep'te, Urfada önemli savaşlar ve çatışmalar oldu. Sonunda işgal kuvvetleri, buralardan çekilmek zorunda kaldılar. Bu başarıların sağlanmasında başlıca etmen olan Kılıç Ali ve Ali Saip Beylerin isimlerini anmayı görev sayarım.

Fransız işgal bölge ve cephelerinde ulusal güçler, hergün daha sağlam olarak örgütleniyordu. Ulusal güçler, ordu birlikleriyle de kuvvetlendirilmeye başlanmıştı. İşgal kuvvetleri, her taraftan sıkı ve sert bir şekilde bastırılıyordu.

Efendiler, bu vaziyet üzerine Fransızlar, Mayıs 1336 iptidalarından itibaren bizimle temas ve müzakere aradılar. Evvelâ; Ankaraya İstanbuldan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bu zevat İstanbuldan evvelâ Beyruta gitmişler; sabık Van Meb'usu Haydar Bey bunlara delâlet ediyordu. Bu mülâkat ve mükâlemamızdan esaslı bir netice çıkmadı. Fakat Mayıs nihayetlerine doğru, Suriye Fevkalâde Komiseri namına hareket eden Mösyö Dugdest namında bir zatın riyasetinde, bir Fransız heyeti Ankaraya geldi. Bu heyetle yirmi günlük bir mü-tareke yaptık. Bu muvakkat tatili muhasamat ile, biz, Adana mintikasının tahliyesine bir mukaddeme ihzarını istihdaf ediyorduk.

Efendiler, bu Fransız heyetile yaptığım yirmi günlük mütareke, Büyük Millet Meclisinde bazılarının itirazatına uğradı. Halbuki, benim, bu mütarekeyi kabul etmekle temin etmek istediğim noktalar şunlardı:

Evvelâ, Adana mintika ve cephelelerinde bulunan ve kısmen askerle de takviye olunan millî kuvvetleri, sükûnetle tanzim ve tensik etmek istiyordum. Millî kuvvetlerin bu fasılai musadematta dağılmaları ihtimalini de nazarı dikkate alarak terki muhasamat tebliğini de, bazı tedabirle beraber emrettim. Bundan başka, Efendiler; mühim addettiğim siyasî bir faydayı da istihsal etmek istiyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti, henüz İtilâf Devletlerince bittabi tasdik edilmemişti. Bilâkis, memleket ve milletin mukadderatına müteallik mesailde, İstanbulda Ferit Paşa hükûmetile münasebet ve muamelede bulunmakta idiler. Bu itibarla, Fransızların İstanbul hükûmetini bir tarafa bırakıp Ankarada bizimle müzakerede bulunmaları ve herhangi bir meselede itilâf eylemeleri, o gün için temini mühim siyasî bir nokta idi. Bu mütareke müzakeresinde, hududu milliyemiz dahilinde olup Fransızlar tarafından tahtı işgalde bulunan menatığın, kâmilen tahliyesini vazih ve kat'î olarak dermeyan ettim. Fransız murahhasları, bu hususta salâhiyet almak üzere Parise gitmek mecburiyetini ileri sürdüler. Yirmi günlük mütareke, nevama daha esaslı bir itilâf yapmak için salâhiyet istihsaline zaman bırakmak gibi telâki edildi. Efendiler, bu müzakere ve mükâlemelerimizden bende hâsil olan intiba, Fransızların Adana ve havalisini tahliye edecekleri merkezinde idi. Bu mütalea ve kanaatimi, Meclise ifade etmiştim. Gerçi Fransızlar, mütareke müddeti hitam bulmadan Zonguldağı işgal etmek suretile itilâfın yalnız Adana mintikasına ait olduğunu göstermek istemişlerse de, biz, bu hareketi mütarekenin feshini mucip addettik. Fransızlarla anlaşmamız bir müddet teahhur etti.

Muhterem Efendiler,

9 Mayıs 1336 günü Mecliste haft celse halinde izahat verirken ve Fransız memurları ve heyetleri tarafından temas ve irtibat arandığını beyan ederken, meb'uslardan biri, (hatıramda yanılmıyorsam Çorum Meb'usu merhum Fuat Bey) birkaç gündenberi gûya İstanbul, bizim ile anlaşmak istiyormuş, bu hususta malûmat verir misiniz? diye bir sual tevcih etti.

Filhakika, o tarihten dört beş gün evvel, İstanbulda, Leon isminde birisi Çanakkale üzerinden bizi aramıştı. Ankarayı bulduktan ve bizim burada bulunduğumuzu anladıktan sonra dediler ki, "Söyliyeceğimiz şeyler gayet mühimdir. Onun için muhabereyi geceye talik edelim. Ordu merkezleri de aradan çekilsinler." O gece görüşmediler. Fakat, bir iki gece sonra tekrar aradılar, bu defa karşımıza çıkan muhataptan, İzmir Valii Sabıkı Nurettin Paşa imzasile bir telgraf verildi. Bu telgrafname muhteviyatı şöyle idi: "Ben, iki arkadaşım ile beraber, İstanbulun sizinle anlaşmasına tavassut etmeyi menafii vataniyeden addederim. Buradaki hükûmet ve İngilizler buna muvafakat ettiler. Sizin de cevabı muvafa-

Efendiler, bu durum üzerine Fransızlar, Mayıs 1920 başlarında bizimle ilişki kurma ve görüşme yolları aradılar. Önce; Ankaraya İstanbuldan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bunlar İstanbuldan önce Beyruta gitmişler; eski Van Meb'usu Haydar Bey bunlara yol gösteriyordu. Bu buluşma ve görüşmelerimizden önemli bir sonuç çıkmadı. Ama, Mayıs sonlarına doğru, Suriye Olağanüstü Komiseri adına hareket eden Mösyö Duquest adında birinin başkanlığında, bir Fransız hey'eti Ankaraya geldi. Bu hey'etle yirmi günlük bir ateşkes anlaşması yaptık. Çatışmaların böyle geçici olarak durdurulmasıyla, biz, Adana bölgesinin boşaltılmasına bir başlangıç hazırlamak amacını güdüyorduk.

Efendiler, bu Fransız hey'etile yaptığım yirmi günlük ateşkese, Büyük Millet Meclisinde kimileri karşı çıktı. Oysa, benim, bu ateşkesi kabul etmekle sağlamak istediğim noktalar şunlardı:

Önce, Adana bölge ve cephelelerinde bulunan ve az çok askerle de güçlendirilen millî kuvvetleri, dinginlikle bir düzene sokmak istiyordum. Ulusal güçlerin bu ateşkes sırasında dağılmaları olasılığını da dikkate alarak çarpışmaların durdurulması emrini de, bazı önlemler alınmasını istemekle birlikte verdim. Bundan başka, Efendiler; önemli saydığım siyasî bir yararı da elde etmek istiyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti, daha İtilâf Devletlerince elbette onanmamıştı. Tersine, memleket ve milletin kaderine ilişkin konularda, İstanbulda Ferit Paşa hükûmetile görüşüp yazışmakta idiler. Bundan dolayı, Fransızların İstanbul hükûmetini bir tarafa bırakıp Ankarada bizimle görüşmeleri ve herhangi bir konuda anlaşma yapmaları, o gün için elde edilmesi önemli siyasî bir nokta idi. Bu ateşkes görüşmelerinde, ulusal sınırlarımız içinde olup Fransızlar tarafından işgal altında bulunan bölgelerin, bütünüyle boşaltılmasını açık ve kesin olarak istedim. Fransız delegeler, bu konuda yetki almak için Parise gitmek zorunluğunu ileri sürdüler. Yirmi günlük ateşkes, bir bakıma daha köklü bir anlaşma yapmak için yetki almaya zaman bırakmak gibi sayıldı. Efendiler, bu görüşme ve konuşmaların bıraktığı izlenim, Fransızların Adana ve dolaylarını boşaltacakları yolunda idi. Bu düşünce ve kanımı, Meclise söylemiştim. Fransızlar, ateşkes süresi bitmeden Zonguldağı işgal etmek yoluyla anlaşmanın yalnız Adana bölgesine ilişkin olduğunu göstermek istemişlerse de, biz, bu davranışı ateşkesin bozulmasını gerektirir saydık. Fransızlarla anlaşmamız bir süre gecikti.

Muhterem Efendiler,

9 Mayıs 1920 günü Mecliste gizli oturumda açıklama yaparken ve Fransız görevlileriyle hey'etlerinin ilişki ve bağlantı aradıklarını söylerken, meb'uslardan biri, (hatıramda yanılmıyorsam Çorum Meb'usu merhum Fuat Bey) birkaç gündenberi sözde İstanbul, bizim ile anlaşmak istiyormuş, bu konuda bilgi verir misiniz? diye bir soru yöneltti.

Gerçekten, o tarihten dört beş gün evvel, İstanbulda, Leon adında birisi Çanakkale üzerinden bizi aramıştı. Ankarayı bulduktan ve bizim burada bulunduğumuzu anladıktan sonra dediler ki, "Söyliyeceğimiz şeyler çok önemlidir. Onun için geceye bırakalım. Ordu merkezleri de aradan çekilsinler." O gece görüşmediler. Ama, bir iki gece sonra tekrar aradılar. Bu defa karşımıza çıkan kimse, Eski İzmir Valisi Nurettin Paşa imzasile bir telgraf verdi. Bu telgrafda yazılanlar şöyle idi: "Ben, iki arkadaşım ile beraber, İstanbulun sizinle anlaşmasına aracılık etmeyi yurt yararına sayarım. Buradaki hükûmet ve İngilizler buna

İstanbul
Ankara ile
temas arı-
yor ve bu
teması Nu-
rettin Paşa
temine çalış-
ıyor

İstanbul
Ankara ile
ilişki arıyor
ve bu iliş-
kiyi Nurettin
Paşa
sağlamaya
çalışıyor

katinize intizar ederiz." Nurettin Paşa, telgrafını Heyeti Temsilîye Riyasetine tevcih ediyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin teşekkül ve icrayı faaliyete başladığından ve büyük Millet Meclisinin mevcudiyet ve meşruiyetini teyit eden Hıyaneti Vataniye Kanunundan bihaber görünüyordu. Nurettin Paşanın telgrafını, Müdafaa-i Millîye Vekili bulunan Fevzi Paşa Hazretlerine havale ettim. Müşarileyh, Nurettin Paşaya cevap verdi. Bu cevabında dedi ki, "Telgrafınızı Heyeti Temsilîye Riyasetine keşide etmekle henüz vaziyeti hakikiyeye ıtıla peyda edememiş olduğunuz anlaşılıyor." Ve vaziyeti izah ettikten sonra "İstanbulda hangi makam, Ankarada hangi makamla görüşmek istiyoruz." dedi. Bu telgrafa imzasız gelen cevapta "telgrafnameyi yazan zevat şimdi burada değildir. Bunu bıraktılar, gittiler, yarın saat onda size malûmat veririz." deniliyordu. Bundan sonra, Nurettin Paşa, ikinci defa olarak yine müracaat etti. Bu defa, "telgraf muhaberat ile anlaşmak imkânı olmadığından tarafınızdan sahibi salâhiyet bir heyeti İstanbula gönderin, görüşelim ve anlaşalım" diyordu.

Efendiler, biz de cevaben dedik ki "Pek doğrudur, hakikaten telgrafla anlaşmak mümkün değildir, fakat siz Mudanyaya geliniz ve ne vakit gelebileceğinizi de bildirin. Bizim tarafımızdan da orada sahibi salâhiyet zevat hazır bulunur. Bursaya da icap eden talimat verildi." Ondan sonra, bir daha müracaat vaki olmadı. Hoca Müfit Efendi (Kırşehir), "Acaba hakikaten Nurettin Paşa mı idi" diye sordu. Ben de, "Evet! hakikaten Nurettin Paşa" cevabını verdim.

Efendiler, Nurettin Paşa vasıtasıyla, İstanbulun vukubulan bu müracaatının, Anzavurun Balıkesir muntakasında mağlûp edildiği ve Boluda muvaffakiyet istihsaline başlandığı günlere tesadüf ettiğini de kayıt ve işaret etmeliyim.

Efendiler, Nurettin Paşadan bir daha telgraf almadık. Fakat, kendisi, Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile beraber, 1336 senesi Haziranı evasıtında Ankaraya geldi. Bizimle teşriki mesai etmeden evvel bazı meseleler hakkında noktai nazarımızı anlamak istediğini dermeyeran etti. Bu noktalar şunlardı:

Birincisi, makamı hilâfet ve saltanata karşı tasavvur ve noktai nazarımız;

İkincisi, bolşeviklik hakkındaki noktai nazarımız;

Üçüncüsü, İtilâf Devletlerine karşı, bilhassa İngilizlere karşı dahi, muharebeye karar verip vermediğimiz meselesi idi.

Mülâkat, Ziraat Mektebindeki karargâhımızın bir odasında gece vaki oldu. Bu mülâkatta, Nurettin Paşa ile beraber gelen Kâzım Paşadan başka, Fevzi ve İsmet Paşalar da hazır bulunuyorlardı. Nurettin Paşa, birinci, ikinci suallere aldığı cevapları pek tatminkâr bulmadı. Fakat bilhassa üçüncü sualin cevabı, uzun ve hararetle münakaşatı intaç etti. Çünkü biz demiştik ki, maksadımız, hududu milliyemiz dahilinde tamamıyeti mülkiyemizi ve milletin istiklâli tammını temin etmektir. Buna mâni olmak üzere karşımıza çıkacak olan kuvvet, kim ve ne olursa olsun, behemehal çarpışırız ve muvaffak oluruz. Bu husustaki karar ve kanaatimiz, kat'îdir. İşte Nurettin Paşa, bir türlü buna kani ve razı olamıyordu. Nihayet kendisine dedik ki, bu müdavelei efkârı kabul etmekle yeni kanaat ve kararlar almak mevzuubahs değildir. Sen, bugüne kadar milletin tebellür etmiş, tahakkuk etmiş kanaatlerine tâbi olacaksın! Ondan sonra, kendisine verebileceğimiz münasip bir vazife mevzuubahs edildi. Kendisinin, Konya Valisi vazifei

olur dediler. Sizin de olur yanıtınızı bekleriz." Nurettin Paşa, telgrafını Temsilci Kurul Başkanlığına yöneltiyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin kurulmuş ve çalışmaya başlamış olduğundan ve Büyük Millet Meclisinin varlığını ve meşru olduğunu perçinleyen Hıyaneti Vataniye Kanunundan habersiz görünüyordu. Nurettin Paşanın telgrafını, Milli Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşa Hazretlerine gönderdim. O da, Nurettin Paşaya karşılık verdi. Karşılığında dedi ki, "Telgrafınızı Temsilci Kurul Başkanlığına çekmekle gerçek durumu hâlâ anlayamamış olduğunuz anlaşılıyor." Ve durumu anlattıktan sonra "İstanbulda hangi yetkili, Ankarada hangi yetkiliyle görüşmek istiyor." dedi. Bu telgrafa imzasız gelen yanıtta "Telgrafi yazanlar şimdi burada değildir. Bunu bıraktılar, gittiler, yarın saat onda size bilgi veririz." deniliyordu. Bundan sonra, Nurettin Paşa, ikinci defa olarak gene başvurdu. Bu defa, "Telgraf haberleşmeleriyle anlaşamayacağımızdan siz yetkili bir hey'eti İstanbula gönderin, görüşelim ve anlaşalım" diyordu.

Efendiler, biz de karşılık olarak dedik ki "Pek doğrudur, gerçekten telgrafla anlaşamaz, ama siz Mudanyaya geliniz ve ne vakit gelebileceğinizi de bildirin. Bizim tarafımızdan da orada yetkili kişiler hazır bulunur. Bursaya da gerekli direktifler verildi." Ondan sonra, bir daha başvuru olmadı. Hoca Müfit Efendi (Kırşehir), "Acaba gerçekten Nurettin Paşa mı idi" diye sordu. Ben de, "Evet gerçekten Nurettin Paşa" karşılığını verdim.

Efendiler, İstanbulun Nurettin Paşa aracılığıyla yaptığı bu başvurusunun, Anzavurun Balıkesir bölgesinde yenildiği ve Boluda başarılı olmaya başladığımız günlere rastladığını da belirtmeliyim.

Efendiler, Nurettin Paşadan bir daha telgraf almadık. Fakat kendisi, Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile birlikte, 1920 senesi Haziranı ortalarında Ankaraya geldi. Bizimle işbirliği yapmadan önce birtakım sorunlara ilişkin görüşlerimizi öğrenmek istediğini söyledi. Bunlar şunlardı:

Birincisi, halifelik ve padişahlık konusunda düşündüklerimiz ve görüşümüz;

İkincisi, bolşeviklik konusunda görüşümüz;

Üçüncüsü, İtilâf Devletleriyle, özellikle İngilizlere karşı bile, savaşmaya karar verip vermediğimiz sorunu idi.

Görüşme, Tarım Mektebindeki karargâhımızın bir odasında gece yapıldı. Bu görüşmede, Nurettin Paşa ile birlikte gelen Kâzım Paşadan başka, Fevzi ve İsmet paşalar da bulunuyorlardı. Nurettin Paşa, birinci, ikinci konularda aldığı karşılıkları pek doyurucu bulmadı. Ama özellikle üçüncü sorunun yanıtı, uzun ve ateşli tartışmalara yol açtı. Çünkü biz demiştik ki, amacımız, ulusal sınırlarımız içinde ülkemizin bütünlüğünü ve ulusun tam bağımsızlığını sağlamaktır. Bunu önlemek için karşımıza çıkacak olan kuvvet, kim ve ne olursa olsun, duraksamadan çarpışırız ve başarılı oluruz. Bu konudaki karar ve inancımız, kesindir. İşte Nurettin Paşa, bir türlü buna inanamıyor ve bunu kabul edemiyordu. Kendisine dedik ki, bu düşünce alışverişini kabul etmekle yeni inançlar edinmek ve yeni kararlar almak sözkonusu değildir. Sen, bugüne kadar milletin billûrlaşmış, gözle görülür elle tutulur hale gelmiş inançlarına uyacaksın! Ondan sonra, kendisine verebileceğimiz uygun bir görev söz konusu oldu. Kendisinin, Konya